॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॥ दक्षिणामूर्तये नमः ॥ ॥ गौतमाय नमः ॥

हनूमद्गुरुचरणयुगलसरसिजे मच्चित्तभृंगो रमतु मूले स्वव्याप्तिपक्षधर्मतयोः संगत्यप्रदर्शनेन
न्यूनतां परिजिहीर्षुस्तयोरेककार्यानुकूलत्वरूपसंगतिं प्रदर्शयन्व्याप्त्यनंतरमित्यादिमूलमव
तारयति ॥ अनुमितीति ॥ अनुमितिलक्षणं अनुमितिस्वरूपं यदेकं कार्यं तदनुकूलत्वसंगत्या त
त्प्रयोजकत्वरूपया संगत्या ॥ प्रयोजकत्वं च कारणतावच्छेदकस्यापीति व्याप्तिपक्षधर्मतयोः परा
मर्शनिष्ठकारणतावच्छेदकत्वेनानुमित्यजनकत्वेपि न क्षतिः ॥ यद्यपि पक्षतायाः न कारणतावच्छे
दकघटकत्वं तामनंतरर्भाव्य पर्वतादिवृत्तित्वज्ञानत्वेनैवानु ॥ मितिजनकत्वात् तथापि पक्षता
या अनुमितौ स्वातंत्र्येण कारणत्वात् तदुपलक्षितधर्मिवृत्तित्वस्य कारणतावच्छेदकत्वात् च त रम ॥
द्घटितविशिष्टस्यैव कार्यानुकूलत्वमक्षतमेवेति ध्येयं ॥ निरूपयितुमिति ॥ निरूपणं प्रतिपत्त ॥ १ ॥

नुकूलोव्यापारः एवंच पक्षधर्मताघटकपक्षतानिरूपणस्यापि पक्षधर्मताप्रतिपत्त्यनुकूलत्वेन
ति २ तन्निरूपणत्वम् पक्षतमेवेति मूले पक्षतानिरूपणेपि पक्षधर्मतांनिरूपयितुमित्यस्य नासंगतिः प
क्षेधर्मत्वं यस्या इत्युक्तत्वात् पक्षधर्मतापदे पक्षीयधर्मविशेषरूपपक्षतापरमिति केचित् त
न्निः त्वं तथात्वे लिखनसंक्षेपनिर्बंधिनो टीकाकारस्य पक्षतां निरूपयितुमित्यस्योपेक्षायांबी
प्रसंगात् जाभावात्॥व्याप्तीति॥ व्याप्तिनिरूपणानंतरमिति मूले पाठस्तु प्रायेण व्याप्त्यनंतरमिति पाठे श्री
च तत्रैकाराभावात् प्रमत्त्वस्येत्यादौ तु पेक्षप्रमत्त्वस्यवित्यादिरीत्या प्रमत्वज्ञोपजीवकत्वादित्यादिग्रं
थधारकस्य तथाविधलिखनस्य॥संगतेः तात्रेति मूलेतत्पदं॥ पक्षधर्मतत्परं संप्रत्यर्थस्य घट
कत्वं अन्वयस्यास्य पक्षत्वमित्यत्रैत्यवधेयं॥ संदिग्धेत्यादिमूलग्रंथस्य संदिग्धसाध्यारूपो
धर्मोयत्रेत्युक्तत्वात् विषयतया साध्यीभूतधर्मसंदेहवत्त्वं ताहृशसंदेहपर्यवसितत्वं पक्षते

शि॰टी॰ग॰ त्यर्थः तत्र साध्ये धर्मत्वनिवेशनमफलं ॥ धर्मपदसार्थक्यमस्मिन्न् संदिग्धं साध्यधर्मत्वं बहु
॥२॥ व्रीहिबलात्साध्यनिरूपितधर्मित्वपर्यवसितं तत्त्वं पक्षत्वमित्युक्तौ साध्ये संदिग्धे स्वधर्मत्वं य
स्य तत्त्वं पक्षत्वमित्युक्तौ च साध्यनिरूपितधर्मित्वस्य पक्षधर्मत्वस्य ॥ चाप्रसिद्धिः स्यादेव स्यमा
णानुपपत्तिप्रयोजकं तत् एवं साध्यकोटिकसंशयस्य निवेशे साध्यं ॥ पक्षवृत्ति न वा साध्यं पक्ष
निष्ठात्यंताभावप्रतियोगि न वेत्यादिसंशयस्य संग्रहः तादृशसंशयोपादाने च पक्षस्साध्यवान्न
वेति संशयादनुमित्यनुपपत्तिरतो धर्मत्वांशं परित्यज्य केवलान्वयित्वं धेमणि हतैव वक्ष्यमाणं
तथाविधस्थल संशयानुगमकप्रकारं दर्शयति यत्रेति यत्र यत्धर्मावच्छिन्ने सप्तम्यर्थो निर्णी अ॰उ॰प॰
यान्वयि विशेष्यत्वं साध्यस्य साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नस्य षष्ठ्यर्थः प्रकारित्वं तस्यापि निर्णये राम॰॥
न्वयः तत्र तत्धर्मावच्छिन्ने सप्तम्यर्थोनुमित्यन्वयि विशेष्यत्वं तादृशसंबंधेन साध्यानुमितौ ता ॥२॥

दृशसंसर्गावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नविधेयकानुमितिजनकतावच्छेदकीभूतेत्यर्थः पक्ष
विशेष्यकसाध्याभाववैशिष्टबुध्यविषयसाध्यधर्मिकपक्षावृत्तित्वपक्षनिष्ठाभावप्रतियोगित्व
विशिष्टबुध्यविषयपक्षः साध्यवानिति निश्चयस्य प्राचीनमते प्रतिबंधकत्वात्साध्यं पक्षवृत्तिन
वेत्यादिसंशयसंग्रहः एवं च मुख्यपर्वतत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितमुख्यसंयोगसंसर्गावच्छि
न्नमुख्यवन्हित्वावच्छिन्नविधेयताकानुमितित्वावच्छिन्नं प्रति पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपित
संयोगसंसर्गावच्छिन्नवन्हित्वावच्छिन्नप्रकारताकनिश्चयत्वावच्छिन्नप्रतिबंधकताकसंशयो हेतु
रिति पर्यवसितं तादृशनिश्चय प्रतिबध्यत्वस्य यथाश्रुते घटादि विषयकसमूहालंबनात्मक
वन्ह्यादिनिश्चयप्रतिबध्यघटादिसंशयसाधारण्यात्तादृशनिश्चयत्वावच्छिन्नप्रतिबंधकता
प्रवेशः अवच्छिन्नत्वं चान्यूनवृत्तित्वं न तु स्वरूपसंबंधविशेषः तेन वन्हिसामान्याभाववैशिष्ट

त्रि०टी०ग० बुद्धौ महानसीयत्वादिविषयतामनंतर्भाव्य वन्हिमान् महानसीयवन्हिमानित्यादि सकलज्ञा
३ नसाधारणवन्हित्वावच्छिन्नवत्तानिश्चयत्वेनैव प्रतिबंधकताकल्पनान्महानसीयवन्हिमान्व
न्हिसामान्याभाववान्वपर्वतइत्याद्याकारकासंशये प्रतिमहानसीयवन्हित्वावच्छिन्नप्रकारक
निश्चयत्वेनाप्रतिबंधकत्वात्तपि न तथाविधसंशयस्य महानसीयवन्हित्वावच्छिन्नविधेय
कानुमितौ पक्षतात्वानुपपत्तिः नवा महानसीयवन्ह्यभाववादिविशिष्टबुद्धिप्रतिबंधकता
वच्छेदककोटौ वन्हित्वावच्छिन्नप्रकारत्वादेर्निविष्टत्वेपि वन्हिमानित्याद्यनुमितौ महानसीय
वन्हिमान्नवापक्षखत्वेन तादृशसंशयस्य पक्षतात्वापत्तिः इत्यंचाहार्यस्याप्रमत्वाज्ञानास्कंदि
तस्य निश्चयस्याप्रतिबंधकतया नाहार्यत्वंप्रमत्वज्ञानानास्कंदितत्वंच निश्चयविशेष अ०उ०प्र०
णं देयमतो न तथाविधनिश्चयत्वान्यूनवृत्तिप्रतिबंधकताप्रसिद्धिः पर्वतो वन्हिमान्नवेत्या ३

देः कस्यापि ज्ञानस्य धर्मान्तरावच्छिन्नविशेष्यकान्यसंसर्गकान्यधर्मावच्छिन्नप्रकारकनिश्चय
साधारणपर्वतविशेष्यकसंयोगादिसंसर्गकवह्नित्वाद्यवच्छिन्नप्रकारकनिश्चयत्वान्नु
नहेत्तिप्रतिबंधकताकत्वं न संभवतीति प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपि
तत्वादेः प्रकारविशेष्यणत्वं तु पनीतभानात्मकबाधनिश्चयस्यापि साध्यवत्तानिश्चयनि सामान्य
वर्त्तनीयतयाक्रमत्वस्तानास्कंदितत्वविशिष्टस्य च तेस्यानुमितिविरोधितयातयाविधबा
धदशायामनुमित्यापत्तिरतः संशयत्वनिवेशनं न च पक्षसाध्यविशेष्यकसंशयसाधार
णस्यानतिप्रसक्तस्य संशयत्वस्य दुर्वचतया पुनरुक्तानानुगमतादवस्थ्यमिति वाच्यं बाध
निश्चयनिवर्त्तनीयत्वस्यैवात्र संशयपदेन विवक्षितत्वात् केवलान्वयिनि साध्ये पक्षनिष्ठा
भावप्रतियोगित्वनिश्चय एवमुक्तो बाधः एकविधबाधोपादाने नैव विविध[illegible]संशयातु

शि०टी०ग० गमसंभवात् तदननुगमो न दोषायानुगमस्यापि कथंचित्संभवाच्च यत्तु पक्षसाध्यवैशिष्ट्याव
४ गाहित्वमेव संशयपदेन विवक्षितमिति नाननुगमः साध्यं पक्षवृत्ति न वेति साध्यविशेष्यक
संशयस्यापि तथात्वादिति तदसत् साध्यपक्षवैशिष्ट्यानवगाहिनः साध्यं पक्षनिष्ठात्यन्ता
भावप्रतियोगि न वेति संशयस्यासंग्रहात् नच केवलान्वयिस्थले साध्यं पक्षवृत्ति न वेत्यादि
संशयादेवानुमित्युपपत्त्या तादृशसंशयासंग्रहो न दोषायेति वाच्यं प्रमेयत्वं घटनिष्ठात्यन्ता
भावप्रतियोगि न वेत्यादिसंशयस्य केवलान्वयिग्रंथे मणिकृतैव संगृहीततया तद्विरो
धात् वस्तुतस्तु तादात्म्यसंबंधेन प्रमेयपक्षकवाच्यसाध्यकस्थले च तादृशसंशयाप्रसि
द्धिं तादात्म्यसंबंधेन पक्षसंबंधत्वानावरूपकोप्यप्रसिद्धेः नच साध्ये पक्षनिष्ठात्यन्ताभा अ०उ०प०
वप्रतियोगित्वसंशयस्य पक्षतात्वेप्युक्तस्थले पक्षतावच्छेदकसामानाधिकरण्यमात्रे ४

णानुमितेरुहेस्यत्ते पक्षतावच्छेदकावच्छेदेन वर्त्तमानभेदप्रतियोगित्वकोटिकसंशयस्य पक्ष
तात्ववक्तव्यं तस्यैव सिद्धिनिवर्त्तकत्वात् तच्च न संभवति प्रमेयत्वावच्छेदेन वर्त्तमानभेदाप्रसि
द्धाकोट्याप्रसिद्धेरिति वाच्यं पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नवृत्तिकाभावे साध्यतावच्छेदकाव
च्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसाध्यतावच्छेदकासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वोभयवत्त्वावच्छि
न्नतदभावकोटिकसंशयस्य पक्षतात्वोपगमात् वस्तुतस्तु तत्र पक्षतावच्छेदकावच्छेदेन
धी वर्त्तमानस्य घटपटोभयत्वावच्छिन्नभेदस्यैवाप्रसिद्ध्या साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नेनादृश
भेदप्रतियोगित्वकोटिकसंशयस्य पक्षतात्वसंभवात् एवमप्रसिद्धसाध्यकव्यतिरेक्य
नुमानस्थले साध्यपक्षवैशिष्ट्यावगाहिसंशयानुपपत्तेः तत्र साध्यात्मकाभावप्रतियो
गिपक्षवृत्तित्वादिसंशयस्यैव पक्षतात्वस्योपगंतव्यतया संशयपदेन साध्यपक्षवैशिष्ट्या
२१

शि०टी०ग० वगाहित्वनिवेशस्यासंभवः अथ वह्निव्याप्यसाध्यकस्थले महानसीयवह्नित्वावच्छिन्नसा
५ ध्यकस्थलेऽवह्निमात्रवत्त्वेनादिसंशयस्य पक्षतात्वप्रसंगः साध्यवत्तानिश्चयनिवर्त्यसं
त्वात् न च सिसाधनस्थलेऽनुमितिवारणमेव पक्षताहेतुत्वकल्पन फलं एवं चोक्तसंश
यस्यानु[illegible]तमिति हेतुत्वोपगमेऽपि सिद्धिदशायामनुमित्यापत्त्यसंभवात् तस्य
पक्षतात्वमिष्टमेवेति वाच्यं साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यवत्त्वाभावान्यतरस्मिन् पक्षसं
बंधावगाहिसाध्यसंदेहस्यैव प्राचीनैः पक्षतात्वोपगमात् अन्यथा बाधसाधारणरूपेण
पक्षतात्वोपगमेऽपि सिद्धिकालेऽनुमितिवारणसंभवात् बाधवारकसंशयत्वनिवेशस्यापि
प निष्प्रयोजनकत्वात् न च तादृशसंशयस्य वह्निव्याप्यधूमाववत्तानिश्चयरूपबाधा अ०उ०प०
प्रतिबध्यतया नातिप्रसंग इति वाच्यं वह्निव्याप्याप्रकाशवान्नवधान्यवंतः पर्वतो वह्निमान्न वे ५

त्वादिसंशयस्य तादृशबाधनिश्चयप्रतिबध्यत्वमानावत्तापि तद्वारणासंभवात् यत्तु प्र
कृतसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नविषयताघटितधर्मावच्छिन्नप्रतिबध्यतानिवेशान्नोक्ता
तिप्रसंगः वन्ह्यभाववद्विशिष्टज्ञानत्वावच्छिन्नाया वन्हिव्याप्यवत्तानिश्चयप्रतिबध्यताया अ व
वच्छेदककोटौ वन्हिव्याप्यत्वावच्छिन्नवि षयिताया अनंतर्भावादिति तदसत् वन्ह्यभावा
दिसाध्यकस्थले वन्हिमान्नवेति संशयासंग्रहप्रसंगात् वन्हिविशिष्टबुद्धित्वावच्छिन्नाया
वन्हिमत्तादिनिश्चयप्रतिबध्यताया अवच्छेदककोटौ वन्ह्यभाववत्ताद्यवच्छिन्नविषयताया
अनंतर्भावादिति यत्र वन्हिव्याप्यत्वावच्छिन्नस्यैव पक्षसत्वं साध्यत्वं च तत्र वन्हिव्याप्यो
वन्हिमान्नवेति संशयवारणस्याशक्यत्वात् यत्तु साध्यव तात्वेन प्रतिबंधकतावच्छेदक
विषयताघटितधर्मावच्छिन्नत्वेन प्रतिबध्यताया विशेषणीयत्वं सर्ववन्हिव्याप्यवत्तात्वेन प्र
र्न

शि०टी०ग० तिवह्न्यभावादिनिश्चयत्वेनाप्रतिबंधकतया नद्विषयतायास्साध्यवत्तात्वानप्रतिबंध
६ कतावच्छेदकत्वविरहेणानातिप्रसंग इति नद्यपि न नावत्तापि महानसीयवह्निसाध्यक
स्थले महानसीयवह्न्यभावाभाववान्पर्वतः सवह्निमान्नवेति संशयवारणासंभवात् अ
त्रोच्यते संशयत्वं स्वनिष्ठविषयिताघटितधर्मावच्छिन्नप्रतिबंधकतानिरूपितप्रतिब
ध्यताशालित्वं तेन भेदेन विषयिताभेदानुपगमात् संशयनिष्ठवह्निमत्पर्वतादि
विषयितायाअपि प्रसिद्धत्वं निश्चय इति त्वात् प्रतिबंधकतावच्छेदकघटकत्वोपपत्ति [illegible] पर्व क
तादिसाध्यकस्थले वह्न्यभाववान्पर्वतो घटवान्नवेत्याकारकसंशयस्य तादृशधर्मा क्रां
तस्य साध्यवत्तानिर्णयप्रतिबध्यस्य चवारणाय साध्यवत्तानिश्चयप्रतिबध्यतावच्छे अ०उ०सं०
दकावच्छिन्नेन निरुक्तसंशयघटकप्रतिबध्यतानिवेशनीया घटाभावादिमत्तातान ६
मे
वह्न्यभाववत्तांशेऽप्रामाण्यग्रहकवलितस्य

त्वावच्छिन्नप्रतिबन्धकतायाञ्जनकत्वान्नातिप्रसंगः तत्र वह्न्यभाववान्पेत्यादि
पक्षतात्वमिष्टमेव तस्य वह्निः पक्षनिष्ठात्यन्ताभावप्रतियोगिन्येवेति संशयस्य समग्रा-
लतत्वात् स्वनिष्ठविषयितायांच बाधप्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वं निवेशनीयं तेन वह्निव्या-
प्यसाध्यसाधकस्थले वह्निमान्नवा पक्ष इत्येतादृशसंशयस्य व्युदासः तत्र वह्निव्याप्याभा-
वाभाववत्तेन व्याप्यस्य पक्षग्रहणेपि संशयत्वघटकीभूतस्वनिष्ठवह्निमत्पक्षविषयता-
या वह्निव्याप्याभावनिश्चयप्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वविरहात् एवंचसुत्थं वह्नित्वावच्छिन्न
साध्यकस्थले वह्न्यभाववान्पर्वत इत्येतादृशबाधनिश्चयप्रतिबध्यस्य मेहानशीय वह्नि
मान्नवेति संशयस्य पक्षतात्ववारणाय साध्यवत्तानिश्चयप्रतिबन्धकतावच्छेदकावच्छिन्न
त्वनिवेशनमित्यवधेयं एतेनावच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ पक्षतावच्छेदकसामानाधिकर

=वह्न्यभाववान्पर्वतो३

शि०टी०७०

७

ण्यमात्रेण कोटिद्वयावगाहिनो निश्चयस्यावच्छेदकावच्छेदेन साध्यादिमत्तानिश्चयप्रतिब
ध्यत्वेऽपि निरुक्तसंशयत्वाभावेन न पक्षतात्वमिति संक्षेपः अथावच्छेदकावच्छेदेन कोटिद्व
यमवगाहमानस्य कोटिद्वयसमुच्चयस्य पक्षतात्वापत्तिः तस्याप्युक्तरूपाक्रांतत्वात् नंच
विरोधावगाहित्वनिवेशात्तद्वारणासंभवः कुत्रचित्किंचित्त्वमिति योगिकविरोधभानस्य समु
च्चयेप्यक्षतत्वात् साध्यतदभावादिविरोधावगाहित्वस्य प्रत्येकं साध्यं पक्षवृत्तिर्न वेति सकर्
क संशयसाधारण्यासंभवादिति चेन्न संयोगादेरव्याप्यवृत्तित्वज्ञानदशायां तद्वत्त्वग्रहवि
षयीभूतधर्मिणि तदभावादिग्रहोत्पत्त्या तद्वत्ताग्रहस्य तदभाववत्ताग्रहप्रतिबंधकताया
मव्याप्यवृत्तित्वज्ञानस्योत्तेजकतामपेक्ष्याव्याप्यवृत्तित्वावगाहित्वेनैव प्रतिबंधकतोपगमे ७
व्याप्यवृत्तित्वंज्ञानवच्छिन्नाधारताकत्वं सर्वत्र प्रतिबंधकतावच्छेदकमव्याप्यवृत्तित्वं किमर्थं य

स
तानेतादृशाधारतायाञ्च तत्संसर्गतयैवभानमभ्युपेयते एवंचसमुच्चयनिष्ठकोटिविषय
तीनविपरीतधीप्रतिबंधकतावच्छेदिकाव्याप्यवृत्तित्वविषयतानिरूपितत्वात् अतस्त्वदुक्तसं उ
व शयेनिरुक्तौस्वपदेनसमुच्चयोपादानासंभवेनपक्षताल्पापत्तिविरहात् अथवास्वघटितधर्मा
वच्छिन्नप्रतिबंधकतानिरूपितप्रतिबंध्यतावच्छेदकीभूतायास्वनिरूपकतावच्छेदकधर्माव
च्छिन्ननिरूपितविरोधविषयितानिरूपितात्मकारितासामानाधिकरण्यसंबंधेनतद्विशिष्टप्र
कारितैवसंशयत्वंतच्चसमुच्चयव्यावृत्तंसमुच्चयेविरोधाभानेनकोटिद्वयविषयतयोर्विरोधवि
षयित्वानिरूपितत्वात्संशयेचांततः कोट्योः संसर्गतयापिपरस्परविरोधभानोपगमेनसक
लसंशयसंग्रहः यद्देशे संशयत्वंतत्कोटिकविरोधस्यैवोक्तरूपेणोपादानसंभवान्नवस्त्वंतरवि
रोधभानमादायापीतिप्रसंगइति केचित्तु साध्यनिष्ठप्रकारताभावनिष्ठप्रतिबध्यतावच्छेदक

×२ चिंताबीजं तु संशये समुच्चयाविषयविरोधावगाहित्वस्यैव तावत्संशयसमुच्चययोर्वैलक्षण्यसंपादकतासं
भवादेकविशेष्यतांगीकारो अयुक्त इति × अथवा पर्वतत्वावच्छेदेन वन्हिव्याप्यसाध्यकस्थले वन्हिव्याप्यभावाभावधर्मिता [illegible]

विशेष्यताशालित्वं समुदितार्थः संशये धर्मिण्युभयप्रकारतानिरूपितैकविलक्षणविषयताऽऽ
समुच्चयवैलक्षण्यापादेयतेति वदंति तन्नित्यं मध्ये पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यकसाध्य
तदभावकोटिकज्ञानत्वादिकमुपेक्ष्य निरुक्तरूपेण संशयनिवेशनप्रयोजनं दर्शयति तेनेति
पक्षेति यस्य विशेष्यकस्य पक्षः साध्यवान्न वेत्याकारकस्य साध्यविशेष्यकस्य साध्यं विप
क्षवृत्ति न वेत्याकारकस्य संशयस्याननुगमः तथा सति फलस्याविलक्षणतया व्यभिचारेण
कारणताभंग इति भावः इदमुपलक्षणं साध्यवद्भेदादिकोटिकसंशयाननुगमोपि बोध्यः वि
शिष्य संबंधनिवेशनप्रयोजनं दर्शयति नवेति संबंधांतरेण तत्संबंधातिरिक्तसंबंधेन
संदेहे संदेहदशायां निर्णीतसंबंधेन पक्षांशे साध्यीयसंसर्गविधया तर्कलीननिर्णयवि
षयीभूततत्संबंधेन एतदनंतरमनुमिताविति हरणीयं तत्संबंधेन संशयासत्वेपि तत्संबं

अ०उ०सं०प०
८

धेनसिद्धिरूपत्वकाले ग्राह्यापत्तिसंभवान्निर्णीतेत्युक्तं संबंधमनिवेश्य साध्यनिर्णयसामान्यनिवर्त्तनी
यत्वनिवेशे ऽप्रसिद्धिप्रसंगः यत्किंचिन्निर्णयनिवर्त्यत्वं यत्किंचित्संसर्गकनिर्णयसामान्यनिवर्त्तनीयत्वं
वा यदि निवेश्यते तदा मनसि प्रसंगो बोध्यः धर्मत्वांशपरित्यागे बीजमाह नवा तमः प्रभृतिष्विति स्व
या धर्मत्वसंशयविषयेत्यत्र साध्यकत्वं पक्षत्वमित्युक्तौ धर्मत्वनिवेशे प्यवृत्तिसाध्यकघटादिपक्षकस्थले
न पक्षतावैकल्यं घटादिसमवेतत्वस्याप्रसिद्धत्वात् गगनादौ तत्संशयासंभवात् तेजस्तमः प्रभृतिप
र्यंतस्य पक्षत्वानुसरणं तथा च साध्ये संबंधांतरेण पक्षवृत्तित्वसंदेहदशायां निर्णीतसंबंधेनानुमितिर
वारणाय प्रकृतसाध्यतावच्छेदकसंबंधेन स्ववृत्तित्वसंशयस्यावश्यं निवेश्यतया तमः प्रभृतिसमवेतत्व वेशानी
स्याप्रसिद्ध्या साध्ये पक्षवृत्तित्वसंशयमादाय पि न तत्र पक्षतोपपत्तिरिति भावः स्वरूपसंबंधेन तमो
वृत्तित्वस्य प्रसिद्ध्या तेन संबंधेनानुमितौ नानुपपत्तिरतः समवायेनेति पक्षे साध्यीयसाध्यतावच्छे

दकसंबंधावच्छिन्नधर्मितासंशयस्य पक्षतात्वे तमः अप्रतिपुद्धत्तिमत्साध्यसाधनेनानुपपत्तिरत आका
शादिति तदैकल्यं पक्षतावैकल्यं संदेहोहोनुमितौ हेतुर्विशेषणतया पक्षधर्मतानिष्ठतनुनकतायार क्षण
वच्छेदको वा अथवा उपलक्षणतया तद्धसनुनकतायामवच्छेदकः तत्रा ह्यपक्षद्वयं हूपयति मूलेसं
वस देहइति विशेषणं अपेक्षणीयानुमितिप्रा°ॆ°नाकं अनुमितिकारणविशेषणाविधया अनुमि
तिकारणतावच्छेदकं वेति यावत् परामर्शपूर्वं तस्य संशयस्य नाशादित्यन्वयः यत्रादौ लिंगदर्शनं
ततो व्याप्तिस्मरणं तदभिप्रायेण लिंगदर्शनस्य यत्र तयोर्विपरीतक्रमः तदभिप्रायेण व्याप्तिस्मरण
स्य नाशकत्वमभिहितं अत एव क्रोमयोर्नाशकत्वासंभवेपि न क्षतिः आदिपदेन यत्र संशयानंतर श्रा
क्षणो व्याप्तिस्मरणाद्यनुगुणज्ञानोत्पादः तत्रातरनंतरमेव व्याप्तिस्मरणादिस्तत्र तादृशज्ञानसंग्र
हः एतावता कारणतापक्षोपि निरस्तः कार्याव्यवहितप्राक्क्षणे स्वतो निर्व्यापारस्य कारणत्वास ६

संभवात् व्यापारस्यानतिप्रसक्तस्य दुर्वचत्वात् द्वितीयं दूषयति नोपलक्षणमिति अव्यावर्त्तकताप
त्तेः सिद्धिकालेऽनुमितिवारकतापत्तेः तत्कालीनपरामर्शस्यापि कालांतरीणसंशयविषयधर्मिद्वित्ति
त्वावगाहितया सामग्र्या असत्त्वेनेति भावः अथ साध्यसंदेहो नानुमितिहेतुरेव लिंगदर्शनादेः पूर्वोत्पन्न
स्य संशयस्य तेन विनाशेऽपि तदनंतरं परामर्शाव्यवहितप्राक्क्षणे जायमानसंशयांतरादेवानुमितिरिति क
यत्र ल्प्यते ऽनुत्पन्न एव संशये स्वसामग्रीवशात् परामर्शोत्पत्तिस्तत्रानुमित्यनुदयप्रसंगः परामर्शकाले
कसत्वे तदुत्तरं च विशेषदर्शनरूपप्रतिबंधेन संशयानुत्पादादिति वाच्यं फलानुरोधेन सर्वत्रानुमित्युप 1
धायकपरामर्शाव्यवहितप्राक्क्षणे संशयोत्पादकल्पनात् यत्र संशयोत्पादप्राक्क्षण एव परामर्श
सामग्रीप्रमाणसिद्धा यत्र वा परामर्शसामग्रीपूर्वक्षणे संशयजनकधर्मिज्ञानाद्यभावः प्रामाणिक
स्तत्र परामर्शानंतरं साध्यस्य प्रत्यक्षानिश्चय एवोपगम्यते तत एव प्रत्यक्षाद्युपपत्तेस्तत्रानुमितेर्नो मी

न
त्वनुव्यवसायस्याप्यगत्यानन्यमतमेव कल्प्यते अनुगतानुगतसिषाधयिषाभावकूटविशिष्टसिद्ध्य-
१० भाववस्यानुमितिहेतुत्वापेक्षया संशयहेतुतायां लाघवात् संशयहेतुत्वोपगमे बाधनिश्चयदशायांसं-
शयाभावादेवानुमितिवारणसंभवात् नोक्तविधबाधाभाववस्यानुमितिहेतुता कल्प्यते नानुमितिसाम-
ग्री प्रतिबंधकतायां तद्निवेशेन च लाघवात् जनकज्ञानविराधितयैव बाधादीनां हेत्वाभासतोपप-
त्तेः संशयस्य च कार्यतावच्छेदककोटौ कारणवैशिष्ट्यं निवेश्य विशिष्य तादृशसंशयत्वेन हेतुता-
वाच्या अतो दीधितिकारोक्तप्रकारस्य स्वघटिततयोक्तयुक्त्या आवश्यकत्वात्प्रतिबध्यतादीनां स्व- उ
स्यावच्छेदकभेदेन भिन्नानामननुगमात्संशयानुगममात्रपर्यवसानेपि न पक्षतिः संशयस्य बाधसा-
धारणतदभाववत्ताज्ञानत्वेन कारणत्वं न तु पक्षधर्मिकसाध्यतदभावोभयप्रकारकज्ञानत्वेन गौरव- १०
त्वात् बाधनिश्चयदशायां च नानुमित्यापत्तिसंभवः प्रत्यक्षादिसाधारणलौकिकविशिष्टबुद्धित्वा

वच्छिन्नं प्रति बाधनिश्चयं प्रति बंधकतायाः आवश्यकत्वमिति तु न अत्रापि बाधनिश्चये प्रामाण्य

ग्रहसत्वेनुमित्यापत्तेः अप्रामाण्यग्रहाभावस्य संशयजनकताया प्रयोजनविरहेणानिवेशात् सा

ध्यसंदेहे अप्रामाण्यग्रहसत्वेप्यनुमितस्तु पंगमे क्षतिविरहात् इति चेन्न प्रत्यक्षादिनानिर्णीतस्ये

स्यापि साध्यस्यानुमित्सायामनुमितेरानुभाविकत्वात् संशयपक्षता क्षतात्वेतदनुपपत्तेः अनुमवाय

त्यापे विशेषदर्शनस्य छकप्रत्यक्षादेवसर्वत्र प्रवृत्त्यादिसंभवेनुमानप्रामाण्यस्यैवविलोपापत्तेः

(अनुमित्स) संशयानंतरजातसिध्यात्मकपरामर्शादनुमित्यापत्तेश्चेति संक्षेपः संशयनाशोपियावत्स

न मंतं निर्णयसंभवस्तावत्स्थितं संशययोग्यतायाः अनयायात्त्वस्याएवपक्षतात्वं संभवतीति तदनिरा

स्य करणे मूलं न्यूनतातोनापीति मूले संशययोग्यतानिराकरणपरतयाव्याचष्टे संशययोग्यता

मिति साधकबाधकप्रमाणसिद्धिबाधहेतुरूपप्रयाप्रतायप्रत्वे सवदेवानुमित्यनुपपत्तेः अ

पक्षधर्मताप्रत्यक्षव्याप्तिस्मरणयोरविलक्षणोत्पन्नं तरं परामर्शः यत्र तत्र व्याप्तिस्मरणकालीनपरामर्श

पक्षधर्मताज्ञान

नुमितिरूर्द्ध्वं सिद्धिबाधहेतुमनन्वस्तुरादेः सिद्धिहेतुभूतपरामर्शस्यत्वसत्त्वैवसत्त्वादतस्तत्त्वहंसिद्धि
बाधपरतयाव्याख्येसाधकेतियद्यपिबाधकमानपदस्यबाधजनकतत्सामग्रीपरत्वेपिनक्षतिः
बाधसामग्र्यनंतरक्षणेकदाचिदप्यनुमित्यनुत्पादात् तथापिबाधजनकत्वमात्रेणतत्सामग्रीप
प रत्वेनतदवच्छिन्नाभावस्यहेतुतास्यात्तत्रचोक्तैवानुपपत्तिःबाधसामग्रीत्वेनतत्परत्वंचविनाक्ष
णान्तरितईहतीतिलक्षणस्याआवश्यकत्वेबाधएवलक्षणोन्वितेत्यभिप्रायेणेदं ननुपक्षेसाध्या
भावनिश्चयस्यबाधतयाकेवलान्वयिनिसाध्याभावाप्रसिद्ध्याबाधाप्रसिद्धिरितितदभावघ
टितपक्षतावैकल्यमतआहकेवलान्वयिनिपक्षनिष्ठेति साध्येत्यादिःधीःनिर्णयःसुलभो
बाधइतितथाचतादृशबाधाभावस्यैवपक्षताघटकत्वात्तदनुपपत्तिरितिभावःसुलभइत्यस्य भ
नतत्राभावांशेसाध्यीयत्वज्ञानात्मकबाधस्यापिकदाचित्कस्यविशिष्टरूपस्याप्रसिद्धातदभाव ११

ఇదంతయా ధర్మధర్మ [illegible] త్వా సత్తాత్తివ పిత్తే కవిలక్షణావిధేయతా ప్రయుక్తం

శ్రీగణాధిపతయేనమః పక్షేతా యాం పరత్ర సాం [illegible] నయుక్తం || 7 [illegible] సాధ్య నిష్ఠం యత్ సాక్షా

భావనిత్యం యత్ప్రతిబద్ధతా [illegible] దకవిశేషతాం [illegible] యదితా [illegible] || [illegible]

[illegible] || అత్ర తత్ర [illegible] సాధ్యకస్య [illegible] వ్యాప్యా భావనా [illegible] సంశయ

[illegible] పక్షేతా [illegible] వాదిః [illegible] తత్త్వసంశయ [illegible] విషయత

[illegible] సంశయా [illegible] విశేషయ తాం [illegible] ప్రతిబంధకతా [illegible]

[illegible] నిరూపిత [illegible] విశేష [illegible] నిరూపిత [illegible] విషయతా [illegible]

[illegible] సంశయ [illegible] ప్రతిబంధకతా [illegible] సంశయ [illegible]

[illegible] సాధ్య [illegible] భావ [illegible] వ్యాప్య [illegible] సంశయ [illegible]

[illegible] || = || శ్రీరస్తు ||

घटितत्वमपि पक्षतायाः संभवतीति त्वचितं व्याप्तिस्मरणादिना पूर्वानुमित्यानाशे स्थलेऽनुमितिर्यथा
घ्रसिसाधयिषाविरहेत्यादिमूलमवतारयति नन्वीति अत्रापि परामर्शपूर्वमनुमित्यानाशस्थले
पि पुनरनुमित्या परामर्शनंतरमनुमित्यंतरं ननु परामर्शानंतरोत्पन्नेनेच्छाजनकज्ञानेनेच्छेजनन
समकालं परामर्शनाशान्नाहृशोच्छातः कथमनुमितिरित्यत आह तत्तस्य परामर्शानंतरमिति विनश्य
द्वस्यानुमित्सया ऽनुमितिमुपपाद्याविनश्यद्वस्थायामप्युपपादयति स्मरणेति चाक्षुसादिपरा
मर्शस्यानुमित्संशेऽपूर्वसाधनताप्रकारकसमूहालंबनत्वं नोपपद्यते स्वायोग्यविशेष्यकज्ञानजन
ने इंद्रियस्यासामर्थ्यात् अतस्तस्य तथात्वमुपेक्ष्य तन्मूलकव्याप्यवत्पक्षगोचरसंस्कारात्पूर्वमनुमि
त्याजनकेष्टसाधनतात्तानाहितसंस्कारसहकृतात्समूहालंबनस्मरणात्मकपरामर्शांतरस्यानुस
रणस्मरणेत्युपलक्षणं तथा विधामा॰ न सपरामर्शोपि बोध्यः ननु क॰ ० कामाभावान्नैतादृशकल्प

नासंभवद्व्याप्तिकां परिहरति फलबलादिति सिसाधयिषारूपकारणं विनाऽनुमित्यात्मककार्यानु
त्पत्तिबलादित्यर्थः सिषाधयिषाविरहोपपत्तीति मूलस्यानुमातुरित्यादिः तेनेश्वरस्य सिषाधयिषाया
स्तत्र सत्वेपि न क्षतिः इच्छारूपपक्षताया आत्मनिष्ठप्रत्यासत्त्यैव हेतुत्वाभिप्रायेणेदं न च तत्रापि
पूर्ववत् फलबलादनुमित्यां कल्पयित्वाऽनुमितिः शक्योपपादिका तत्र तदभावस्यानुभवसिद्धत्वात्तत्र
यो कल्पनासंभवात् हर्षकस्यापि यस्य मेघानुमितिर्नासीत् तेन तत्रेष्टसाधनताया अगृहीतत्वे
न तज्ज्ञानेच्छानुभवस्य चासंभवेन तदनुमित्यासामग्र्या एव दुर्घटत्वात् तद्विषये निष्ठप्रत्यासत्त्यैवानु
मित्या या हेतुता वाच्या इत्यभिप्रायेण पक्षतोपपत्तिरीत्येति हृदा शंकते न चानुमितीति इच्छैव समा
नाधिकरणाव्यधिकरणसाव्यधिकरणसाधारणेच्छामात्रमेव स्वनिष्ठैवानुमानसमवेतैव तस्मा
ईश्वरेच्छायाः पक्षतात्वप्रसंगादिति तथा च सिद्ध्यनंतरमनुमित्यापत्तिरित्यर्थः तदानीं सिषाधयिषायां २२

तज्जनकत्वमितितथाचानुमितिजनकत्वविशिष्टेच्छात्वेनैवहेतुताकारणतावच्छेदकविशिष्टस्याकृत
त्वमेवफलोपधानेतंत्रमितिनातिप्रसंगइतिभावः अनुमितिजनकत्वेनजनकत्वेआत्माश्रयसत्वे
पिसुप्तत्वान्नानुमित्यापत्तेःदूषणांतरमाहतथेति योग्यतास्वरूपयोग्यताअनपायादितिकारणतावच्छेद
कधर्मरूपयोग्यतायाः सर्वदैवानपायादित्यस्यार्थः तदुपधानंतद्वैशिष्ट्यंतदभावात् अनुमितिवैशि
ष्ट्याभावात्तथाचानुमितित्वादिनियामिकायाअनुमितिविशिष्टेच्छायाः प्रागसत्वादनुमितेरेवानुप
पत्तिः इतीदमुपलक्षणंअनुमित्यनंतरमनुमित्यापत्तिरपिद्रष्टव्यं नन्वनुमितिजनकतावच्छेदकीभू
तायावंतोधर्माः प्रत्येकंतदवच्छिन्नकूटविशिष्टत्वरूपतत्सामग्रीसमवधानमेवेच्छाविशेषणंदेयंत
च्चतत्कार्याभाववहितप्राक्क्षणएवेतिनातिप्रसंगइत्याशंकांपरिहरतिनतत्सामग्रीतिकारणमात्र
स्येतितथाचपरामर्शादिसत्वदशायामीदृशापेक्षानाविरहादेवानुमितिवारणसंभवात्परामर्शा

दीनां हेतुताविरहप्रसंग इति भावः ननु सामग्रीसमवहितेच्छात्वेन पक्षतायां न हेतुतोपेयते सामग्रीघ
टकहेतूनां मिथो विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहात् तेषां स्वतंत्रकारणत्वे चातिप्रसंगस्य वा
रितत्वात् किंतीश्वरेच्छामादायैव सिद्धिकाले पक्षताव्यवहारवारणाय पक्षपदप्रवृत्तिनिमित्ततमेव
ताद्रूप्येणापेयते अतो नायं दोष इत्यतो दूषणांतरमाह हेतोरेवेति अनुमितिसामग्र्या एव पक्षतात्वसंभवे
नेच्छारूपविशेष्यभागनिवेशस्य निष्प्रयोजनकत्वादित्यर्थः अत्रेष्टापत्तौ दूषणांतरमाह तदानीं
मितितदानीं परामर्शादिसमवहितसिषाधयिषायां अन्वयाख्यानस्य सामग्रीविरहेण नैवक्तुमश
ता। यादृशीसामग्रीमध्यनिवेशापातात् तथा चैतादृशाकारणां सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिध्यभावए
वएवं च तस्यैव पक्षतात्वमस्तु अलं तत्कारणांतरस्य किं पक्षताकुक्षिनिक्षेपेनेति सिद्धांतलक्षण
एव पर्यवसानमिति भावः सिद्धांतलक्षणे सिषाधयिषाधीनानुमिते रूपवारणाय १३

सहकृतांतं साधकमानविशेषणमुपात्तं नन्वेतद्वैवोपयुज्यते परिसिसिसिषाधयिषापरामर्शानां त्रया
णां अनुमित्यव्यवहितपूर्वक्षणे अवस्थितिः संभवति नचैवमुपपद्यते आत्मयोग्यविशेषगुणानां द्विक्ष
णमात्रस्थायितया त्रयाणां युगपदवस्थानासंभवात् न च यथा पेक्षाबुद्ध्यात्मकस्य परामर्शस्य सा
ध्यनिश्चयस्य वा पगमनमुत्पादस्ततो वर्ततीयक्षणे त्रयाणामवस्थानं संभवतीति वाच्यं अपेक्षाबु
द्धेः क्षणत्रयावस्थायित्वेऽपि कुर्वाणेत्वहंव्यवहितोत्तरक्षणे तदधिकरणे विशेषगुणोत्पादात्तस्य
पगमात् अन्यथा स्वसमानाधिकरणस्यानंतरक्षणोत्पन्नविशेषगुणात्मकनाशकवशात् तस्या अ
मितृतीयक्षणे विनाशापत्तेरित्याशंकां परिजिहीर्षया पालिस्यात्मकसहकृतालंबनपरामर्शस्य केनापि
शविशेषणप्रयोजनं दर्शयति यत्रेत्यादिना अनुमित्यव्यवहितोत्तरक्षणे विशिष्टपक्षप्रत्यक्षं
न संभवति इच्छोत्पत्तिकाले ज्ञानानुत्पत्त्या विशेषणज्ञानघटितसामग्रीविरहात् इच्छापूर्वक्षणे ता

ताहृशस्मरणात् ८

हशासामग्रीसत्त्ववधाने इच्छासामग्र्यपेक्षया प्रत्यक्षसामग्र्या बलवत्वेन तस्या एवोत्पादासंभव इत्यतो
विशिष्टस्मरणानुसरणं न्यूनताभंगाय परामर्शपूर्वेत्यन्ते इच्छास्थले प्रयोजनमनुक्त्वा तदनंतरक्षणोत्प
न्ने इच्छास्थले तहृशपदिति अनुमितीति यत्रेत्यनुषज्यते इच्छासामग्रीसंपन्नये अनुमितौ इष्टसाधनत्वा
विषयकेतिशेषः साध्यतद्व्याप्यविशिष्टपक्षस्मरणात् पूर्वोक्तयुक्त्या व्याप्त्युपाहितपरामर्शस्यानुमिता
विष्टसाधनत्वावगाहि ताहृशस्मरणात्स्त्वासंभवात् यत्र परामर्शाव्यवहितपूर्वक्षणे इष्टसाध
नताज्ञानं तत्र तत्पूर्वक्षण एव फलेच्छासंभवेन तस्याः परामर्शोत्पत्तिसमये नाशात्तदुत्तरमनुमि
त्सायाअसंभवेन इष्टसाधनताविषयकपरामर्शस्यावश्यकत्वात् स्मरणानुसरणं न्यूनतापरिहा
रायप्रत्यक्षपरामर्शस्थले प्रयोजनमाह अनुमित्सापूर्वेति अत्रापि यत्रेत्यनुषज्यते प्रत्यक्षात्म
कधूमवत्त्वादिविशेषणज्ञानस्थले तज्ज्ञानकसंनिकर्षादिनस्तदुत्तरक्षणे विशिष्टप्रत्यक्षमेव प्र १७

सहकृतांतर

विष्यतीनत्विच्छाविनश्यदवस्थसंनिकर्षादिरोषणाभ्रमस्यानुधावनेनभयासंगौरवमतोविशेषणस्मरणप
र्यन्तानुधावनं अनुमित्सापूर्वकाले परामर्शजनकसन्निकर्षादि सत्वे तस्या एवानुपपत्तिरेतोनुमित्साकाले
सन्नेव पसंनिकर्षादिति सहकृतानां तु भागे पक्ष्या प्रसिध्याधधियका विरह विशिष्टत्वं तस्याभावविशेषणत्वे
शिष्याध ×सहिता× यिञ्चाहशाप्यां तहभावविशिष्टस्य सिध्वनावस्यासंभवात् सिध्यौसत्यामसत्यांवा
नुमित्सनुपपत्तिरतः साधकमानविशेषणमिति सिषाधयिषापदस्य सिध्यीच्छादिपरत्वे भ्रमस्य सत्वश्री
प्रकारके च्छावलादसत्यां भ्रमस्य सत्यामस्यां सिद्धिदशायामनुमित्सापत्तेः अनुमितिगोचरेच्छासामान्य
परत्वेपीयत्किंचिद्ज्ञानेश्वरेतानजायतामितीच्छावलात्सिद्धिकाले नुमित्सापत्तेः नच्चानुमित्सुत्वस्यापि
ताहशेच्छाविषयसिध्येस्तत्रानुमितिरिष्टैवेतिवाच्यं प्रकृतानुमित्सुत्वस्यैव याहशेच्छायाविषयसिद्धि
नस्ताहसेच्छासत्वे एवसिद्धिकाले नुमितेरानुभाविकत्वादुक्तेच्छायास्त्वांततउपस्थितंपक्षपगान्त

रमानससत्त्वेनापिविषयसिद्ध्याकीनित्करत्वादिमतः सिषाधयिषापदार्थव्याप्तेष्टसिषाधयिषायेतिघट
१७ विशिष्टपर्वतानुमितिर्जायतामितीछासत्त्वेनुवह्निविधेयकानुमितिसत्त्वात्ता नत्साध्यविशिष्टेतिसत्संबंधे
नतत्साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नविशिष्टत्वस्यपर्वतः तेनकाचित्संबंधेनवह्निविशिष्टपर्वतः विषयकानुमितिर्जाय क
ताद्रव्यत्वावच्छिन्नविशिष्टपर्वतविषयकानुमितिर्जायतामि[illegible]छासत्त्वेपिसिद्धिकालेनसंयोगादिना त्याकारके
वह्नित्वावच्छिन्नानुमितिः वह्निविशिष्टमहानसविषयकानुमि तिर्जायतांवह्निविशिष्टद्रव्यत्वावच्छिन्नविष
यकानुमितिर्जायतामीतिछाबलात्पर्वतोवह्निमानित्यनुमित्यनुदयात्तत्संसतितत्सत्तावच्छेदकावच्छिन्ने
तस्यपर्वतः नयत्रयत्किंचिज्ज्ञानेवरंत्तांजायतामितीछाबलाहिवालोकवान्पर्वतइत्याद्यनुमितिसामग्रीदशायांव
ह्निमत्पर्वतविषयकानुमितिर्जायतामितीछाबलादपिसिद्धिसत्त्वेवह्न्यनुमितिर्नजायतेकालीनसिद्ध त
मतिवध्यालोकानुमित्युत्पत्त्यैवनाहर्षेच्छाविषयवास्तववह्निमत्पर्वतविषयकानुमितीछाविषयसिद्धेरित्यु १५

[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

वे २

विषयितिनाः॥ क्ररूपेणगर्भीछायाउत्तेजकत्वंनसंभवतीतिवाच्यंसाध्यविशिष्टपक्षनिरूपितवैलक्षण्यविषयि
ताप्रकारकत्वेनैवछायाउत्तेजकत्वोपगमात्॥ आलोकवान्पर्वतइत्याद्यनुमितेर्वह्निविशिष्टनिरूपितवैलक्षण्य
विषयिताशालित्वाभावेनतनुत्पत्त्यातादृशविषयिताप्रकारकेच्छाविषयसिद्ध्यसंभवात् साध्यविशिष्टपक्ष
निरूपितत्वंचसाध्यावच्छिन्नपक्षनिष्ठनिरूपकताकत्वं अतोह्रदोवह्निमानित्यादौसाध्यविशिष्टपक्षाप्रसि
द्ध्यावपिनतादृशविषयितायास्तत्प्रकारकेच्छायाश्चाप्रसिद्धिः ह्रदादिनिष्ठतादृशस्यमसत्वविषयितानिरूप
कत्वस्यापिह्रदाद्यंशेप्रकारीभूतवह्न्याद्यवच्छिन्नत्वात् वस्तुतस्तु तत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वेनतत्सा ५
ध्यतावच्छेदकावच्छेदकावच्छिन्नतत्संसर्गावच्छिन्नविधेयतानिरूपिततत्पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नोद्देश्यताकत्वं
विवक्षितमतोवह्निमान्पर्वतोघटवानित्याद्यनुमितिसामग्रीदशायांपूर्वोक्तयुक्त्यावह्निमत्पर्वतविषयकानु
मितिर्जायतामित्याकारकेच्छाबलात्पर्वतादिपक्षकवह्न्यादिविधेयकानुमित्युत्पादेपिन[illegible]क्षतिः तादृशेच्छ

कं
श्यतात्वेन तादृशोद्देश्यतात्वप्रकारकत्वं विवक्षणीयं तेन केवलपर्वतत्वाद्यवच्छिन्नोद्देश्यतात्वेन तादृशोद्देश्य
१६ ताकत्वप्रकारकानुमित्सा तादृश्यां पर्वते अन्यानुमितिसामग्रीसत्वे वह्नेः सिद्धिसत्वेपि न तत्र वह्न्यनुमित्यापत्तिः स्या
वच्छेदक एवं पक्षतावच्छेदकादिनिष्ठानवच्छिन्नत्वावगाहित्वमपि निवेशनीयं अन्यथा जातिमान्वह्निव्याप्यवानिति प
रामर्श[illegible]काले पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिसत्वे २ नवच्छिन्नत्वानवगाहीच्छाकाले पर्वतो वह्निमानित्यनुमित्या
पत्तेः पर्वतो वह्निव्याप्यवानिति परामर्शकालीन जातिमान्वह्निव्याप्यवानिति परामर्शस्यकालीनानन
वच्छिन्नत्वानवगाहीच्छानीयं च न तत्र युक्तित्वेनोत्तेजकत्वं बोध्यं साध्यविशि॥ एप पक्षविशेष्यकत्वनिवेशन
प्रयोजनं दर्शयति यत्किंचिदिति यत्किंचिद्विषयकत्वप्रकारकत्वनिवेशेपि यत्किंचिज्ज्ञानं जायतामितीच्छा
वर्णं भवतीति यत्किंचिज्ज्ञानवत्त्वप्रकारकप्रकारकेच्छापर्यन्तानुधावनं नन्वेच्छापूर्वं यत्किंचिज्ज्ञानवत्तान
स्यावश्यंसिध्यत्वात्तादृशेच्छैव न संभवतीत्यत आह गोचरेच्छायाः स्वरूपसत्याः स्वविषयसिध्यैरवविरोधि १६

तावन्नदुक्तं नहि ज्ञाने जाते ज्ञाने इच्छा प्रभवतीति वाच्यं एतदुत्तरं दत्तेयत्किंचिद्देश्वर ज्ञानं जायतामित्याद्याका
या राकारके इच्छाया विवक्षितत्वात् नन्वनुमितित्वप्रकारकत्वनिवेशेनैव तथा विधेच्छाया वारणसंभवे किं गुरुतरसा
ध्यविशिष्टपक्षविषयकत्वप्रकारकेच्छात्वनिवेशेनेत्यत आह अनुमितित्वप्रकारिकायामपीति प्रत्य
क्षात्मकसिद्धिदशायां पर्वते वह्निज्ञानं जायतामित्याद्याकारकेच्छा न संभवतीति तद्विषयीभूत प्रत्यक्षादि
त रूपसिद्धेरेव सत्वात् अंशे प्रत्यक्षाद्यतिरिक्तमितिशेषः आदि आदिपदग्राह्या शाब्दादिसिद्धिपरिग्रहः इति शुद्धः
पाठः सिद्धेः प्रत्यक्षातिरिक्त ज्ञानं जायतामित्यादीच्छाया उत्पादासंभवात् प्रत्यक्षाद्यनंतरमिति प्रत्यक्षा
दिरूपसिद्ध्यनंतरमित्यर्थः आदिपदग्राह्यशाब्दादिसिद्धिकालीनानां शाब्दभिन्नज्ञानं जायतामित्यादीच्छा
नां संग्रहः अनुमित्युत्पादाच्चेति तथा चानुमितित्वप्रकारकत्वनिवेशेऽप्यनुमशक्यमेव तादृशेच्छानामसं
संग्रहप्रसंगादिति भावः इदमुपलक्षणं अनुमितित्वप्रकारकत्वनिवेशेऽपि यदानुमितिर्जायतामितीच्छाका मिती

द्धेसिद्धिसत्त्वे वह्न्याद्यनुमितिवारणाय प्रकृतसाध्यादिविषयकत्वप्रकारकत्वनिवेशनमावश्यकं नच प्रकृत
१७ साध्यादिविषयिण्यानुमितिस्तद्विषयकत्वनिवेशनेनापि दर्शितछायावारणसंभव इति रामु वाच्यं दर्शित
छाया अपि घटाद्यनुमितित्वेन वह्न्यादिगोचरसमूहालंबनानुमितिविषयकत्वात् न चानुमितित्वप्रकारक त्वा नि
रेव कविशेषानुमितिनिष्ठत्व प्रत्यक्षत्वादिना छाविषयस्तत्त्वानुमित्यापत्तिरिष्टत्वात् अनुमितौ प्रत्यक्षत्वप्र
मदाशायामेव तादृशेच्छा रेव यादृशत्वात्सा अनुमितित्वप्रकारकेच्छासमसीकत्वादिति हृदयेन चानु
मितित्वप्रकारकत्वस्यानिवेशे पर्वते वह्नेः प्रत्यक्षसिद्धौ शाब्दसामग्र्यां सत्यां प्रत्यक्षादितिरिक्तं ता
नं जायतामितीच्छासत्त्वेनुमित्यापत्तिरिति वाच्यं तत्र प्रत्यक्षतासत्वेप्यनुमितित्वप्रकारकेच्छाविरहविशि
ष्टसमानविषयकशाब्दसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वादेवानुमितिवारणसंभवात् अप्यसिद्धिदशायां प १७
र्वते वह्नेरन्यत्ज्ञानं जायतामितीच्छासत्वेनुमित्यापत्तिः तादृश्या अपि प्यनुमितिविषयकत्वान्न चेष्टाप

त्तिः ननूक्तं पर्वतो वह्निमानित्यादिमानसोत्पत्त्यापत्तिरिच्छाविषयसिद्धेस्तादृशेच्छायायत्किंविद्धोत्तरं त्वानं
नायतामितीच्छानुत्पत्तात् न च प्रत्यक्षेच्छाविशिष्टप्रत्यक्षसामग्रीरूपप्रतिबंधकत्वान्नानुपपत्तिरितिः स
वाच्यं प्रत्यक्षत्वादिप्रकारकेच्छाविशिष्टाया एव मानसादिसामग्र्या अनुमितिप्रतिबंधकत्वात् अन्यथा
सिद्धिदशायां काळेपि तादृशेच्छासत्वेऽनुमित्यनुत्पादप्रसंगात् नव्योक्तयुक्त्या वह्निविधेयकत्वावगाहित्व
निवेशस्यावश्यकतया वह्निप्रकारकत्वावगाहितादृशेच्छावत्त्वान्नानुमितिप्रसंगः अनुमितिनिष्ठतद्वि
धेयकत्वावगाहिच्छादृशायां च जायत एवानुमितिः विधेयतायाः प्रत्यक्षे अप्रामाणिकतया तत्प्रका
रकेच्छाया अनुमित्युत्पत्त्यैव विषयसिद्धिरिति वाच्यं विधेयतायाः प्रत्यक्षाद्वृत्तित्वेन तत्प्रकारिकायाः प्र
त्यक्षान्यत्वाप्रकारिकाया अपि इच्छायाः प्रत्यक्षसिद्धिकाले संभवात् प्रत्यक्षान्यत्वप्रकारकेच्छापर्यंता
नुधावनस्य रीधितिकृतो निर्बीजत्वात् न च विधेयता प्रत्यक्षेऽव्यतेनैव तदवगाहित्वस्य च नामैवोपदर्शिते

पाना

छाकारे प्रत्यक्षान्यत्वोल्लेख इति वाच्यं एवमपि वक्ष्यमाणस्य शाब्दादिसिषाधयिषाकाले अशाब्दं तानं जायतामि-

१९ ब तीछावछेनानुमितिर्जायते न तु प्रत्यक्षसामग्रीकाले इत्यस्य संगमयितुमशक्यत्वात्तादृशेछायाः प्रत्यक्षत्वा-

वृत्तविधेयताद्यवगाहित्वे प्रत्यक्षसामग्रीकाले तत्त्वानुछाताद्दनुमित्योर्व्वित्वात् तदनवगाहित्वे सिद्धमब-

प्यनुत्तेजकत्वात् अत्रोच्यते अनुमितित्वप्रत्यक्षान्यत्वान्यतरप्रकारके छानामनुमितिविषयके छात्वे-

रव्यक्ते नैवानुगमः पर्वतो वह्निमान् जायतामितीछाकाले सत्त्वासिद्धौ तथाविधोपनीतज्ञानसामग्र्यां चानुमि-

धे तेर्वारणाय तथाविधेछाव्यक्तीनां तत्तद्व्यक्तित्वेन प्रतिबंधकता कल्प्यत इति न दोषः न च तासां तत्त-

द्व्यक्तित्वेनानंतप्रतिबंधकत्वकल्पनामपेक्ष्यानुमितित्वादिरूपप्रकारविशेषमंतर्भाव्यानुमित्साना-

मुत्तेजकत्वमुचितमिति वाच्यं तथासति पर्वतो वह्निमान् जायतामितीछाकाले तथाविधोपनीत- १९

ज्ञानविरोधिप्रत्यक्षाद्यनुमित्साविशिष्टतत्सामग्रीसत्त्वे सिद्धौ सत्यां वह्न्यनुमित्युपपत्तये तादृशेछा-

व्यक्तीनां तत्तद्व्यक्तित्वेन सिद्ध्युत्तेजकत्वापत्त्या तदभावसहस्रस्य मिथो विरोधेन विशेष्याभावे विनि-

रव्यत्तु

ननु साध्यविधेयकत्वावच्छिन्नपक्षोद्देश्यकत्वप्रकारकेच्छोपादाने पक्षोद्देश्यकत्वावच्छिन्नसाध्यविधेयक
त्वप्रकारकेच्छाया असंग्रहः तथा साध्यपक्षादिविशेषविषयकत्वेनेच्छानिवेशेऽन्यानुमितिसामग्य्रा यस
मवहितानामनुमितिर्जायतामित्याद्याकारकेच्छानामसंग्रह इत्यत आह यादृशयादृशेति अ[illegible]त्वांसिद्धौ स
यत्किंचिज्ज्ञानेतरत्वानं जायतामितीच्छासत्वे अनुमित्युत्पादात्तासां चानुत्तेजकत्वात्सिद्धौ सत्वामिति [redacted] तादृच्छाप्य
स कं[illegible]मुदायस्येति साध्यैविशेषविशिष्टपक्षविशेषाद्यवगाहित्वप्रकारकेच्छानां तथावि[illegible]धे च्छात्वेनानु
गमय्यैकान्नावानिवेश्यते तथाविधानां अनुमितिर्जायतां प्रत्यक्षान्यत्तानं जायतामित्याद्याकारकेच्छा
य नां तु सिद्धिसत्वे च्छक्तिसत्वेऽनुमितिस्तत्र व्यक्तित्वावच्छिन्नाभावां [redacted] रावनिवेशनीयाः अन्यथाऽति नसिद्धिभेदा
प्रसंगात् न सिद्धिभेदाद्य एव वारणे तेन तत्कालीनसंयोगविभागादिव्यक्तिविशेषाणां नावनिवेशमादायविनि
गमनाविरहोपि निरस्तः सामानाधिकरण्यसंबंधेन तद्धत्वं तान्नावचैशिष्ट्यनिवेशापेक्षया तत्तत्सिद्धि

त
तत्कालीनसिद्धिभेदाद एव वा

भेदानां विशेषणताविशेष्यतैवनिवेशो प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधानिवेशेन लाघवात् सिद्ध्युत्तरं तथावि
१९ धेच्छोत्पत्तिकालेऽनुमित्यापत्तिस्तिच्छासामग्र्या एवानुमितिविरोधित्वान्नसंभवतीति बोध्यं इदं त्ववधेयं
तादृशेच्छाभावसमुदायस्य न तत्समुदायत्वेन निवेशः समुदायत्वस्य दुर्वचत्वात् न च तावदभावमात्रवि
षयकधीविषयत्वं तत् तावत्त्वस्य दुर्वचत्वात् तावदभावविषयकबुद्धेस्तत्तदभावविषयकत्वेन निवे
शे तदपेक्षया लाघवेन तत्तदभावविशिष्टत्वेन सिद्ध्यैवनिवेशास्तु अनुचितत्वात् तत्तदभावानां मिथो विशे रे
षणविशेष्यभावानापन्नानां निवेशेऽवच्छेदकतानेदानं प्रतिबंधकताभेदः इति चेदेकविशिष्टापर
त्वेनैवाभा वानां निवेशानौपत्त्यात् तत्र च विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहेऽपि न क्षतिः गत्य
ता त्ताहृत्था न्तराभावात् तावन्मात्रविषयकधीविषयत्वरूपस्य तावत्त्वसमुदायत्वस्य तादृश्येण निवेशो महागौरवा १९
त् तादृश्या यत्किंचिद्विषयत्वघटितत्वेन निवेशे तथाविधधीसहस्रस्य विनिगमनाविरहेण निवेशप्र

संगात् तत्तदभावविशिष्टत्वेनसिद्धेरेवनिवेशयितुमुचितत्वात् इति तत्तदभावानांमिथो विशेषणविशे
ष्यभावानांपन्नानांनिवेशस्यप्रत्येकमतिप्रसक्ततया ऽवच्छेदकत्वायोगेनासंभवात् इच्छायाअननुगमे
पिएवंकरूपेणसर्वासामिच्छानामुपादानासंभवेपि नक्षतिः तथासिषाधयिषाविरहविशिष्टसिद्ध्यभाव
स्यानुमितिहेतुतानुपपत्तिः तावदभावविशिष्टसिद्ध्यभावस्याननुगतत्वादिति भावः अत्रेदमालोचनीयं
वह्निविशिष्टपर्वतमहानसोभयानुमितिर्जायतामित्याद्याकारकेच्छायाअपितत्साध्यविशिष्टतत्पक्षाव
गाहित्वप्रकारकतयापर्वतेवह्नेः सिद्धिकालेमहानसपक्षकानुमित्यादिसामग्र्यामसत्यांतद्देशेच्छव
शात्पर्वतेवह्न्यनुमित्यापत्तिः अनुमित्यंशेतत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वान्यतमत्किंचिद्विशेष्यकत्व
प्रकारकत्वविशेषणस्येच्छायांनिवेशेवह्निविशिष्टपर्वतमहानसंवानुमिनुयामिति [illegible] त्यादिसमूहालं
बनेच्छायाअसंग्रहप्रसंगः वन्हिविशिष्टपर्वतावगाहिनीमहानसविषयाकानु [illegible] तिन्नानुमितिर

नुमित्य

१ महानसविषयकानुमितिः पाठांतरे

५ नचतत्कत्वं परिष्कृत्यैव यादृशसाध्याभिधानं इदानीमनुमितित्वप्रत्यक्षान्यज्ञानत्वादिप्रकारकेच्छानां पृथक् पृथग्
भावनिवेशनमेवाभिप्रेतमिति वाच्यं पक्षांतरसूचककाकाराद्यभावात् ५५

र्जायतामित्याद्याकारकेच्छाबलात् उपदर्शितस्थलेऽतिप्रसंगस्याशक्यवारणतात्वेति इच्छाविषयतावच्छेदक
२० तायाः पर्याप्तिनिवेशनमावश्यकमिति तथाच वह्निवि शिष्टपर्वतानुमितिर्भवत्वित्यादिकेच्छायास्तत्साध्य
विशिष्टतत्पक्षविषयकानुमितित्वपर्याप्तविषयतावच्छेदकताकेच्छात्वेनैवोत्तेजकत्वं पर्यवसितं अनुमितित्वानंतर्भा व
वेतादृशेच्छायास्तत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वपर्याप्तविषयतावच्छेदकताकत्वेनाशक्यसंग्रहत्वात् एवं प्रत्यक्षान्यतमप्र ता
था कारकेच्छायाअसंग्रहेऽनुमितित्वप्रत्यक्षान्यतमत्वादिप्रकारकेच्छानामनुगमएवसंभवतितथाहि तत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषय
कानुमितित्वपर्याप्तावच्छेदकताकत्वं तादृशधर्मघटकपर्याप्तावच्छेदकताकत्वं तत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वनुमिति अ
दि त्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकत्वाऽनिरूपकत्वमेव पर्यवसितं एवं च तत्साध्यविशिष्टतत्पक्षवि
षयकत्वप्रत्यक्षान्यतमत्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकत्वानिरूपकविषयताकेच्छात्वादिना २०
प्रत्यक्षान्यतमत्वप्रकारकेच्छानां अनुगतजनकतापेक्षया निरुक्तधर्मघटकानुमितित्वनि ३१

अक्तिनां तत्तद्व्यक्तित्वेन सिद्धावुत्तेजकतापत्त्यातदभावसहस्रस्मिन्नो विशेषणविशेष्यभावं
नाविरहेणासिद्धिप्रतिबंधकत्वानंत्यप्रसंगात् तृष्णावच्छेदकतायामेव प्रत्यक्षान्यज्ञानत्वादिनिष्ठावच्छेदक
ताभिन्नत्वनिवेशानमुचितंच्छाभवात् भिन्नावच्छेदकता इत्यंचतादृशेरूपेणैव प्रत्यक्षान्यत्वावत्प्रका
रकेच्छानामपिसंग्रहः संभवतिनचवह्निविशिष्टपर्वतविषयकंजायतामित्येतादृशेच्छायाःसिद्ध्यधीनसं
स्कारोत्पत्तेर्वचरितार्थ्यावारणाय विषयतायामनुमितित्वावच्छिन्नत्वनिवेशस्यावश्यकतयाननत्संग्रहः ५
इतिवाच्यं समवायेन किंचिदवच्छिन्नत्वं निवेश्यैतादृशेच्छा इति चेत् यावारणासंभवात् इति चेत् एवं सति पर
क्षांशेसाध्यावगाहित्वेनानुमितिविषयकेच्छानां उक्तरूपसमग्रीघटरूपान्तरेणोत्तेजकत्वापत्त्या तादृशावच्छे
दकतायामेव पक्षांशेतादृशसाध्यावगाहित्वीयावच्छेदकताभिन्नत्वं निवेश्यतां नाववैवतत्संग्रहस्यापि सं
भवादिति रेच्छायाऽननुगमानिधानासंगतेः नन्वविषमितायां साध्यविशिष्टपक्षावगाहित्वाद्यवच्छिन्नत्व

१ न्यायानुमितिसामग्रीकालीनतादृशेच्छानां प्रतिबंधकत्वे तत्कालीनतत्तदात्ममनःसंयोगादिव्यक्तीनां विनिगमनाविरहेण प्रतिबंधकतापत्तेः ६
२ गतत्वाद्यसामग्र्यभावकालीनतथाविधेच्छानां उत्तेजकतायामपि विनिगमनाविरहेण तत्तदिच्छाकालीनसंयोगविशेषाणामुत्तेजकतापत्तेः ६
३ गत्वापत्तेः अथ वोत्कानुमितिरूपेणोत्तेजकत्वेऽपि तादृशेच्छाया अनुमितिर्जायतामित्याकारकान्यायानुमितिसामग्रीसमवहितेच्छाद्

निवेशनमावश्यकं अन्यथा न्यायानुमितिसामग्रीसमवहितायां नानुमितिर्जायतामित्याद्याकारकविषयविशे
११ षानुपरक्तानुमितीच्छानां वारणासंभवादिति अन्यानुमितिसामग्र्यसमवहिततादृशेच्छानां तत्तद्व्यक्तित्वेनोत्ते
जकत्वस्याभ्युपगंतव्यतया तेजकानामननुगमात् निधानसंगतिरिति वाच्यं तादृशेच्छानां तत्तद्व्यक्तित्वेन प्रति
वा बंधकतयैव तिप्रसंगवारणसंभवेन तासां वारणानौचित्यात् तथासति साध्यविशिष्टपक्षावगाहित्वावच्छिन्न
त्वमधिकमनुमितिनिष्ठविषयतायां निवेश्य दर्शितसामग्र्यसमवहिततथाविधेच्छानां तत्तद्व्यक्तित्वेनोत्ते
जकत्वाकल्पने इति प्रत्याहुः गौरवप्रसंगात् उक्तसकलेच्छानां निरुक्तरूपेणानुगमसंभवेऽपि एतत्क्षणोत्त इति अन्ये आहुः
रक्षणेऽनुमितिर्जायतामित्याकारकेच्छानामेव निरुक्तरूपेण संग्रहात् तत्तद्व्यक्तित्वेन पृथगभावो निवेश
नीयः तादृशक्षणघटितत्वाद्यवच्छेदकत्वाने दमुक्तावच्छेदकतायां निवेश्यतत्संग्रहेऽपि कालांतरेऽपि तथाविधे १६
च्छाबलादनुमित्यापत्तेः कालांतरीणानुमित्युत्पत्त्या च तादृशेच्छाविषयासिद्ध्यैरिष्टापत्त्ययोगादिति अननुग

४ व्यक्तीनां भेदाग्रवानिवेशनाप्याः ननु तासामनुमितिप्रतिबंधकत्वामिति न तदिच्छाभेदनिवेशनस्थले तत्कालीनवायुसंयोग ६
५ भेदनिवेशेनोपपत्तिः इच्छायां तद्व्यक्तिव्याव त्तत्वात् तत्संयोगभावानां वैशिष्ट्यस्य चानिवेशे तादृशवैशिष्ट्यस्य सामानाधि ६
६ करण्यरूपतया साक्षात्संबंधेनेच्छाभेदनिवेशे लाघवसंभवे विनिगमकाभावात् इति प्रकृष्टं प्रसंगादिकुत्तर पाठांतरे ६

१ नच कालांतरीण तादृशेच्छानां तत्तद्व्यक्तित्वेन प्रतिबंधकतया तादृशेच्छाबलादनुमित्यापत्तिवारणसंभव इति वाच्यं ठपदार्थ १

१ तै कथमेतत्प्रकारकरक्षैकानुमितासाव्यक्तीनां तत्तद्व्यक्तित्वेनोत्तेजकत्वापेक्षया तत्समानप्रकारककालांतरीण बहुतरेच्छा

माभिधानसंगतिः रितिनच्चैवं माध्यमिकस्य साध्यवि शिष्टपक्षविषयित्वप्रकारकत्वविशेषणानिवेशस्या
संगतिर्दुर्वारैवेति वाच्यं अनुमितिनिष्ठविषयतायां साध्यविशिष्टपक्षविषयकत्वाद्यन्यसिधानप्रकारक
त्वानवच्छिन्नत्वएवतात्पर्यात् वस्तुतः साध्यविशिष्टपक्षविषयकत्वनिवेशनामवश्यकं अन्यथा यत्किंर
चिज्ञानंनायतायत्किंचिज्ञानेतरत्वानंतानायतामितीछावारणासंभवात् तत्संग्रहे तादृशीनां सर्वासामिछानां
तत्तद्व्यक्तित्वेन प्रतिबंधकत्वे गौरवात् अनुमितिजन्यतामित्याद्यीछानांपृथगनुमितित्वाद्यपर्यासावर
च्छेदकताकेछात्वेनोत्तेजकता अन्यानुमितिसामग्रीसमवहिततादृशेच्छानां च तत्तद्व्यक्तित्वेनैव प्रतिबंध
कत्वमेवेति कृतं पल्लवितेन न चानु धूमेन वह्निमनुमिनुयामित्याकारकेछाबलाद्धूमलिंगकानुमितुत्स
त्वात् तत्साधारणरूपेणैव विशिष्य धर्मिघानामुत्तेजकतायाआवश्यकत्वाक्सील्पत्वेसिध्धिकाले ऽसत्त्वपि
धूमपरामर्शे आलोकादिपरामर्शादनुमित्यापत्तिः पक्षतायाअसत्वादित्यत आह धूमेनेति मि

[illegible]

न्यलिंगकेच्छासत्वेसिसिषदशामात्रएवयदिनानुमितिस्तास्तादृशेच्छायाःप्रतिबंधकत्वंनसंभवतीत्यतोः
२२ सत्वामपिसिद्ध्याविवितितत्रानुमितेस्तदृग्धेतयाप्रदीतितदेतितल्लिंगकानुमितावितिशेषः अन्यमात्रेति
तदन्यमात्रलिंगकत्वप्रकारकत्वसिषिछेत्यर्थः धूमलिंगकानुमितिरालोकलिंगकानुमितिश्चजायतामि
त्याद्याकारकसमूहालंबनेच्छाकालेआलोकादिलिंगकपरामर्शादनुमित्युपपत्तयेमात्रेतितदन्यमात्र
लिंगकत्वप्रकारकत्वंचतल्लिंगकत्वाप्रकारकत्वेसतिकिंचिल्लिंगकत्वप्रकारकत्वंअतः प्रमेयसामान्य
लिंगकस्थलेतदृशाप्रसिद्धावपिनक्षतिः तल्लिंगकत्वाप्रकारकत्वंचतल्लिंगकत्वप्रकारतानिरूपितत
त्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वावछिन्नानुमितिनिष्ठविशेष्यताकान्यत्वंअतआलोकेनघनेधूमेन
वह्निमनुमिनुयामित्यादीच्छादशायामालोकादिलिंगकत्वस्याद्यनुमितेर्नापत्तिः आलोकलिंगकत्व २२
प्रकारताशरीरेचवास्तवलोकादिप्रकारतानिवेशनीयाकिंत्वालोकत्वाद्यवछिन्नाप्रकारतैवान्यथाः

పక్షేతా ఘటాంతర్యో వింశత్తత్ర। ఘటవ్య కాలికావ్యాప్యవృత్తితావచ్ఛి
తాదృశబుద్ధేనప్రకారత్వకాలీనానామిత్యత్ర వ్యప్రత్యక్షత్వేఽత ఘటోఽపేంద్రవ్యమిత్యాదిబుద్ధి
నప్రకారకాలీనానాం అత ఘటోత్రవ్యమి[illegible]త్యాదిబుద్ధీనాం వ్యవహితపూర్వ
వృత్తినామిత్యర్థః। ప్రతిబంధకతానుపపత్తిరిత్యర్థ[illegible]ప్రత్యక్షేష జ్ఞా
త్యాది। తథా చ ద్వితీయక్షణే తాదృశబుద్ధేర్విశిష్టత్వేన ప్రత్యక్షక్షణే ఽభ తద్వి
శిష్టబుద్ధేరసంభవాత్ ప్రతిబంధకత్వానుపపత్తిరితి భావః। ఘటవ్య కాలికావ్యా
ప్యవృత్తిత్వ[illegible]పక్షేనుపపత్త్యం। ద్వితీయక్షణే తు తాదృశబుద్ధే
నప్రకారకాలీనానామిత్యత్ర ఘటోఽనేకాన్యద్రవ్యమిత్యాదిబుద్ధేనప్రకార
కాలీనానామిత్యర్థః। తథా చ ప్రథమక్షణే ఘటో ఽనేకద్రవ్యమిత్యాద్యాబుద్ధేనా

లంత్ర

ద్వితీయపక్షేऽపి చ ద్రవ్యత్వానవచ్ఛిన్నామిత్యాదిస్థలే తత్ర ద్వితీయపక్షేపి ప్రథమపక్షే
ఽపి ప్రతిబంధకత్వం న స్యాత్ ద్వితీయపక్షే తాదృశజ్ఞానవిరహవిశిష్టే
త్వేన తద్ధర్మస్వరూపసంబంధాత్ ఖిద్యమానకార్యస్య ప్రవృత్తిత్వాపత్తేశ్చ ప్రథ
మపక్షే తద్గ్రహణతాపత్తేః ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకత్రితయాపత్తేః । తాదృశజ్ఞా
నకాలీనామితి ఘటాత్వం తత్ర ప్రతిప్రతిబంధకతాపత్తిరిత్యత్ర
అనాహార్యత్వేనాహార్యత్వప్రకారకసంబంధఘటితాన్యత్వం పూర్వ

लोकत्वादिना धूमादिकं धूमत्वादिना वालोकादिकमवगाहमानयोरिच्छयोरालोकलिंगकानुमितिप्रतिबं
धकत्वतदभावयोरापत्तेः इत्थेनानुमिनुयामितिच्छाया आलो कानुमित्यविरोधित्वोपपत्तये आलो-
कत्वाद्यवच्छिन्नत्वस्येच्छाआलोकाद्यवृत्तित्वे र्नस्ताश्रमा कादिलिं नधर्मावच्छिन्नत्वमेव निवेश्यं द्रव्यत्वादे
रालोकत्वादिविरुद्धत्वमन्यमदृशायां तादृशेच्छायां विरोधित्वोपपादनायालोकत्वादेरालोकादिवृत्तित्वस्ता
नवच्छिन्नकालीनाया आलोकेनानुमिनुयामित्यादीच्छाऽविरोधित्वोपपत्तये च वास्तवालोकादिवृत्तित्व या
स्यैतेन रूपेण ताद्रूप्यमानत्वस्य चोपेक्षणं धूमत्वादेरालोकाद्यवृत्तित्वग्रहदशायां धूमेनानुमिनुयामिती
च्छाया आलोकादिलिंगकानुमित्यविरोधित्वमिष्टमेव विरोधित्वं च तादृशेच्छाया धूमत्वादेरालोकत्वादिवि या
रुद्धत्वग्रहादशायामेव वस्तुतस्तु इत्थं नालोक इत्यादिज्ञानावच्छिन्नकालीनानामालोकोऽस्मितिज्ञानका
लीनानां वाच्छानां तत्तदुल्लिखितत्वेन समूहकूट एव स्वातंत्र्येण प्रतिबंधकतावच्छेदकेऽनुप्रवेशनीयः तेनोक्तक-

नुसरणे तु तादृशज्ञानशून्यकालीनानुमित्यस्य आलोको न द्रव्यमित्यादिज्ञानशून्यकालीनानापि सर्थः तथा प्रथमपक्षलोपगआलोको न द्रव्य

१ स्वपदेन कलीभूतानुमित्युपादानेयादृशानुमितित्वग्रायां कुचिदपि धर्मेणालोकाद्यवृत्तित्वज्ञानं भासिध्यति तत्रस्व समानाधिकरणस्वस
मानकालीनालोकत्वादिविस्थल ज्ञानाविजय धर्म्मवल्लिंगकत्वप्रकारकानुमितिसामान्यानुमितिसामान्यरूपकारणप्रसिद्धिः स्वतानत्रुग
मेन कार्यकारणभावस्य तत्र तदनुमितिव्याप्तिविश्रामेप्य प्रतियोग्यनुमित्सोपादानेन्व आलोको न द्रव्येणानुमिनुयामित्या

स्वसामानाधिकरण्य

ल्पेकालांतरीणपुरुषांतरीणज्ञानवारणाय तत्कालीनत्वतत्पुरुषीयत्वयोर्ज्ञानविशेषणतौ व्यर्थ्यं ह्यस्य कु
चिदपि धर्मेणालोकाद्यवृत्तित्वज्ञानं तत्कालतत्पुरुषघटितप्रतिबंधकतावच्छेदकाद्यमित्यावपि न क्षतिः
आलोको द्रव्यमित्यादितत्पुरुषीयज्ञानविशिष्टत्वेनालोको न द्रव्यमित्यादिज्ञानविरहविशिष्टत्वेनैव वा द्रव्य
त्वादिमल्लिंगक   त्वप्रकारकेच्छा अनुगमय्य तदृशास्तादृशप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ निवेशनीयाः वै
शिष्ट्यं चैकक्षणावच्छिन्नैकात्मवृत्तित्वं तेनेदस्य कालीकाव्याप्यवृत्तित्वापगमात् तादृशज्ञानस्य स्वकालीना
नाद्द्रव्येणानुमिनुयामित्याद्यीच्छानां विशिष्टभिन्नतया प्रतिबंधकत्वोपपत्तिः सामानाधिकरण्यसंबंधेन
वैशिष्ट्यनिवेशान्न पुरुषांतरीयज्ञानमादाय दोषः द्रव्यत्वावच्छिन्नेनानुमिनुयामित्याद्याकारिकानां द्रव्य
त्वांशे लिंगतावच्छेदकत्वावगाहीच्छानां तु न द्रव्यत्वादिमद्विषयकपरामर्शजन्यत्वरूपद्रव्यत्वादिमल्लिंगक
त्वप्रकारकत्वं विषयतायामेव तत्र द्रव्यत्वाद्यव   च्छिन्नत्वभानात् लिंगांशे द्रव्यत्वानवगाहनात् अतस्तत्पावि

कारकयादृशेच्छासमानाधिकरणसमानकालीनज्ञानाप्रसिद्धिस्तथाविधेच्छायाः तथाविधेच्छाभिन्नत्वेनालोकलिंगका
नुमितिप्रतिबंधकत्वापत्तिरिति परास्तं इति ~~पाठः~~ आधिकः पाठः यदेसारभ्य न क्षतिरित्यन्तः पाठः

[illegible]

धेछानामालोकत्वाद्यवछिन्नलिंगकानुमितिविरोधित्वमस्तनमेवआलोकत्वाद्यवछिन्नेनानुमीनुयामित्याद्याछा
नांवताद्दशानुमितित्वविरोधित्वोपपन्नमेवालोकत्ववह्निलिंगत्वाद्यप्रकारकत्ववदालोक त्वाद्यवछिन्नलिंगकत्वा
प्रकारकत्वमपिआलोकत्वाद्यवछिन्नानुमितिप्रतिबंधकतायांनिवेशनीयंपर्वतेवन्हिमनुमिनुयामित्याद्याका
रकलिंगविषेशेनत्वत्वानवगाहीछानांअविरोधित्वोपपत्तेयेकिंचिल्लिंगकत्वप्रकारकत्वनिवेशनेनदर्पस्व
किंचिल्लिंगकत्वप्रकारतानिरूपिततत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वावछिन्नविशेष्यताकत्वंअतोधूमेनधन
मनुमिनुयामित्याद्याकारकेछानांनालोकादिलिंगकवन्ह्याद्यनुमितिविरोधित्वं इदमत्रावधेयं आलोकलिं
गकधूमलिंगकानुमितिर्जायतामित्याद्याकारकेछाकालेकेवलालोकादिलिंगकपरामर्शादनुमितिर्नजाय
तेतथाविधानुमितेस्ताद्दशेछाया अविषयत्वातउभयादिलिंगकानुमितेरेवतद्विषयत्वात एवंधूमलिं
गकवन्ह्यनुमितिरालोकादिलिंगकवन्हिघटोभयानुमितिश्चजायतामितीछाकालेघटाद्यनुमितिसामग्र्या

वैलक्षण्यानुपपत्तेः६

मसत्त्वामालोकपरामर्शसत्वे वह्न्यनुमितिर्नजायते घटाद्यविषयकानुमित्युत्पत्त्यातादृशेच्छाविषयासिद्धेर
२५ तस्तथाविधेच्छानांतत्रप्रतिबंधकतानिर्वाहेयतल्लिंगकत्वतत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वानुमितित्वादि
प्रकारतानिरूपकप्रकारत्वानिरूपितविशेष्यताशालित्वमेव तल्लिंगकताप्रकारकेत्सनेनविवक्षणीयंउक्तस्य
के लेत्वालोकलिंगत्वतत्वस्त्वनुमितित्वादिप्रकारतानिरूपितविशेष्यतातादृशप्रकारतातिरिक्तधूमलिंगकत्वादि
वैलक्षण्यानुपपत्तेः प्रकारतानिरूपितेवसमूहालंबनएवप्रकारताभेदेनविशेष्यताभेदैर्मेषासमूहालंब
नतस्मात्तादृशेच्छायांतथात्वतादृशेच्छानांतथाविधप्रकारत्वानिरूपितविशेष्यताशालित्वेनप्रतिबंधकतानिर्वा ता
हः आलोकेनानुमितिर्जायतांधूमेनपर्वतेवह्न्यनुमितिर्जायतामित्याद्याकारकसमूहालंबनेच्छानांता
दृशविशेष्यताशालित्वविरहेपि आलोकलिंगकानुमितिसामग्रीकालीनतथाविधेच्छानांतत्तद्व्यक्ति २५
त्वेनदृष्यक्प्रतिबंधकत्वोपगमान्नतदानीमालोकलिंगकानुमित्यापत्तिः पर्वतेवह्निमनुमिनुयांधूमे

वह्न्यभावम्

सम्हालंबने

नचपर्वते वह्निमनुमिनुयामित्याद्याकारकेच्छायाः प्रामाणिकत्वेतत्रालोकपरामर्शाद्नुमितिर्भवत्येव ए

वं च लिंगविशेष जन्यत्वानवगाहिच्छानां विशेषणत्वे नैव प्रतिबंधकत्ववारणे धूमेन घटमनुमिनुयामि

त्यादीच्छावारणमेव वि शेष्यत्वप्रयोजनं तदर्थश्च न किंचिल्लिंगप्रकारतानिरूपिततत्साध्यविशिष्टतत्पक्ष कत्व

विशेष्यकत्वावच्छिन्नविशेष्यताकत्वं तथा सति धूमेनानुमिनुयामित्याद्याकारकविषयविशेषानुपरक्ता

नुमितीच्छानामसंग्रहापत्तेः किंतु यत्किंचिल्लिंगकत्व त त्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वानुमितित्वादिप्र

कारतानिरूपितविशेष्यताकत्वमेव विशेष्यत्वेन विवक्षणीयं धूमेन घटमनुमिनुया मितीच्छा धूमेन वह्नि यादृच

भिन्नकिंचित्प्रकारकत्वा घटांशमनुमिनुयामित्यादीच्छाया आप्यालोकलिंगकवन्ह्याद्यनुमित्याविरोधित

मिष्टमेव सिद्धौ च तादृशेच्छाया अनुत्तेजकतयासिद्धिकाले तादृशेच्छाबलाद्सत्यामालोकलिंगकानु

मितीच्छायां न तादृशानुमितिरितिदिक् एकलिंगकेच्छाकालीनोभयलिंगकपरामर्शजन्यानुमितौ व्य

भिन्नकिंचित्प्रकारत्वा ४

या
भिचारवारणप्रकारस्तु पुनरग्रे प्रदर्शयिष्यते ननु स्वविषयसजातीयतानेच्छाविरोधित्वमदृष्टचरमित्यत
२५ आह कामिनीजिज्ञासादिवदिति यथा कामिनीप्रत्यक्षादिगोचरेच्छा घटादिविषयकप्रत्यक्षादिप्रतिबंधि
का तथेत्यर्थः इच्छाप्रतिबंधिकेति पक्षतासमवधानदशायामनुमित्सनुत्पादप्रयोजिकेत्यर्थः तथा चो
क्तस्थले पक्षतासत्त्वेपि सत्तिविरहान्नदिष्टमेवेति भावः ननु कामिनीजिज्ञासास्थले कामिनीभिन्नविष
यकस्तानानुत्पादस्य सर्वानुभवसिद्धत्वात्तत्र तस्याः प्रतिबंधकत्वमस्तु सिद्धसत्त्वे धूमादिलिंगका
नुमितीच्छायामालोकलिंगकत्वस्यानुमित्यनुत्पादस्तु नानुभाविकः तथा सति तु उक्तयुक्त्या घटाद्यनुमि
त्या प्रत्यक्षादिगोचरेच्छादशायामपि तदनुत्पादस्य तथात्वप्रसक्तेः न तत्त्वकमपि विशेष्यमीक्षामहे इत्य
भिसंधायोक्तापत्तिवारणाय कक्षांतरमनुसरति यद्वेति तथा चान्यलिंगकानुमितीच्छायाः प्रतिबंध २५
कत्वमसंभावितमेवेति भावः तत्रेति अन्यानुमितिलिंगकेच्छास्थले इत्यर्थः तल्लिंगकानुमितीच्छात

ल्लिंगकत्वप्रकारतानिरूपिततत्साध्यविशिष्टतत्सत्त्वविषयकानुमितीत्वाद्यवच्छिन्नविशेष्यताकेच्छावाव्या
प्तिसाधम्यिषापहेनविलक्षणीये त्यन्वयः न्वैनैवं लिंगविशेषानुपरक्तानुमितीच्छाकालेसिद्धौसत्यामनु
मित्यनुपपत्तिरित्यतआह तदन्यमात्रलिंगकेति धूमेनालोकेनचवन्हिमनुमिनुयामित्यादिसमूहालंब
नेच्छाकाले आलोकादिलिंगकानुमित्युपपत्तयेमात्रेति तत्प्रायत्तल्लिंगकतत्साध्यविशिष्ट तत्सत्त्वविषयका
नुमितित्वाप्रकारिकासातीयाकिंचिल्लिंगकतत्साध्यविशिष्टतत्सत्त्वविषयकानुमितित्वादिप्रकारकेच्छात
दन्यतत्साध्यविशिष्टतत्सत्त्वविषयकनुमितित्वादिप्रकारिकेत्यर्थः लिंगविशेषापरक्तानुमितीच्छासंग्रहाय
सत्यंतं आलोकेनेंधनमनुमिनुयां धूमेनचवन्हिमनुमिनुयामित्याद्याकारकेच्छाबलादालोकलिंगकवन्ह्य
नुमित्यापत्तिवारणायतत्रसाध्यादिनिवेशः लिंगविशेषानुपरक्तानुमितीच्छाकालेपर्वतेवन्हिमनुमिनुया
धूमेनेंधनमनुमिनुयामित्याद्याकारकसमूहालंबनेच्छाकालेआलोकलिंगकानुमित्युपपत्तयेतद्विशेष्य

च्या

दलंयत्किंचिद्व्रोचरंतानंनाप्यतामित्याद्दीछावारणाय्यचरमदलंयद्धूमालोकधूमोभयलिंग कावन्हिविशि
ष्टपर्वताविषयकानुमितिर्जायतामालोकेनवन्हिघटोभयविशिष्टपक्षविषयकानुमितिर्धूमेनवन्हिविशिष्ट
पर्वतविषयकानुमितिश्चजायतामित्याद्दीछावारणायतल्लिंगकत्वतत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वा
नुमितित्वादिप्रकारताभिन्नप्रकारत्वानिरूपितविशेष्यताकात्मत्वमेवसत्यंतदलेनविवक्षणीयंतथाच
लिंगविशेषानुपरक्तानुमितीछायांतादृशविशेष्यताकात्मत्वविरहात्किंचिल्लिंगकत्वप्रकारकत्वनिवेश
नमफलमेवेतितथाविधविशेष्यताशालित्वेनैवेछायाउत्तेजकत्वमुचितंतथापितादृशविशेष्यताशाली
छायामेवतदन्यमात्रेत्यादिग्रंथस्यतात्पर्यमित्यासंगतिः शेषंपूर्वोक्तदिशावसेयंनन्वेवंधूमालोकादिलिं
गकानुमितिसाधारणैकरूप पक्षतायाअसंभवइत्यत्रेष्टापत्तिर्नदोषः लिंगविशेषेणापीति लिंगभेदे २६
नापिपक्षत्वंभिन्नमेवेत्यर्थः [illegible]साध्यादिभेदसमुच्चायकः तत्रदर्शनिंच दृष्टांतार्थंतथाचसाध्यादिभे

देनैवलिंगभेदेनापिपक्षताभेदोनक्षतिकरइतिभावः नन्वेवंलिंगभेदेनपक्षतायाअननुगमात्तस्याव्य
भिचारेणानुमितिरूपानुगतकार्येहेतुत्वासंभवः नचतत्तत्साध्यकत्वादिवत्तत्तल्लिंगकत्वस्यापिकार्य
तावछेदकेनिवेशान्नव्यभिचारइतिवाच्यंतावताप्यालोकादिलिंगकानुमितीच्छाधीनधूमालोकोभयवि
षयकसमूहालंबनपरामर्शादिजन्यानुमितौधूमादिलिंगकानुमितीच्छाविरहविशिष्टसिध्यभावव्यभि
चारस्यदुर्वारत्वात्तादृशानुमितावपिधूमादिलिंगकपरामर्शजन्यरूपधूमलिंगकत्वस्यासत्वात्तत्रचय त्व
त्रधूमलिंगकानुमितीच्छायाउत्तेजकतातत्रालोकलिंगकानुमितीच्छानामपितल्लिंगकपरामर्शविशिष्टा
२ नानुत्तेजकत्वोपगमात्तोक्तस्थलेव्यभिचारइतिवाच्यंतथासतितत्रधूमलिंगकेच्छायाअपिधूमलिंगकप
रामर्शविशिष्टायाउत्तेजकत्वौचित्यात्सर्वसाधारणैकपक्षतायाएवसुवचत्वात्याल्लिंगविशेषेणापीतिग्रंथासं
गतेरितिचेन्नधूमलिंगकेच्छाविरहविशिष्टान्यानुमितित्वमेवतादृशविशिष्टसिद्धिसिध्यभावजन्यतावछेदकं

विशिष्टसिद्धि

तादृशासिद्धिविशिष्टत्वंच स्वसामानाधिकरण्यावच्छिन्नस्वाव्यवहितोत्तरोत्पत्तिकत्वसंबंधेनोक्तसमूहालंबनस्था
२७ धीयानुमितिस्तु तथाविधसिद्धिविशिष्टैवेति न तत्र व्यभिचारः सिद्धिकाले सत्यपि तल्लिंगकसिसाधयिषाया मुक्त
स्थल इव न धूमपरामर्शादनुमित्यापत्तिः धूमलिंगकेच्छाविरहविशिष्टसिध्यभावघटितधूमपरामर्शघटितकारण
स्तोमस्य च कार्योत्पत्तिप्रयोजकत्वेपगमात्समूहालंबनस्थले आलोकपरामर्शघटितसामग्रीत एव कार्योत्पत्ति
निर्वाहात् अथ चाव्यवहितोत्तरत्वं अवश्यं तृतीयक्षणसाधारणं स्वध्वंसाधिकरणकालध्वंसानधिकरणत्वे सति
स्वाधिकरणकालध्वंसाधिकरणत्वं वाच्यं अन्यथा यत्र क्रमेण सिध्यात्मकधूमालोकोभयलिंगकपरामर्शधूमलिं
गकेच्छानुमितयस्तत्रानुमित्युत्पत्त्यधिकरणक्षणस्यालोकलिंगकेच्छाविरहविशिष्टसिध्यधिकरणक्षणध्वंसाधिक
रणक्षणध्वंसाधिकरणत्वेन तदुत्पत्तिकानुमितेरुक्तसंबंधेन तादृशासिद्धिविशिष्टान्यत्वात् तादृशासिध्यभावस्य व्य २७
भिचारतादवस्थ्यात् एवं च यत्र क्रमेण सिध्यात्मकधूमपरामर्शधूमलिंगकेच्छानुमितयस्तत्रत्यानुमितेर्धूमलिं

गकेच्छाविरहविशिष्टसिद्धिविशिष्टत्वेन पक्षताकार्यत्वानुपपत्तिरिति चेन्न तादृशसिद्धिविशिष्टत्वं स्वाधिकरणक्षणध्वं
सोत्पत्त्यधिकरणक्षणोत्पत्तिकत्वसंबंधेन वाच्यं उक्तसमूहालंबनस्थले च धूमलिंगकेच्छाक्षणस्यालोकलिंगकेच्छावि
रहविशिष्टसिद्ध्यधिकरणत्वात् तादृशक्षणध्वंसोत्पत्त्यधिकरणक्षणोत्पत्तिकत्वमनुमितेरिति न व्यभिचारः एवं सि
ध्यात्मकधूममात्रपरामर्शजन्यानुमितेर्धूमलिंगकेच्छाविरहविशिष्टसिद्ध्यधिकरणप्रथमक्षणध्वंसोत्पत्त्यधिकर
णक्षणोत्पत्तिकत्वाभावात् पक्षताकार्यत्वं निर्वाहः अथवा स्वाव्यवहितपूर्वकालावच्छिन्नतल्लिंगकेच्छाविरहविशि
ष्टसिद्ध्यभावाधिकरणताविशिष्टसमवाय एव तादृशसिद्ध्यभावकार्यतावच्छेदकसंबंध इति न कोपि दोषः अथवा
स्ववृत्तिकृतिमत्त्वस्ववृत्तिप्रागभावप्रतियोगित्वस्वसामानाधिकरण्यैतत्त्रितयसंबंधेन सिद्धिविशिष्टान्यत्वं तादृश
सिद्ध्यभावजन्यतावच्छेदकमिति न कोपि दोषः अथवा तादृशसिद्धिविशिष्टत्वं तादृशस्वा धिकरणक्षणत्वावच्छिन्न
ध्वंसाधिकरणक्षणध्वंसानधिकरण [redacted] तादृशस्वाधिकरणक्षणध्वंसाधिकरणक्षणोत्पत्तिकत्वसंबंधेन वाच्यमुक्त

तादृशस्वाधिकरणक्षणध्वंसाधिकरण: (सहितोत्तरत्र)

समूहालंबनेन्वताहृशासिध्यधिकरणक्षणत्वावछिन्नध्वंसाधिकरणमनु॰मित्युत्पत्तिक्षणएवेतिनतध्वंसाधिकर
२९ णक्षणोत्पत्तिकत्वमनुमितेरितिनव्यभिचारः एवंचसिध्यात्मकधूममात्रपरामर्शजन्यानुमितेर्धूमलिंगकेछावि
ध्वं रहविशिष्टसिध्यधिकरणक्षणत्वावछीन्नसाधिकरणद्वितीयक्षणध्वंसानधिकरणक्षणोत्पत्तिकत्वविरहात्वि
शिष्टसिध्धिविशिष्टत्वमव्याहतमितिएवंयत्रधूमपरामर्शानंतरंतदप्रामाण्यावगाही आलोकपरामर्शस्तदनं
तरंअनुमितिस्तत्रानुमितेरप्रामाण्यग्रहाभावविशिष्टधूमपरामर्शविशिष्टत्वरूपाप्रामाण्यग्रहाभावविशिष्टधू
मपरामर्शजन्यतावछेदकाक्रांतत्वात्अव्यवहितपूर्वक्षणेप्रामाण्यग्रहाभावविशिष्टधूमपरामर्शासत्वेन
प्रसक्तस्यव्यभिचारस्यैतादृशैर्वल्लिनिर्वारणमवसेयंलिंगोपधानमतेचतर्क [illegible] विरहनुपपत्तिः तन्मतेधूमादि
विशिष्टपर्वतत्वाद्यवछिन्नविशेष्यकवह्न्यनुमितित्वाहेरेवधूमलिंगकेछाविरहविशिष्टसिध्यभावाविजन्यता २९
वछेदकत्वादुक्तसमूहालंबनस्थलेचालोकवान्पर्वतोवह्निमानित्याकारकानुमितेरेवोपगमेनव्यभिचारार

मितु

नवकाशादिति धूमेनानुंमामालोकेनानुमिनुयामित्यादिसकलेच्छासाधारणरूपेणैव सिसाधयिषाणां सित्या
वृत्तेनकत्वं तथा च धूमालोकादिलिंगकनिखिलानुमितिसाधारण्येकैव पक्षता उक्तस्थलेऽव्याप्तिप्रसंगभंगाय
प्रतिबंधकांतरमेव कल्प्यत इत्याशयेनाह तल्लिंगकेति असत्यां सिद्धौ वन्हिलिंगकानुमितीच्छासत्वेऽनुमित्यु
पपत्तये सिद्धिकालीनेति सामानाधिकरण्यसंबंधेन सिद्धिविशिष्टेत्यर्थः समूहालंबनेच्छाकाले सिद्धिसत्वे
ते ऽनुमित्युपपत्तये तल्लिंगकेच्छाविरहविशिष्टेति धूमलिंगकत्वादिप्रकारतान्यप्रकारत्वानिरूपितविशेष्यता
केच्छाविरहविशिष्टेत्यर्थकं तेन धूमालोकान्यतरलिंगकवन्ह्यनुमितिर्जायतामित्याद्याकारकेच्छाबलात्सिद्धि
कालेन केवलालोकलिंगकानुमितिप्रसंगः न वा आलोकेन वन्हिघटोभयानुमितिर्धूमेन वन्ह्यनुमितिर्जा
यतामित्येतादृशेच्छाकाले सिद्धिसत्वे केवलालोकादिलिंगकपरामर्शात्केवलवन्ह्याद्यनुमित्यापत्तिः यत्र
पितादृशप्रकारताऽनिरूपितविशेष्यताकान्यत्वस्येच्छाविशेषणत्वोपगम एव समूहालंबनेच्छास्थलेऽनु

मितिरूपपादस्यपितुंशक्यतेतस्यापित्तानेच्छयायौगपद्यमंगीकुर्वतांनविनानामतेयत्रसिध्युत्तरकालेधूमलिंग
२९ कानुमितीच्छायास्तद्वितीयक्षणेचालोकलिंगकानुमितीच्छायाउत्पादस्तत्रालोकलिंगकानुमित्युपपत्तयेतादृश
विशेष्यताशालीच्छाविरहविशिष्टत्वपर्यंतानुधावनंलिंगविशेषानुपरक्तानुमितीच्छानामपिनिरुक्तोत्तेजकता
च्छेदकाक्रांततयातादृशेच्छायाःप्रतिबंधकत्वाप्रसक्तेरन्यलिंगकेतिसंपातायातंसिद्धिविशिष्टेच्छामात्रस्यप्र
तिबंधकत्वेसिद्धिविशिष्टघटत्वादनुमित्यादिगोचरेच्छाकालीनाननुगतेच्छाव्यक्तीनांतद्व्यक्तित्वेनाभावानांनिवे
शनीयतयामहागौरवमितितन्नत्स्वाश्रयविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वप्रकारकानुमितीच्छात्वेनैवविशेष्यीभू
तेच्छानिवेशोबोध्यः।वस्तुतस्तुतत्साध्यविशिष्टतत्पक्षविषयकत्वादिप्रकारकत्वमप्यन्यलिंगकेच्छायांननिवे
शनीयंघटादीच्छाकालीनाननुगतेच्छानांप्रवन्नतेपिसिद्ध्यावुत्तेजकताप्यावक्ष्यतस्यासाम्याक्रान्ततेनतत्र २९
घटादीच्छासाधारणरूपेणैवानुमित्साप्रयुत्तेजकत्वोपगमादुक्तस्थलेपक्षतानिर्वाहेनतादृशाननुगतेच्छा

नामन्यलिंगकेछायामेवोत्तेकत्वात् अन्यत्र तादृशगुरुधर्मावच्छिन्नाभावस्य लिंगभेदेनानंतकारणतानां प्रस

ताकारणतांतरस्य कल्पनामपेक्ष्य लिंगभेदेन तत्तल्लिंगकानुमितीछाविरहविशिष्टसिध्यित्वरूपलघुधर्माव

च्छिन्नाभावहेतुताकल्पनस्यैव साधुत्वेन एवकिल्वस्यैव सम्यक्त्रयावाकारो निर्भरस्तत्वनायेतिवदंति पर

तु रेतु अन्यलिंगकत्वप्रकारकानुगतानुमितीछासमवहितसिध्यिदृशायामननुगतानुमितिरत्सावलात्तल्लिंग

कानुमित्युपपन्नमेसित्यौतादृशेछाभावकूटवैशिष्ट्यनिवेशनेन पूर्वमतेगौरवमेतन्मतेत्वान्यलिंगकानु

मित्सारूपो त्तेजकबलादेवतत्रानुमित्युपपत्तेः सिध्यौतादृशेछाभावानिवेशात् नचैतन्मतेपिअन्यलिंगका

नुमित्साप्रतिबंधकतायामेव तासामुत्तेजकत्वस्यावश्यकत्वात्सामस्यमितिवाच्यं मतोयत्रानुगतानैनुमित्सा न

त्वकसमदालंबनरूपैवान्यलिंगकेछातत्रानुमित्सायांतादृशेछाव्यक्तित्वेनैवनिवेशनीयाः सिध्यौतु

सामानाधिकरण्यसंबंधेन तत्तदृत्वेताभावाः तत्रचतत्कालीनसंयोगादिव्यक्त्याभावानांनि वेशनमा

भेदा

दाप्यविनिगमनाविरहेणगौरवंनन्वपूर्वमतेपितत्रासिद्धिव्यक्तिरेवसिध्यौनिवेशनीयाः ननुतत्रेदिच्छाप्रा
३० वाइति।नविनिगमनाविरहईवकाशइतिवाच्यंसिध्येरनंतरंयत्रयत्रतादृशसमूहालंबनेच्छाव्यक्तीनामुत्पत्ति
स्तत्रतादृशसिद्धित्वेनहानौसिध्यौनिवेशेइच्छोत्पत्तिकालेऽनुमित्यापत्तेः ज्ञानेच्छयोर्युगपदुत्पादमतेइच्छा
सामग्र्यास्तानाविरोधित्वात्तादृशस्यलेचसिद्धिजननकालेप्रतिबंधकोत्तेजकेच्छयोरेकस्याअपरव्यक्ते
श्चतत्सर्वमुत्पत्तिस्तत्रद्वितीयक्षणेऽनुमित्युपपत्तयेएतन्मतेपितत्रसिद्धित्वेनाअन्यलिंगकेच्छाविशेषप
णीनतत्सिध्यंशेनिवेश्यंतेननुअन्यलिंगकेच्छायांतद्विषयशेषणासिध्यौन्वातदिच्छात्वंतास्त्वावाअतोनत
त्कालीनसंयोगादिव्यक्त्यभावनिवेशमादायविनिगमनाविरह प्रसंगइत्याहुः साधकमानपदस्यासि
द्धिकारणपरत्वेपूर्वव्यक्तिदोषप्रसंगात्तद्व्याचष्टे साधकेति साध्यवत्वनिश्चयःप्रकृ तयपक्षसाध्यवै ३०
शिष्ट्यावगाहिनिश्चयः पाषाणमयोवन्हिमान्पर्वतस्तेजस्वीत्याद्याकारकासमानप्रकारकनिश्च

यद्दशायां पर्वतो वह्निमानित्याद्याकारकानुमितिरनुभवसिद्धा तस्या यथाश्रुते चैतदनुपपत्तेः प्रकारविशेषनि
वेशादूष्यतिपाषाणमयत्वादिनेति तत्र पर्वते तस्य वह्नेः धर्मित्वसाध्यत्वयोः उद्देश्यत्वविधेयत्वयोः अनु
प्रवेशनीयताया[illegible] अस्य पक्षताशरीरे इत्यादिः तथाच पर्वतत्वाद्यवच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितसंयोगसंसर्गावच्छि
न्नवह्नित्वावच्छिन्नविधेयताकानुमितिं प्रति तद्रूपावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपिततत्संसर्गावच्छिन्नतत्त
द्धर्मावच्छिन्नप्रकारताशालिनिश्चयत्वावच्छिन्नस्य सिसाधयिषाविरहविशिष्टस्याभावो हेतुरिति पर्यव
सिते पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिदशायां पर्वतो वह्निमान् घटवानित्याद्यनुमित्युदयात् प्रतिबध्यतावच्छे
दककोटौ प्रकारतामुपेक्ष्य विधेयतानिवेशनं विधेयताश्च वह्निमनुमिनोमीत्यादिनियामकप्रश्नतावच्छे टिप्पनीति
दकव्याघ्नतो विषयताविशेषः स्वरूपतः पर्वतत्ववह्नित्वादिप्रकारकसिद्धिदशायां जातिमान् वह्निमान्प
र्वतो जातिमद्वान् इत्याद्यनुमित्युत्पत्तेः शुद्धपर्वतत्ववह्नित्वादिप्रकारकसिद्धिदशायामधिकविषयमि

त

एवं सुंदरपर्वतो वन्हिमान्पर्वतस्सुंदरवन्हिमानित्याद्यनुमितेः स्वात्मत्वात्प्रतिबध्यतादिशि पर्वतत्वावच्छिन्नेत्यादि
३१ नाकिंचिद्विशेषितपर्वतत्वादिपर्याप्तावच्छेदकताकत्वमेव विवक्षणीयं तद्धर्म्मस्य पर्वतत्वादिनिष्ठनिरवच्छि
न्नावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकत्वानिरूपकत्वे पर्वतो वन्हिमानित्यनुमितौ जातिमान्वन्हिमान्पर्वतो जातिम
वानित्यादिसिद्धेरप्रतिबंधकतया प्रतिबंधकहेतुरपि पर्व[illegible]त्वावच्छिन्नेत्यादिना किंचिद्विशेषिततद्व
च्छिन्नत्वमेव निवेशनीयं तद्धर्म्मस्य निरवच्छिन्नतद्वृत्त्यवच्छेदकताकत्वमिति श्चेपन्ननु पर्वतत्वावच्छिन्नवि
शेष्यताकानुमितौ पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकसिद्धेः प्रतिबंधकत्वे पर्वतत्वेनैकपर्वतविशेष्यकसिद्धि
दशायां तेन रूपेणान्यपर्वतेपि साध्यानुमित्यनुदयापत्तिरत आह यद्वेति पर्वतत्वांशावच्छेदकत्वावगाहिय
त्किंचिद्व्यक्तिविशेष्यकसिद्धिदशायां तेन रूपेण धर्म्यंतरेनुमित्यनुत्पादस्य निर्विवादतया सामानाधिकर ३१
ण्येनेति एकत्रैकस्मिन्धर्म्मिणि अनुमित्यासत्वे विशेष[illegible]भावादेव विशिष्टाभावनिर्वाह इत्यर्म्मिनिवेशा

णा विशेष

नम्रफलमतो विनाप्यनुमित्साभित्तिजन्यत्वान्न धर्मिणि धर्मिविशेषाणां तदभावेऽपि वक्ष्यमाणरीत्या सामानाधिक
रण्येन सिद्धिदशायामवच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ बाधकाभावात् विशेषतादृशेति सामानाधिकरण्यमात्रावगाही
त्यर्थः धर्मिविशेषोपीति तथा च पर्वतत्वाद्यवच्छिन्नतत्पर्वतोद्देश्यकानुमितौ पर्वतत्वाद्यवच्छिन्नतत्पर्वतादिविशे
ष्यकसाध्यवत्तानिर्णयत्वेन प्रतिबन्धकत्वं कल्प्यत इति भावः अन्यथा तदा तादृशानुमितेरानुभाविकत्वविरहे ध
र्मिविशेषे निवेशनीय इत्यनुपपत्तेः अनुमितिर्द्विविधा पक्षतावच्छेदकसाध्ययोः सामानाधिकरण्यमात्रावगाहि
नी तयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावावगाहिनी च अवच्छेद्यावच्छेदकभावोऽपि कश्चित्स्वरूपसंबन्धविशेषः यथा मू
लावच्छिन्नो वृक्षः संयोगीत्यादौ मूलादिसंयोगाद्योस्तत्त्वास्मादृशस्य दुर्वचत्वात् तदवगाहिन्यामेव चानुमितौ प
क्षतावच्छेदकावच्छेदेन बाधग्रहस्य विरोधितया बाधस्यासिद्धिभिन्नत्वेनासंकरं मणिकृद्व्यवस्थापयतीति किंच
व्याप्यव्यापकभावः यथा पृथिवी रूपवतीत्यादौ पृथिवीत्वादिरूपाद्योस्तत्र साध्यांशे पक्षविशेषणतापन्नस्य

देशकाला

पक्षतावच्छेदकस्यावच्छिन्नत्वसंबंधेन प्रकारत्वे पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नत्वेन विशेषितस्य संयोगादेः पक्षे सा त्रो
३२ ध्यसंसर्गत्वे वेत्यस्य हेतुवत्ताहशीचानुमितिः पक्षतावच्छेदकसामानाधिकरण्यमात्रावगाहिसिद्धिदशायां ज्ञा
यतेऽन्यूनविषयकसिद्धिदशायामधिकविशेष्यकानुमितेः सर्वानुभवसिद्धत्वात् अत एव यत्रावच्छेदकावच्छे त
देनानुमितिरुद्देश्या तत्र नांशतः सिद्धिः साधनं दोषः इत्यतस्तद्दोषं प्रतिपादयति पक्षतावच्छेदकेति अत्र पाठांतरं
पक्षतावच्छेदकस्य साध्यांशे धर्मिपारतंत्र्येण प्रकारस्यावच्छिन्नत्वसंबंधविधया भासते तेनावच्छेदकावच्छेदे
नानुमितेर्न पर्वतत्वाद्यवच्छिन्नो वह्निमान् पर्वत इत्याकारकतापत्तिः पक्षांशे संबंधतया भासमानसाध्यसंबं ध
धतावच्छेदकतया पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नत्वभानं पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नत्वविशिष्टसाध्यीयतेनैव पक्षे
तत्संबंधभानमित्यन्यत्र विवेचितं अवच्छेदकावच्छेदेनानुमितिः सामानाधिकरण्यमात्रविषयकसिद्धिद ३२
शायामपि ज्ञायतेऽन्यूनविषयकसिद्धिदशायामधिकविषयकानुमितेः सर्वानुभवसिद्धत्वात् अत एव यत्रा

वच्छेदकावच्छेदेनानुमितिरुद्देश्या तत्र नांशतः सिद्धसाधनं दोषः मणिकृतैव दूषयिष्यामितरभेदानुमाने अंशे
घटे सिद्धसाधनमाशंक्य सर्वांशे पृथ्वी इतरभिन्नेत्युद्देश्यप्रतीतेरभावात् पक्षतावच्छेदकनानात्वे हितदिति समा
धानस्य वक्ष्यमाणत्वादित्यतस्तद्दोषं वा उपपादयति॥ पक्षतावच्छेदकेति॥ घाचांतरं समाप्तं॥ सामानाधिकर
ण्येन सामानाधिकरण्यमात्रेण तदवच्छेदेन पक्षतावच्छेदकावच्छेदेन सिद्धेः सिद्धेरेव सामानाधिकरण्यमात्रा
वगाहिसिद्धेः प्रतिबंधकत्वमेव कारणमवच्छेद्यं अयंभावः पर्वतो वह्निमानित्यादिसिद्धिदशायां पर्वतः
सुंदरवह्निमानित्याद्यनुमितेरुत्पत्त्या विधेयतावच्छेदकतायाः पर्याप्तिः प्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ निवेशनी
या एवं संयोगादिना वह्ने[illegible]सिद्धावपि संयुक्तसंयोगादिना वह्न्यनुमित्युत्पत्त्या संसर्गतायामपि पर्याप्तिर्नि
वेशनीया एवं संयोगादिना साध्यस्य दंडोपलक्षितपुरुषादेः सिद्धावपि विशिष्टनिरूपितसंयोगादिना बु
द्ध्या दंड्यनुमित्युत्पत्त्या संसर्गतायाअपि पर्याप्तिर्निवेशनीया एवं चावच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ उद्देश्य वह्निता

वाअ ते
हेतुधूमसंयोगादेर्विधेयतावच्छेदकतायास्संसर्गतावच्छेदकत्वयो पर्याप्तत्वात्तादृशानुमितेर्नसामानाधिक
३३ रण्यमात्रावगाहिसिद्धिप्रतिबंधकत्वमिति मांवस्तु व्यापकतायाः संसर्गतयाभानेमानाभावात् पक्षतावच्छेद
काक्रांतयावद्व्यक्तिविषयकानुमितिरेवपक्षतावच्छेदकावच्छेदेनानुमितिरितिवदंति ॥०॥ तन्मतेमणिकारोक्त
न्यायेनांशक्तितः सिद्धसाधनस्यानुगतरूपावच्छिन्ननानाव्यक्तिपक्षकानुमितावदोषत्वेस्तुपक्षतावच्छेदकस
व्यापकोहेतुत्वतार्कस्मत्वमेवास्तिसिसामानाधिकरण्यप्रतिबंधतावच्छेदककोटौनिवेशनीयंनत्वविषयत्वेदेनविषय
तान्वेदात्सपक्षतावच्छेदकावच्छेदेनानुमितेर्विषयतायामपि नानाव्यक्तिपक्षकस्थलेपक्षतावच्छेदकव्यापकत्वमि
तितत्रपक्षतावच्छेदकव्यापकोहेतुत्वतायाअप्रसि त्यिरितिवाच्यंहेतुत्वतासंबंधेनपक्षतावच्छेदकव्यापका
न्यत्वस्यैवानुमितिविशेषणत्वोपगमात् दीधितिकारस्यतदवच्छेदकावच्छेदेनानुमितावच्छेद्यावच्छेदकभावस्यक ३३
चित्स्वरूपसंबंधरूपस्यैक्यविशव्याप्यव्यापकभावरूपस्यापि न्यानमनुमतंभागासिद्धेदोषत्वनिर्वाहार्थं पक्ष
व

तावच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ पक्षतावच्छेदकावच्छेदेन हेतुमत्ताज्ञानकारणताया आवश्यकत्वात् शिखरविशिष्टः
पर्वतो वह्निमानित्यादौ शिखरे हेतोस्तत्संबंधस्य वाऽवच्छेदकताविरहेण हेत्वसिद्धेरावश्यकत्वेत्याशंक्य पक्षतावच्छे
दकेऽनति[?]रिक्तवृत्तित्वरूपावच्छेदकत्वावगाहिन्यामनुमितौ तदवच्छेदेन हेतुमत्ताज्ञानं हेतुतान्यथान्नागासिद्धेर्दो
षत्वार्यमुपगमेपि स्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वावगाहिन्यामनुमितौ पक्षतावच्छेदकावच्छेदेन हेतुमत्ताज्ञाना
पेक्षा नोपैत इति समाधानस्य स्वयमवच्छेदकत्वयोर्वस्तुनो भेदादित्यनेनाग्रे वक्ष्यमाणत्वात् एवं व्यापकत्वमा
नस्य तदनुमतत्वे पर्वतत्वसामानाधिकरण्येनेत्यस्य च्छत्रैकत्र साध्यसिद्ध्याविन्यनेनैवावच्छेदकावच्छेदेनप्या
सिद्धिस्तदभावलाभेन तल्लाभप्रयोजकस्य सामानाधिकरण्येनेत्युपादानस्यानर्थक्याच्चमुन्नते चैतदेवमतं
उक्तमुक्त्याविधेयतावच्छेदकताहि पर्याप्तिनिवेशास्य तन्मतेप्यावश्यकत्वात् तादृशोद्देश्यताकान्तत्वस्याधिक प्राचीन
स्यनिवेशनीयत्वेन गौरवात् सिद्धिसामान्यशून्यतादशायामवच्छेदकावच्छेदेनानुमितावुक्तपक्षतानायांसिद्ध

भावबलात्तत्कार्यतावछेदकीभूतपक्षतावछेदकव्यापकोहेस्यताकान्यानुमितित्वावछिन्नस्यापत्तेश्चअस्मन्मते
३४ त्वसिद्धिसामान्याभावकालीनावछेदकावछेदेनानुमितौविशिष्टवह्नित्वेविशिष्टसंयोगेवापर्याप्तोविषयताविशे
षइवशुद्धवह्नित्वेशुद्धसंयोगेवापर्याप्तोपिविषयताविशेषःस्वीक्रियतेएकत्रानस्यैकविषयेविषयताद्व
योपगमेक्षतिविरहात्इतिसिद्धिसामान्याभावकार्यतावछेदकवछिन्नोत्पत्तिरिष्टैवनचावछेदकावछेदे
नानुमितौव्यापकतायाःसंसर्गतयाभानोपगमेतादृशानुमितावछेदकावछेदेनहेतुमात्रात्तानस्पष्टप्रका
रणताकत्वेनगौरवं एतन्मतेतत्तत्सर्वतोहेतुप्रकानुमितौतत्तत्सर्वतविशेष्यक[illegible]परामर्शस्यहेतुतया
र्यवशादेवयावत्सर्वतविषयकपरामर्शात्तथाविधानुमितेरुत्पादात्तादृशानुमितौपरामर्शहेतुत्वाकल्पना
त्व्यापकतायाःसंसर्गतयाभानस्यक्वचिदप्यनभ्युपगमादितिवाच्यंयत्रैकःपरामर्शःकतिपयविषयकःअ ३४
न्यश्चतदितरमा वत्सर्वतविषयकस्तत्राप्यवछेदकावछेदेनानुमितेरुत्पादापत्तेःनचैष्टापत्तिःअवछेद

कावछेदेनहेतुमत्ताज्ञानंविनाऽवछेदकावछेदेनानुमित्यनुत्पादस्य सर्वसिद्धत्वात्तत्रत्वकस्यापि परामर्शस्यप्र
वन्मतसिद्धायाः अवछेदकावछेदेनहेतुमत्तावगाहितायाअसंभवात् एवंयत्रपक्षतावछेदकताघटकसंबंधे
नपक्षतावछेदकमद्वृत्तितत्रतेनसंबंधेनपक्षतावछेदकाक्रांतासिद्ध्याऽनुमितिर्द्वैविध्यानुपपत्तिपत्तिश्च
अवधेदकावछेदेनानुमित्याऽवछेद्यावछेदकभावरूपाधिकविषयानवगाहनेसामानाधिकरण्यमात्रेणसि
द्धिदशायांतादृशानुमित्युत्पत्तौबीजाभावःसिद्धविषयीभूतधर्मिविषयकत्वस्यनदीनत्वेतथाविधसिद्धि
दशायांसिद्धविषयकतिपय पर्वतादिविषयकानुमितेरप्युत्पादौचित्यात् एवंपक्षतावछेदकत्वसामाना
धिकरण्यमात्रावगाहिबाधदशायामीतत्सामानाधिकरण्येनतादृशबाधाविषयधर्मिविषयेण्याःकतिपयध पि
र्मिविशेष्यकानुमितेरिवसकल धर्मिविषयकानुमितेरुत्पादौचित्यात्तद्धेतुत्पत्तौबीजाभावेनावछेदकावछे
देनानुमितावुद्देश्यायांअंशतोबाधस्यादोषतापत्तेश्चेतितस्मादवछेद्यावछेदकभावावगाहित्वानमेवा

वछेदका

मेवावछेदेनस्यानमुत्पन्नत इति अर्थः मणिकृतापक्षतावछेदकैक्यंशतः सिद्धसाधनस्यादोषत्वोपगमेपि तदितरप्रा
३५ चीनैरनुमितिमात्रएवांशतः सिद्धसाधनस्यापिदोषत्वमुपेयते नएवतेषांमतमालंब्यमणिकृतापिशब्दा
नित्याद्यनुमानेध्वन्यादावंशतः सिद्धसाधनवारणायवर्णात्मकत्वादिविशेषणं पक्षेनिवेशितं अतएवगेर
धादिरूपपक्षतावछेदकस्य पृथिव्यामितरभेदादेः साध्यत्वे हेतुनानाचार्यैरनुमन्यतेव्याप्तिग्रहएवहेतुरू
पपक्षतावछेदकसाध्ययोः सामानाधिकरण्यज्ञानेनसिद्धसाधनात् सकलपृथ्वीविषयकानुमितेरयो
गात् नव्यास्तु अंशतः साध्यसिद्धावप्यधिकधर्मिविषयकतयायावत्सर्वतद्विषयकानुमित्युत्पाद उचितः अधि
कधर्मिविषयकानुमितेः सिसाधयिषयाग्रामुत्पादेवागनित्यत्वादिसिसाधयिषयाभ्यां अनित्ये वाङ्मनसी इत्या ङ्मन
दिसमूहालंबनानुमित्युत्पादेविरोधात् नहितत्रकस्याप्यनुमितिः नवीनैरपिपक्षतावछेदकैक्यएवां ३५
शतः सिद्धसाधनस्यादोषतोपगमात् एवंचनवीनमतएवावछेदकावछिन्नत्वावगाहितद्नवगाह्यनु

मितिभेदेन पक्षतानेदस्य स्वीकरणीयतया गौरवं न च विशिष्टबुद्धौ धर्मितावच्छेदकत्वेनानानुगमे पक्षतावच्छेद
कसामानाधिकरण्यमात्रावगाहिबाधदशायां तत्सामानाधिकरण्येन व्यापकतादृशबाधाविषयधर्मिविष-
यिण्याः कतिपयधर्मिविषयकानुमितेरिव सकलधर्मिविषयकानुमितेरप्युत्पादो विरमादवच्छेदकावच्छेदेना
नुमितावप्युद्देश्यायामं शतो बाधस्य दोषतापत्तिरिति वाच्यं सामानाधिकरण्यावगाहिन्यां वि[illegible]शिष्टबु-
द्धौ समानविषयकतया विधविपरीतनिश्चयप्रतिबंधकतायाः प्राचीनानुमततयांशतो बाधस्य दोष
तोपपत्तेः एवं यावत्पक्षविशेष्यकहेतुमत्तात्तानापेक्षया भागासिद्धेरपि दोषतानिर्वाहः एवं यत्र सक
लपर्वतानां नैकत्र परामर्शविषयता अपि तु परामर्शद्वयविषयता तत्र यावत्सर्वविषयकानुमितिरूपा-
वच्छेदकावच्छेदेनानुमितिः प्राचीनमते इष्टैव नवीनमतेपि तत्र तादृशानुमितेरावश्यकत्वादिति अवच्छेदकाव-
च्छेदेनानुमितौ परामर्शस्य हेतुत्वाकल्पनेनापि तन्मते लाघवं मैवं अवच्छेदकावच्छेदेन विशिष्टबुद्धौ व्यापक

द्वितीयस्यविरोधित्वेप्रथमस्यापितथात्वापातात् ५   अधिकभानस्य ५

त्वमात्रानुपगमेव्यापकत्वभानस्यसामानाधिकरण्येनविपरीतज्ञानप्रतिबंधकत्वासंभवे ननत्वप्रयोजकत्वस्य
३६ दुर्वचत्वापत्तेः नचैकरूपेणसमानधर्मिविषयकत्वमेवविपरीतधीप्रतिबंधकत्वेबीजंतथासतिपार्थिवगंधत्वा
त्व द्यवच्छेदेनजलावृत्तित्वनिश्चयस्यैवशुल्कगंधत्वाद्यवच्छेदेनतन्निश्चयस्यापिगंधोजलवृत्तिर्नवेत्याहार्यगंधत्व सा
मानाधिकरण्यमात्रेणजलवृत्तित्वादिसंशयेऽविरोधित्वप्रसंगात्उभयोरेवनिश्चययोर्गंधत्वाश्रययावद्व्य
बुध्या क्तिभानावगाहित्वयाअविशेषात्विरोधिविषयकत्वाविशेषेधर्मितावच्छेदककोटौविरोधित्वबीज
त्वात्नव्यमतेउभयनिश्चयविषयव्यापकत्वयोर्भेदेनविशेषसंभवात्एतेनानवच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ
व्यापकत्वभानापेक्षयालाघवाद्यावद्धर्मिवृत्त्येकविषयताभ्युपगमएवोचितःतदन्यविषयत्वेतैव
सिद्धिसामान्यप्रतिबध्यतावच्छेदिकासिद्धिसामान्याभावकालीनानुमितौचताद्दशैकैकधर्मिमात्रवृ ३६
त्तिविषयतापीष्यतइतिनकोपिदोषइतिप्रागुक्तंइदंत्ववधेयंसामानाधिकरण्यमात्रावगाहित्वेविशिष्ट

इदं त्ववधेयमित्यारभ्य उत्तरपत्रे हे येती संतं पूर्वपत्रे अथे त्यारभ्य एतत् पत्रे परास्तमित्यंतम्
ग्रंथार्थप्रतिपादकपाठांतरमेवन तु भयमपि मिलित्वा एकः पाठः

बुद्धौ समानविषयकतया विधविपरीतनिश्चयप्रतिबंधकतावादिनां प्राचां मते व्यापकतायास्संसर्गतया
भानमप्रामाणिकं व्यापकतानवगाहनेपि व्याप्तवत्पर्वतविषयकानुमितेरंशतो बाधप्रतिबध्यतोपपत्तेरिति ए
वं यत्र सकलपर्वतानां नैकपरामर्शविषयता अपि तु परामर्शद्वयविषयता तत्रावच्छेदकावच्छेदेनानुमि
तिः प्राचीनमते इष्टैवेति अवच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ तादृशपरामर्शस्य हेतुत्वाकल्पनेपि लाघवं अत एवा ना
ति प्राचीनाः अवच्छेदकावच्छेदेनानुमितावप्यंशतः सिद्धसाधनस्य दोषत्वमंगीकुर्वंतो ध्वनिव्यावर्त्तनाय
शब्दानित्यत्वानुमाने वर्णात्मकत्वं पक्षे निवेशयंति अन्यथांशतस्सिद्धसाधनस्य दोषत्ववादिनस्तु धर्मिनिष्ठ
विलक्षणैकविषयता अवच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ स्वीकृत्य तादृशाविशेष्यताशून्यत्वमेवांशतः सिद्ध्यप्र
तिबध्यत्वबीजमतु मन्यंते तेन त्वधिकधर्मिविषयकत्वं अनित्ये वाय्वनुभे इत्यंशतः सिद्धसाधनस्य सर्वेषा ग्रों
मेव दोषत्वात् पक्षतावच्छेदकैक्य एवांशतः सिद्धसाधनस्यादोषत्वादिति वस्तुतो वच्छेदकावच्छेदेनानुमि

२ तथा च गंधत्वावच्छेदेन जलत्वावृत्तित्वनिश्चयस्यैव पार्थिवगंधत्वावच्छेदेन तन्निश्चयस्यापि शुद्धगंधत्वादिसामानाधिकरण्येन जलत्वादिवृ
त्तित्वसंशयविरोधितापत्तेः ईदृशनिश्चयस्य धर्मितावच्छेदकतयाऽधिकपार्थिवत्वादिविषयकत्वेपि गंधत्वाद्यधिकरणयावद्व्यक्तिषु जलत्वा
भावावगाहिताया अक्षतत्वात् व्यापकताभानोपगमे च विशेषिताविशेषितधर्मिनिरूपितव्यापकतयोर्भेदेन विशेषधर्मावच्छिन्नविशेष्यक

तोऽवच्छेदक व्यापकत्वभानमावश्यकमन्यथा सामानाधिकरण्येन विपरीतज्ञानप्रतिबंधकतायां धर्मिताव
२७ छेदकांशे यथा व्यक्तिविषयकत्वस्यैव प्रयोजकत्वस्वीकारेणैतत्पादुरपन्हवत्वात् अत एव समानवि
ति षयकत्वेन विरोधितापि पक्षतावच्छेदकसामानाधिकरण्येन तदवच्छेदेन च सिसिध्यिदशायां सामाना
धिकरण्यमात्रावगाहिन्यनुमितिर्जायते उभयोरेव सिध्योः पक्षतावच्छेदकवति साध्यसंबंधरूपतदुभ
य सामानाधिकरण्यावगाहितया तादृशानुमितेस्तदतिरिक्तानवगाहित्वात् अतस्तथाविधानुमिता
वुभयविधसिध्योरेव प्रतिबंधकत्वं दर्शयति तत्सामानाधिकरण्येति तत्सामानाधिकरण्यमात्रेणप
क क्षतावच्छेदसामानाधिकरण्यमात्रेण अवच्छेदकावच्छेदेनानुमितावपि सामानाधिकरण्यावगाहितत्र
यात तद्व्यावर्त्तनाय अवच्छेद्यावच्छेदकभावावगाहित्वव्यवच्छेदार्थकं मात्रपदं अवच्छेद्यावच्छेदकभावानवगा
हित्वं च न सिध्यभावजन्यतावच्छेदककोटौ निवेशनीयं उक्तदिशापत्तिसंभवात् पर्याप्तिनिवेशादेवोपप २७

ज्ञानेऽविशेषितधर्मावच्छिन्नविशेष्यकविपरीतज्ञानप्रतिबंधकताप्रयोजकतादृशधर्मव्यापकतावगाहित्वाभावेनोक्तसंशयाद्यविरोधितापत्तिः न च समानविषयक
त्वेन विरोधितावादिनां मुक्तनिश्चयस्य संशयविरोधित्वमिष्टमेवेति वाच्यं तादृशनिश्चयकाले तथाविधसंशय
स्य सर्वानुभवसिद्ध २

त्तेर्वैयर्थ्यापत्तेरित्यवधेयं सिद्धिमात्रेति मात्रपदं कृत्स्नार्थकं तथा च पक्षतावच्छेदकावच्छेदेन तत्सामानाधि-
करण्येन तत्तत्सिद्धिरित्यर्थः प्रतिबन्धकतावच्छेदकविधसिद्धौ च संसर्गतादीनां पर्याप्तिमनिवेश्यैकरूपेण
२ ऐवं पुनः असाधारणनिश्चयत्वं शक्यते निर्वक्तुं अन्यथा पुनः दण्डकदण्डीति धेयं यत्तु सामानाधिकरण्येन
नानुमितौ तथाविधसिद्धेरवच्छेदकावच्छेदेन सिद्धिव्याप्तत्वरूपेण प्रतिबन्धकत्वेपि तत्रावच्छेदकावच्छेदेन
सिद्धेर्न प्रतिबन्धकताधिकं अवच्छेदकावच्छेदेनानुमित्सिद्ध्योः प्रतिबन्धकता कल्पनावसरे अवच्छिन्नसंयोगादि
पर्याप्तसंसर्गताकत्वस्य प्रतिबन्धकतावच्छे- नुमितौ तस्याः अवच्छेदके त्ववश्यं निवेशनीयतया अवच्छिन्नत्वाति
रिक्तधर्मानवच्छिन्नसंयोगादिनिष्ठसंसर्गताकत्वस्यैव च तत्र्यतया तस्य च शुद्धसंयोगादिसंसर्गकानुमि
तिसाधारण्येन तादृशप्रतिबन्धकतैवोपपत्तेरिति तत्सत् सामानाधिकरण्येनानुमित्सुमर्मावच्छेद-
कावच्छे वच्छेदकावच्छेदेनानुमित्सुयामित्याद्याकारकेच्छानां दण्डकदण्डगुते जकतायाव स्यमाणतया द-

स्वा १ दकावच्छे १

पक्षमुपक्षप्रतिबंधकत्वकल्पनेवश्यकत्वात्ननुतादृशसिद्धिदशायांपक्षतावच्छेदेनानुमिनुयामित्याद्याका
३८ रकसिसाधयिषासत्वेऽसतिस्वात्मकेचावच्छेदकावच्छेदेनहेतुमत्तापरामर्शेसामानाधिकरण्यमात्रावगाहि
परामर्शात्तादृशानुमित्यापत्तिः तथाविधसिसाधयिषासत्वेनपक्षतायाअसत्वादित्यतआहइत्थंचेति
इत्थंचोक्तयुक्त्यापक्षतावच्छेदकावच्छिन्नत्वतत्सामानाधिकरण्यावगाह्यनुमित्योःसिद्धेःप्रतिबंधकत्वे
चेत्यर्थः लिंगभेदेन्यायइतियथातल्लिंगकानुमितौसिद्धेःप्रतिबंधकतायांतत्तल्लिंगकानुमितीच्छैवोत्ते
जिकानत्वन्यलिंगकानुमितीच्छातथा पक्षतावच्छेदकसामानाधिकरण्यमात्रावगाहिनीमनुमितिंप्र
तिसिद्धेःप्रतिबंधकतायांतादृशानुमितीच्छैवोत्तेजिकानत्वन्यविधानुमितिच्छेतिस्वीकरणीयमिति
नातिप्रसंगइत्यर्थः यद्यपिपर्वतोवन्हिरित्याद्याकारकसाध्यनिश्चयानंतरंपर्वतोवन्हिमानित्याद्याकारका ३८
नुमितिर्जायतेतेनतत्साध्यविशेष्यकानुमितौसाध्यविशेष्यकसिद्धेःप्रतिबंधकत्वेपिसामान्यतःपक्षता

साध्यवैशिष्ट्यावगाह्यनुमितौ तादृशसिद्धेस्त्वेन नैकप्रधकत्वकल्पनीयं अपितु विशिष्ट्यैव प्रतिबंधकता
द्वयं उगत्यागौरवस्यादोषत्वादित्याशयेऽहं साध्यविशेष्यकेति द्वयोः समानविषयकत्वे विशेष्यविशेषण ष
भावव्यत्यासे किंविदकारत्वमित्याशयेन निर्गरस्त्वं वनायप्रामाणिकत्वइत्यक्रमणिकारस्य समानप्रकार न
कसिद्धेरेव प्रतिबंधकत्वमनुमतं हृष्यिभामितरभेदइतिसाध्यविशेष्यकानुमित्यनंतरं तद्यत्मकविशेष
णतावसह रुकताव्यतिरेकपरामर्शादेव पृथ्वी इतरानिन्नेति पक्षविशेष्यकानुमितेरुत्पादस्य तेन व्यति
तथाच रेकिग्रंथेव स्समाणत्वात् पक्षविशेष्यकेवेति विशिष्ट्वप्रकारविशेषनिवेशस्यैव प्रतिबंधकभावः कल्प प्रतिबं
नीयइति भावः तत्र तादृशानुमित्यभावस्य प्रामाणिकत्वे तुभयविधसिद्ध्योरनुगतरूपेणैव प्रतिर
बंधकताप्रतिबध्यतावच्छेदकं तु पक्षविशेष्यकसाध्यप्रकारकानुमितित्वादिकमेव ज्ञानसाधारणपक्ष
साध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वनिश्चयत्वस्यानतिप्रसक्तस्य सुवचत्वेऽनयविघ्नत्वनुगतं पक्षविशेष्यकसा
ज्ञानसाधारणपक्षसाध्यवैशिष्ट्यावगाहिनिश्चयत्वस्यानतिप्रसक्तस्य सुवचत्वेऽभयविध ३

ध्यप्रकारकानुमितिर्जायतां साध्यविशेष्यकपक्षप्रकारकानुमितिर्जन्यतामित्याद्याकारकयोरिच्छयोः ए
३९ पकर्तृकत्वानुरोधात् एवं च साध्यविशेष्यकसिध्यनंतरं पक्षविशेष्यकानुमितेरुत्पत्तेः न्यायादिति पर्य
यक्तत्तेज वसानादित्यंतहेतुः समानाकारसिध्येरिति अन्यूनाकारसिध्येरित्यर्थः पर्वतः प्रामाणिकत्वेतु
सुंदरवह्निमानितिसिध्दिदशायामपिन्यूनविषयिण्याः पर्वतोवह्निमानित्यनुमितेरनुत्पादादधिकविष
यकसिध्येरविरोधित्वेऽवच्छेदकावच्छेदेनसिध्येः सामानाधिकरण्येनानुमितौ प्रतिबंधकताखिरवनस्यासंग
तेः अतएवनातिशक्तिवादेगोत्वत्वेनगोवृत्तित्वानुमानेसिध्यसाधनान्नसंभवतीत्यविशिष्टहेतुनाविर
शिष्टसाध्यसाधनएवसिध्यसाधनानवकाशोनविशिष्टेनाविशिशिष्टसाधनेपीतिजात्याव्यक्त्यनुमा
नपक्षमाक्षिप्यमिमामर्थापत्यावातत्सिध्येरितिमूलमवतारयामासुः ननुसाध्यविशेष्यकानुमि ३९
तिस्तावन्नसर्वत्रानुभवसिध्दापर्वतोवह्निमानित्याका रिकायाएवानुमितेरनुभावात् व्याप्यविशे

ष्यकपरामर्शादपिपक्षविशेष्यकानुमित्युत्पादस्य परामर्शद्वयस्यानुगतरूपेणहेतुतावादिनोपि संमतत्वात्
किंच प्रसिद्धसाध्यकस्थले विशेषणतानोदिविरहेण साध्यविशेषणकानुमितेरनुपपत्त्या साध्यविशेष्यकानु
मितिरेवोपेयते एवं च पक्षविशेष्यकसिद्धिदशायामपि तादृशानुमितेरप्रामाणिकतया तदनभ्युपगमे क्षति
विरह इति साध्यपक्षवैशिष्ट्यावगाहित्वेनोभयप्रसिद्धिसाधारणेनापि प्रतिबंधकत्वसंभवतीत्यभिप्रेत्यम
तांतरमाह तादृशानुमितिमिति साध्यविशेष्यकानुमितिमित्यर्थः सिद्धिमात्रं साध्य२ विशेष्यिकापक्ष
विशेष्यिकानेत्यर्थः ननु छरवळसाध्यतानदृशायामपि साध्यविशेष्यकानुमितिरप्रामाणिकी तत्र साध्य
ए विशेषणकानुमितेरेव संभवादिति तादृशानुमितिप्रतिबंधकतायां पक्षादिविषयतायाः सिषाधयिषा
विरहस्य निवेश्यत्वस्य च निवेश नं गौरवापत्तेरित्यभिसंधायाह साध्यप्रसिद्धिरिति साध्यतावच्छेदकप्रका
रकत्वानमित्यर्थः तेनेतरव्यापकीभूतानावप्रतियोगि पृथ्वीत्ववं पृथ्वीत्यादिपरामर्शात् नेदत्वादिना
नी

साध्यतानसत्वेपि पृथ्वीव्यामितरभेदइत्याद्याकारकानुमितेर्नानुपपत्तिः नचतत्रपृथ्वीतरभिन्नेत्येतादृशानुमि
४० तिसंभवः विशेषणतावच्छेदकीभूतेतरभेदत्वादिप्रकारकत्वानविरहात् अप्येतरभेदत्वादिप्रकारकत्वान
स्यपृथ्वीतरभेदत्वाद्यवच्छिन्नमुख्यविशेष्यकत्वानत्वंप्रतिबध्यतावच्छेदकंतद्वात्तथाविधत्वानदृशाम्यामितर
भेदत्वाद्यवच्छिन्नपक्षकप्रमेयत्वानुमितेरनुपपत्तेः तद्धर्मावच्छिन्नविधेयकत्वस्याधिकस्यनिवेशोपिइत
भि रभेदः प्रमेयः पृथ्वीइतरन्नेत्यादिसमूहालंबनानुमितेर्गोत्वाभावोगोत्वाभाववानित्य नुमितेश्चानुपप
त्तिः अत्रकेचित् पृथ्वीतरभिन्नेत्यादिसाध्यविशेषणकानुमितौ तथाविधप्रत्यक्षादिसाधारणीविशेष्य
ए तावच्छेदकताभिन्नप्रकारत्वविशेष्यतानिरूपितप्रकारतैवविधेयतासाध्यविशेष्यकानुमितौ च तत्तो
भ्यातथाचप्रकारताभिन्नविधेयतैवसाध्यप्रसिद्धिप्रतिबध्यतावच्छेदिकेतिनानुपपत्तिरित्याहुः तन्न ४०
प्रकारताविशेषस्यैवविधेयतात्वोपगमेजलभेदतेजोभेदइत्याद्याकारकतेजोभेदादिसाध्यविशे॰

ष्यकानुमितेर्जलत्वेनेदादिविधेयकत्वापातात् नचाधेयतासंबंधेवच्छिन्नप्रकारताव्यवहितत्वं तदिति वाच्यं तथा
सति आधेयतासंबंधेन जलत्वेनेदादिसाध्यकतादृशानुमितेरपि तद्विधेयकत्वानुपपत्तेः यद्विषय त्राधेय
त्वं साध्यतावच्छेदकसंबंधः तत्र विधेयत्वमतिरिक्तमित्युच्यते तथा तत्संबंधेन जलत्वेदसाध्यकानुमितौ प्र
कारताभिन्नविधेयताशालिन्यां साध्यप्रसिध्यतावव्यभिचारो दुर्वारः वस्तुतस्तु तद्धर्मावच्छिन्नप्रकार
त कत्वे सति धर्मावच्छिन्नविधेयकानुमितित्वमेव तद्धर्मप्रकारकज्ञानप्रतिबध्यतावच्छेदकं साध्यप्रसि
द्धिस्थले च साध्यप्रकारिकैवानुमितिर्जायते न तु तद्प्रकारिकेति न तत्र व्यभिचारः अत एव साध्यविशे
ष्यकानुमितौ साध्यप्रसिध्यैः प्रतिबंधकत्वादेव प्रसिद्धसाध्यकस्थले ऽन्वयरूपसाध्यप्रसिद्धिस्थले न
तु न्वयसाध्यकस्थले इत्यर्थः तत्र परामर्शस्य नियमतः साध्यघटितव्याप्तिविषयकतया साध्यविशे
ष्यकानुमितेरप्रसिध्या साध्यप्रसिद्धिप्रतिबंधकताया कल्पयितुमशक्यत्वात् तदुपष्टंभसंगतेः ॥

स्वनिरूपितप्रकारतानवछेदकत्वविशिष्टविधेयतावछेदकतापर्याप्त्यानुयत्वसंबंधेनानुमितिंप्रतिस्ववि
४२ षयतावछेदकत्वरूपविषयनिष्ठप्रत्यासत्यात्तानस्यैवसर्वसाधारण्येनप्रतिबंधकताया आपाततस्त
त्रोक्तिसंभवेपिसाध्याघटितव्यतिरेकव्याप्तिविषयकपरामर्शघटितसामग्र्याएवसाध्यविशेषकानु
मित्युत्पादप्रयोजकतायाः क्लृप्तत्वात् नावसाध्यकस्थलेसाध्यविशेष्यकानुमितेरप्रसिध्याऽनुमितेः
साध्यविशेषकत्वे तादृशप्रतिबंधकतायाःप्रयोजकत्वात् उपष्टंभासंगतिताद्वस्थ्यात् यत्तु यत्र म अव
हानसीयवन्हिमात्रविषयकपरामर्शस्तत्र पक्षधर्मताव लम्बितपर्वतीयवन्हिर्नास्तिमानोविशे व
षणत्वानविरहेणविशेष्यतयैवभासतेसाध्यविशेष्यकानुमितिसंभवइतितन्नधूमसामान्यलक्षणा
याःप्रत्यासत्तित्वमतेमहानासीयवन्हिविषयकपरामर्शेपर्वतीय वह्न्यनानयप्रयोजकस्यदुर्वच ४२
त्वात् नवस्मरणात्मकपरामर्शेकहाविदुद्बोधकविरहात्तदप्रासंभवःऽबोधकस्यफलबलकल्प्य

न
इति भावसाध्यकस्थलेपि३

శ్రీగణాధిపతయే నమః ॥ పక్షతా ॥ ౪౧ ॥ శత్రుసంక్షిప
అత్ర పృథివీత్వమితరభేదవదిత్యాద్యనుమితౌ పృథి
వీత్వావచ్ఛిన్నవిధేయకత్వాపత్త్యుపష్టావనం తు ఆధేయ
తాసంబంధకసాధ్యతావచ్ఛేదకతాకస్థలే విధేయతా
యాః అతిరిక్తత్వేపి ఆధేయతాసంబంధేన పృథివీత్వ
విశిష్టసాధ్యకస్థలే వ్యతిరేకపరామర్శస్యాపి సాధ్యవిషయ
కతయా తత్ర సాధ్యవిశేష్యకానుమితేరేవాప్రసక్తతయా
తాదృశప్రతిబంధకతాయా అభావేన సాధ్యప్రసిద్ధ్యా

భాష్యం వ్యవహారో ద్ధ్యాపనా సంభవ ఇత్యభిప్రాయం గా
౧౮ జలభేదాదికాశ్వనశ్య లీనాతత్త్వం భవతీతి జలభేదే లోకే
భేద: ఇతి వాదాంతరాణి

त्वात् विशिष्टविशेषणकबुद्धौ विशेषणत्वानहेतुतायानियुक्तिकत्वात् विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णय
स्यचासत्त्वात् पर्वतीयव ह्निविषयकपरामर्शादपिवह्नित्वेन तद्वह्निविशेषणकानुमितिसंभवाच्च २८
मात्रावधेयं साध्यप्रसिद्धिप्रतिबंधकतायामपि साध्यविशेष्यकानुमितित्वप्रकारकेच्छाया उत्तेजकत्व
मावश्यकमन्यथापक्षविशेष्यकसिद्धिदशायां तादृशेच्छासत्वे तादृशानुमित्यनुत्पादापत्तेः सिद्ध्यसम
वहितसाध्यप्रसिद्धिदशायां साध्यविशेषण कानुमितेः संभवेन तत्रोद्देश्यसंशयनिवृत्त्यादिसंभ
२ वेन साध्यविशेष्यकानुमितेरनुपगमो न क्षतिकर इत्यभिप्रेत्यैव साध्यप्रसिद्धेस्तद्विरोधित्वमंगीकृतमग्र
ए धकृता प्रकृते च साध्यविशेष्यकानुमित्युत्पादसंभवेन तादृशानुमित्यनुत्पादानौचित्यात् तथा च सिद्ध्य
समवहितसाध्यप्रसिद्धिरथानुमित्यां तत्र व्यतिरेकिपरामर्शात् साध्यविशेष्यिका तद्विशेषणिका चा
नुमितिरपद्येत न चैकविधाद् रामर्शाद् द्वैविधानुमितिरानुभाविकी तस्माद्व्यतिरेकपरामर्शात्सा

वैप द्वाह्नि

ध्यप्रसिद्धिदशायामपि साध्यविशेष्यकपाद्यानुमितेः स्वीकारः समुचितः राद्धि सिद्धिप्रतिबंधकत्वा
४२ पेक्षया साध्यप्रसिद्धिप्रतिबंधकतायामवच्छेदकलाघवं मणौ किंचित्करमेव व्यतिरेकपरामर्शात्साध्य
विशेषणकानुमितिस्वीकारे तादृशानुमितिं प्रति व्यतिरेकिलिंगकत्वाप्रकारकानुमित्साऽदृष्ट प्रयुक्तेन की बयलिंग
दृत्यसिद्धेः प्रतिबंधकतावच्छेदेनैव गौरवात् परं तु अप्रसिद्धसाध्यकस्थले साध्यविशेषणकैवानुमिः
प तिर्जायते इतरभेदत्वादिरूपविशेषणतावच्छेदकप्रकारकतानविरहेपि विशेष्ये विशेषणं तत्र च विशे
षणांतरमिति त्रिन्यायेनैव ष्टापि धी इतरभिन्नत्वाद्यनुमितिसंभवात् न च लाघवानवकाशः तादृशानुमि
तिं प्रत्येव साध्यप्रसिद्धिप्रतिबंधकताया अवश्यं कल्पनीयत्वादिति वाच्यं तथाविधानुमितौ यादृश
विषयता तस्याः साध्यप्रसिद्धिकालीनविशिष्टवैशिष्ट्यावगाह्यनुमितिसाधारण्याभ्युपगमात् साध्यवि ४२
शेष्यकानुमित्यनुपगमे साध्यप्रसिद्धिप्रतिबंधकताया एवाकल्पनात् न च सिद्धिकाले तथाविधानु

न

मितेर्वारणाय तत्रासिद्धेः प्रतिबंधकत्वकल्पनाधिक्यमावश्यकमिति वाच्यं विशिष्टवैशिष्ट्यावगाह्यनु-
मितिस्थलीयसिद्धिप्रतिबंधकतयैवोपपत्तेः इतरभेदत्वादिनाइतरभेदादिविषयेकानुमितित्वस्य त
त्स्थलीयप्रतिबध्यतावच्छेदकस्योभयसाधारणत्वादिति यत्तु विशिष्टवैशिष्ट्यावगाह्यनुमितौ विशिष्ट
वैशिष्ट्यावगाहिनीसिद्धिरेव विरोधिनी न तु केवलं विशेष्ये विशेषणं तत्र विशिषणांतरमित्यादिरीत्या
ज्ञायमानापि सा तथा तस्याः संसर्गांशे विशिष्टनिरूपितत्वानवगाहितया न्यूनविषयकत्वात् एवं च
केवलं विशेष्ये विशेषणमिति न्यायेनानुमितेरूपगमे ताहृशासिद्धिदशायां तस्यावारणाय तत्र ता
हृशासिद्धेर्विरोधित्वकल्पनाधिक्यमावश्यकमेवेति किमपराद्धं साध्यविशेष्यकानुमितिस्वीकारेण
न तत्स्वीकारे च विशिष्ट वैशिष्ट्याव गाहिसाध्यविशेषणकानुमितेरनभ्युपगमेन प्रतिबध्यप्रतिबं
धकभावसाम्यादिति तदतितुच्छं विशिष्टनिरूपितवैशिष्ट्यस्तानमात्रविरोधिबाधादिकालें विशेष्ये केवलं

विशेषणमितिन्यायेनानुमितेः सर्वसंमतत्वात्तत्र तादृशासिद्धेः प्रतिबंधकतायाआवश्यकत्वेन साध्य
४३ विशेष्यकानुमितिस्वीकर्त्तुरधिकप्रतिबंधकत्वकल्पनस्य दुर्वारत्वात् यदि च विशिष्टइति योगिकैकबि
लक्षणावैशिष्ट्यानवगाहिन्यपिबोधे विशिष्टविशेषणत्वानमपेक्षितं तदातुल्ययुक्त्याविशिष्टविशेष्यक
त्वानेपि विशिष्टविशेष्यकत्वानहेतुतया साध्यतावछेदकविशिष्टविशेष्यकानुमितिरप्यप्रसिद्धसा
ध्यकस्थले न संभवति न च विशेष्यत्वान सविशिष्टबुद्ध्याघहेतुतया तद्विशेषस्यापि न तद्विशेषहेतु
नेति वाच्यं सामान्यप्रत्यासत्तिजन्यविशिष्टत्वानेविशेष्यत्वानेस्य व्यभिचारेण सामान्यहेतुत्वासंभवेपि
शि तुल्यरूपोभयविशेषणावगाहित्वानस्याप्येकविशिष्टापरविशेषणकत्ववारणाय विशेषहेतुतायाआवश्य
उ कत्वात् अन्यथा विशेषणत्वानस्यापि विशिष्टहेतुतायां अवछेदात्व अतएव विशिष्टवाक्यार्थविशेष्यकशाब्द ४३
बोधे वांतरवाक्यार्थत्वानर्थस्यानवसाधूविशेष्यकानुमितौ तुल्यरूपमयोरेव पक्षविधेयतावछेदकयोः

३ एकतद्देउनुमितिस्वतंत्रविशेषणत्वानोत्तरएकोद्देउइति ज्ञानस्येत्यर्थः।

साध्यांशे प्रकारतानात्वेकविशिष्टांपक्षे। परस्येति न विशिष्टसाध्यतानापेक्षेति वाच्यं निर्विशेष्यतावच्छेदक
कानुमितेरनुभवविरुद्धत्वात् प्रत्यक्षस्य च निर्धर्मितावच्छेदककस्याप्युपगमात् प्रामाणिकाभावप्रत्यक्षे
प्रतियोग्यधिकरणयोरभावविशेषणतया भानोपपत्तेः तथा च साध्यविशेष्यकानुमितिर्निष्प्रतिकैवे
ति वदन्ति अयमत्र व्यापकीभूताभावप्रतियोगि पृथ्वीत्ववती पृथिवीत्यादिपरामर्शात् भेदत्वादिरूपविशे
षणतानविनास्वरूपतस्तु प्रकारिकायाः पृथिव्यां जलभेद इत्याकारिकाया अनुमितेरेव कथमुत्पत्तिरि
ति चेन्न कथंचिज्जलीयत्वादिपुरस्कारेणैवाभावानुमित्युपगमादिति कृतं पल्लवितेन ननु सिषाधयि
षाविरहविशिष्टसिद्ध्यभावस्य पक्षतात्वेपि संदेहवत्परामर्शपूर्वमित्यादिग्रंथेन सिसाधयिषापक्षतोक्ता
स्य व्यभिचारस्य सिद्धिकालीनानुमितिस्थले तादृशस्यं सिषाधयिषानाशे विशिष्टप्रतिबंधकस्यानुमि
त्यव्यवहितप्राक्क्षणेऽसत्त्वादित्याक्षेपे यतपति समाधानमाह अत्र चेति व्याप्तिस्मरणोत्तरं हि नेत्या

६ तथाच तादृशविशिष्टाभावात्मककारणं विनाऽनुमित्यनुपपत्तिरेव सिद्धिकालीनविशिष्टाभाव [illegible]

दिनाअनुमित्सा द्वितीयक्षणे यच्च पक्षधर्मताज्ञानं तत्स्थलीयतादृशज्ञानपरिग्रहः इत्येवेति व्याप्तिस्मरणादिपू

४४ र्वकालीनेत्यर्थः तत्रोत्पत्त्यैव त्रिपरामर्शदशायामसत्त्वात्तु त्रासिद्धौ विशेष्यभावाविनैव विशिष्टाभावनिर्वाहेण ना

नुमित्यनुपपत्तिरतः परामर्शकाले च सिद्धिसत्त्व इति अनुमि परामर्शद्वितीयक्षणे तद्व्यवहित त्सांतरोत्पत्त्यैवेति

दिः प्राक्क्षणोत्पत्त्यां तदुत्पत्तिप्रकारस्याधस्ताद्दर्शितः सिषाधयिषापक्षतापक्षे तु सिसाधयिषाविरहेऽपी ६

पुनरनु त्यादिदोषादेव हेय इति भावः ननु सर्वत्रानुमित्सोत्पत्तौ मानाभावः इत्यत आह तथैवेति अनुमित्सांतरोत्प

त्त्यैवेत्यर्थः कारणीभूतस्येति एतन्मतएव दीधितिकृता निर्भरः मिश्रादिमतस्य गौरवग्रस्तत्वादिति ध्येयं मि २

श्रमतमर्हमन्येत्विति विशिष्टाद्वितीयपक्षो यंकि संभवति यत्तथाच तादृशविशिष्टाभावात्मकका

रणं विनानुमित्यनुपपत्तिरेव सिद्धिस्थलीयविशिष्टाभावनिर्वाहकानुमित्सांतरोत्पत्तौ मानमिति पंक्तिता ४४

भावः ऽन्तरितायाममपीति द्विक्षणव्यवहितायां क्षणत्रयव्यवहितायां चेत्यर्थः अनुमित्सायामनु

मित्सोत्पत्तौ तेनैकक्षणांतरितायामपि अनुमित्सायामत्रानुमितिस्तत्रानुपपत्तिस्तेन तदनन्तिधाना
न्यूनताप एवं प्रथमकल्पे सिसाधयिषोत्पत्तिक्षणमारभ्य क्षणचतुष्टयात्मककालस्यैव विवक्षणीयत्व
यात्रिक्षणांतरितानुमित्सास्थलेऽनुमित्सानिर्वाहश्चेति दूषणद्वयानवकाशः एवं चानुमित्सोत्पत्तेश्चतुर्थ
क्षणे पंचमक्षणे चानुमितिदर्शनादित्यर्थः वाच्यासिसाधयिषापदेन विवक्षणीं सा च योग्यातावत्स्वोत्प
त्यनंतरमितिस्वप्रागभावोत्तरमित्यर्थः स्वस्योत्पत्तिर्यस्मादिति व्युत्पत्त्या स्वोत्पत्तिपदस्य सिसाधयिषा
प्रागभावपरत्वात् अन्यथा सिसाधयिषोत्पत्तिकाले योग्यतानुपपत्त्या तद्द्वितीयक्षणे अनुमितेरनिर्वा
८ हात् सिध्यनुत्पत्तेः सिद्धिप्रागभावः तथा च स्वप्रागभावध्वंसविशिष्टस्वविषयसिद्धिप्रागभाव एवानु
मित्सायोग्यतेति पर्यवसितं अनुमित्सापूर्वं तद्विषयीभूतसिध्यनंतरं चानुमितिवारणाय यदा द्वयो क मि
पाद्यानेनच नियामकाभावेनागतानां या तु अनुमितीनामेवानुमित्साविषयत्वसंभवात् स्वविषयी
व

न्तैकानुमितावुत्पन्नायामपिआविश्यकंतत्प्रागभावमादाययोग्यतासंगइतिवाच्यंस्वविषयसिद्धि
४५ त्वावच्छिन्नप्रागभावस्यविवक्षितत्वात्अतएवस्वविषयेत्युक्तंयत्किंचिद्विशेषध्वंसवतिकालेसामान्य
धर्मावच्छिन्नप्रागभावासत्त्वेनसिद्धित्वावच्छिन्नप्रागभावस्यकदाप्यसत्वात्सामान्यधर्मस्यप्राग
भावप्रतियोगितावच्छेदकत्वानंगीकारेपुनःस्वविषयसिद्धसमानकालीनत्वमेवप्रागभावविशेष
णेदेयंवन्ह्यनुमितिर्घटानुमितिर्वाजायतामितीच्छानंतरंघटानुमित्यादिरूपविषयसिद्धावपिवन्ह्य
नुमित्युत्पत्यापत्तिरितिप्रकृतसाध्यपक्षवैशिष्ट्यावगाहिनिश्चयसाध्यकंअनुमित्सोत्तरंदिवसादि
विलंबेनापिअनुमितिप्रसंगादितिचेन्नमः अंतरानुमित्युत्पादेस्वविषयसिद्धित्वावच्छिन्नप्रागभावा
सत्वेनयोग्यताक्षतेर्नापत्तिसंभवः तस्मात्तोंतरानुमित्यनुत्पादस्तिथिहिलिङ्गग्रहणादिविलंबेनानुमितेरि
ष्टत्वात्दिवसादिविलंबेनेतिसिद्धसत्वेऽनुमितेरिष्टत्वात्इंद्रियादिनानिर्णीतइतिलिंगमनिर्णीते ४५

साध्ये अनुमित्साविषयसिद्ध्युत्पादएवेत्यतइच्छामादिनेति माद्विनाशाद्यादिपरिग्रहः अनुमित्सेति अनुमित्सा
क्षणाव्यवहितोत्तरक्षणमारभ्यक्रमेणपक्षविषयकलिंगस्मरणयोरुत्पत्तौ उत्सर्गतो भावनाकालेन परा
मर्शोत्पत्तिः अनुमित्सोत्पत्तिक्षणमारभ्य तत्क्षणपर्यंतं यावंतः क्षणाः योवा तावदधिकक्षणावस्था मात्र
यिस्थूलकालः तत्समुदायएवसेत्यर्थः एवंच क्षणचतुष्टयेनाधिककालानवस्थायी स्थूलसमयो योग्यते
तिपर्यवसितं नचानुगमकत्वस्य प्रागभावानधिकरणत्वस्वनाशाधिकरणसमयध्वंसाधिकरणसमयध्वं
सानधिकरणत्वोभयसंबंधेन सिसाधयिषावत्कालत्वेन नतु अननुगतेन तत्तत्कालत्वेन गौरवात् नतत्
त्कालोत्तेजकत्वापेक्षया तत्तत्सिद्धिनेशानामेव निवेशनौचित्यात् योग्यताया उत्तेजकत्वकल्पेपि वक्ष्य २
माणायाः पूर्वानुमित्साबलादनुमित्युत्तरमनुमित्यापत्तेरसंगत्यापतेश्च तत्रानुमितिक्षणस्योत्तेजक
त्वकल्पकाभावादिति विभावनीयं अनुमित्सोत्तरं यत्र विलंबेन लिंगदर्शनादिकं तत्र [illegible] परामर्शः तत्रा श्च

तदनतिरिक्तकालमात्रस्यतथात्वन्म
वारणायेति पाठांतरं

नुमित्सोत्पत्ति क्षणमारभ्य परामर्शोत्पत्ति क्षणपर्यंतावस्थायी दंडादिरघीनितधारणपलिंगदर्शनादेरनु

४६ मित्सा क्षणाव्यवहितोत्तर क्षणोत्पत्तिकत्वमनुसरनं यत्रानुमित्सोत्पत्तिद्वितीय क्षणेप क्षलिंगव्याप्तिवि

षयकमेकं स्मरणं तदनंतर क्षणे परामर्शोत्पत्तिः तत्र क्षणत्रय एव परामर्शोत्पित्सा तदतिरिक्तकालमात्र

स्यातथात्वन्मवधारणाय क्रमेणेति अनुमित्सोत्पत्तिद्वितीयतृतीय क्षणयोर्लिंगदर्शनव्याप्तिस्मरण

योः क्रमेणोत्पत्तावपि कुतश्चित्प्र[illegible]ति बंधकाद्यत्र विलंबेन परामर्शस्तत्राधिकाधिक क्षणानामपि

तथाविधत्वस्यातधारणायोत्सर्गत इति तादृशव्याप्तिस्मरणानंतर क्षणे परामर्शोत्पत्तावसति विरोधिनी

त्यर्थः अनुमित्सनानुगुण क्षणाव्यवधानविरहेणएवं च मक्षणेअनुमितिरुत्पद्यते ननु तदपेपि तथाविधक्ष

णाव्यवधानादित्येनतत्सूचनाय [illegible]स्यातादृशकालविशेषोपादानमित्यत्र धेनं ननु तथाविधकालस्योत्तेनक ४६

तेगौरवमित्यत आह फलबलेनेति अनुमित्सानाशे अनुमित्सात्मककार्यानुरोधेनेत्यर्थः तथाकल्पनात्

९९

भैं२

तादृशकालस्योत्तेजकत्वकल्पनात् यत्र तथाविधपरामर्शोत्पत्तिक्षणेऽनुमिबंधकबाधादिसमवधानमासीत् तिप्रति

तदपगमस्य तद्वितीयक्षणे तत्रसिध्यौसत्वां तदनंतरस्येदनुमितिः प्रामाणिकी एवंमत्रानुमित्साद्वितीयक्षणे

लिंगदर्शनसामग्रीसमवधानेतदनंतरं लिंगदर्शनादिक्रमेणपरामर्शोत्पत्तिस्तत्रासिध्यौसत्वां अनंतरक्षणे

ऽनुमितिर्वंतिदोक्ष्ये क्षणाधिकस्यकालस्योत्तेजकत्वमावश्यकमित्याशयेनाह अनुमित्सोत्पत्त्यनंतरमिति अ श

नुमित्सोत्पत्तिक्षणमारभ्य तदुत्तरमित्यर्थः यावत्कालमध्ये दनुमितिर्जायते इत्यग्रेतनेनान्वयः अनुमित्सो

त्तरमनुमित्सांतरोत्पत्त्यादिवसादिविलंबेनापि अनुमित्युत्पत्तातावत्कालस्यानुत्तेजकत्वात् अनुमित्साना सिध्यनंतरं

शेऽपीति प्रागनुमित्साया असत्त्वादित्यर्थः असत्वोसित्थावनुमित्सोत्तरं दिवसादिविलंबेनाप्यनुमित्युद

यात्सिध्यौसत्वामिति प्रागित्यादिः यावत्कालमध्ये यावत्क्षणाव्यवहितोत्तरक्षणे तावानेव कालः तावत्क्ष

णाधिकक्षणानवस्थायी अनुमित्सायानुमित्सां [illegible] कसिषाधयिषापदेनोपलक्षितः अनुमित्साया योग्यता

बोध विवक्षितः

नै

याउत्तेजकत्ववत्तुल्ययुक्त्यासिद्धिप्रयोग्यताया अपि प्रतिबंधकत्वमुचितमित्याशयेनाह यदीत्येवेति सिध्यनं
४७ तरमिवेतिशेषः तेन नास्य वैयर्थ्यं द्वित्रिक्षणमध्य इति द्वित्रिक्षणमध्ये वेत्यर्थः सिद्ध्ये स्यात् तुर्यक्षणे पंचम क्षणा
व क्षणेवेतिफलितं सिध्यासिद्धिपदेन तावान्तैत्वात् तौतरामपि द्वित्रिक्षणावस्थायी त्रिक्षणावस्थायीवोपलक्ष
णीयः विवक्षणीयः ननु सिध्युत्तरं किंयत्क्षणमध्ये ऽनुमितिर्जायते किंयत्क्षणानंतरं वा ज्ञायत इत्यस्य नि नै
र्णेतुमशक्यतया कालस्य प्रतिबंधकत्वकल्पनं न संभवति एवमुत्तेजककालस्यापि विशिष्य निर्णेतुमश
क्यतया तदुत्तेजकत्वमपि तस्येत्यत आह विशिष्येति अवहितैः सावधानैः निययमो निर्णेयः तथा च येषां विशि
ष्य तावत्कालनिर्णयो भवति तेषामेव तत्र प्रतिबंधकत्वावगमो भविष्यति अन्येषां तु सामान्यत एवेति भावः
केचित्तु ननु कालविशेषाणां सिद्धिसिषाधयिषाधिकरणकालत्वेन चेत् प्रतिबंधकोत्तेजकभावः तदधि ४७
काधिककालस्यापि तथात्वप्रसंगः अनतिप्रशंकां नुगतधर्मांतरं वक्तुर्वचमित्यत आह विशिष्येति अनति

प्रसक्ता अनुगतविशेषणं निवेश्येत्यर्थः लक्षणनियमः कतिपयलक्षणानामेव तथात्वं नत्वधिकाधिकलक्षणान्ता(

मितिनियमनिर्वाहः अवहितैः निरुक्तिकुशलैः सिद्ध्याद्युत्पत्तिलक्षणमारभ्य लक्षणचतुष्टयादेः स्वप्रागभावानधि

करणत्वस्वनाशाधिकरणसमयनाश्याधिकरणसमयनाशानधिकरणत्वान्यसंबंधेन सिद्ध्यादिमत्त्वमेवा

नुगतमनतिप्रसक्तं चेति भाव इति व्याचक्षते वदंतीत्यस्वारस्यसूचनाय स चोक्तपरंपरायाः संबंधत्वे मानाभावः व

त तत्तद्व्यक्तित्वेनोत्तेजकत्वाभ्युपगमे उक्तदोषापत्तेरिति इच्छाया विषयसिद्धौ चरितार्थत्वात् तयानोत्तेजकात्वमनुमितिर्जा सत्यां

न्यत इति तद्वारणाय स्वविषयसिद्ध्यनुपहितत्वेनेच्छा विशेषणीयातत्र तद्विषयसिद्धिदृशायां परा

मर्शानुमित्स्योः समवधानसत्त्वे च तद्विशेषणमप्रविष्टवत्तितत्रैवं घटते इच्छापरामर्शयोर्युगपदुत्पादा न

सेन येनानुमितिकाले एकतरविनाशावश्यकत्वात् इत्यतस्तदूषयति अन्ये चेति सिद्धिप्रतिबंधकतावच्छेदक

चेत्यर्थः कोटौ तदिच्छाविषयसिद्ध्यनुपहितत्वं तद्विशेषणमित्यग्रीमेयान्वयः निर्णयेच्छा निर्णयत्वप्रकारकेच्छा अ

प्रकृतानुपयोगात्

नुमितित्वप्रकारकेछायाः प्रत्यक्षसिध्या २ त्वरितार्थतयातद्व्याप्ताद्दशात्सिध्युत्तरमनुमि त्युत्पत्तेः संनोपात्ता२
४९ अनुमित्सोत्पत्तिकालेविशेषणज्ञानोत्पत्त्यसंभवेनतत्पूर्वमेवतद्घटितविशिष्टप्रत्यक्षसामग्रीसमवधानस्यवा
च्यतयाप्रत्यक्षसामग्र्याबलवत्वेनेछोत्पत्तिरेवनसंभवतीत्यतः पूर्वोक्तन्यायेनेतिअनुमित्सापूर्वकालोत्पन्ने
कारे २ त्यादिगे त्यर्थः स्मरणेविशेषणज्ञानापेक्षाविरहादुक्तप्रयासं [illegible] विनैवेछाद्वितीयक्षणेविशिष्टपक्षस्मर
णेनिर्वहतीत्यभिसंधायाह स्मरणेवेतिअनुमितित्वप्रकारकेछायामपितद्विशेषणोपादानस्यसप्रयोजन
कत्वमाह यत्रवेतिसाध्यव्याप्यविशिष्टपक्षस्मरणानंतरमनुमितिरेवप्रविष्यतिनत्विछेत्यतो२नुमितिसा
२ मग्रीविघटनायतथाविधस्मरणस्यसाध्य विशिष्ट।पक्षविषयकत्वानुधावनं ततीयक्षणेसाध्यस्यतद्व्या
प्यस्यचानुमिते द्वितीयक्षणेसाध्यतद्व्याप्ययोरनुमित्सायाश्चनिर्वाहायसाध्यव्याप्यतद्व्याप्यतदुभयानु ४९
मितिनिष्ठश्साधनताविषयकत्वानुभावनंसा[illegible]ध्यानु मितेस्तदनंतरंपुनस्तदनुमित्सापत्तेश्चसंपादर

२ विशिष्टपक्ष

१ साध्यानुमित्सायाः साध्यव्याप्यस्यापि नि १

ते नामे[redacted]त्वेऽस्थितत यात तदनुमिते[redacted]संपादनीयं तेमा साध्यतद्व्याप्यानुमित्सायास्तत्तद्योरित्यादि
नानुसरणं अनुमित्सायाः साध्यानुमित्सायाः साध्यव्याप्यस्यापि निद्वितीयक्षणे साध्यस्यानुमितौ तदनंतरं त
दनुमितिरिष्टैव साध्यव्याप्यस्यानुमितौ च परामर्शाभावात्त्तिसंभवइत्यतस्तदनंतरमुभयानुमित्सानु
धावनं अनुमित्सोत्तरक्षणावधिकक्षणध्वंसतुष्टयरूपयोग्यतायाउत्तेजकत्वमते यत्र पर्वते वह्निमनुमिनु
यामितीच्छा ततो वह्निव्याप्यवान्पर्वत इति परामर्शस्तदनंतरं च पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिस्तत्रापि तादृशा
नुमित्यापत्तिः संभवतीत्यत आह योग्यतेति तदिच्छाविषयसिध्यनुपहितत्वं तदिच्छायां विशेषणं देयमिति
शेषः प्रत्यक्षात्मकसिद्धिसमवहितानुमितित्वप्रत्यक्षात्मतानवच्छिन्नप्रकारकेच्छाबलादनुमित्सुत्पत्ता
तदिच्छाविषयीयेतितैर्विशेषणसिद्धिविशेषणं विशेष्यं तथा अप्रमिताया इच्छानतद्विषयेत्यर्थः अप्रमिता
दृशेच्छायाउत्तेजकीभूतसकलेच्छासाधारणेनानुमितिगोचरेच्छात्वेन निवेशे प्रत्यक्षात्मकसिद्धेरपिनिरा

यत्वप्रकारकानुमित्साविषयतयाविषयांतरस्यांव्यावर्त्तकताप्रसंगः तत्तद्व्यक्तित्वेननिवेशेउत्तेजकीभूतेछा
४९ व्यक्तिसमसंरम्भकानावानांसिद्यौविशेषणतयामहागौरवेतत्तदिछाविषयसिध्यनुपहिततत्तदिछात्वेनो
त्तेजकतामपेक्ष्यलाघवात्तत्क्षणावछिन्नेछात्वेनतथात्वकल्पनताप्रसंगस्येतिचेन्नप्रागुक्तयुक्त्याइछाविष
यतावछेदकतायाः प्रकृतसाध्यविशिष्टप्रकृतपक्षविषयकानुमितित्वादिपर्याप्तिनिवेशस्यावश्यकत
याइछाविषयतावछेदकतापर्याप्त्यधिकरणरूपभेदेनेछायाः दृष्टकृष्टयकृउत्तेजकतायाआवश्यक
त्वात् तत्तद्धर्मप्रकारकेछायांतत्तद्धर्मावछिन्नानुपहितत्वेननिवेशस्यानियमितत्वैवतासंभवात् अतएवद्वा
नुमितिद्वयंजायतामितीच्छातादृशेछायावशात्क्रमिकानुमितिद्वयमुपपद्यतेएकानुमित्युपधानदशाया
मपिविद्धित्वावछिन्नानुपहितत्वस्य प्यक्षततत्वात् अथवास्वविषयकत्वस्वसामानाधिकरण्योभयसं ४९
बंधेनप्रकृतपक्षधार्मिकप्रकृतसाध्यविषयकनिश्चयविशिष्टान्यत्वमेवानुपहितत्वंतात्पर्यं नेदृस्या

म२

व्याप्यवत्तितयाऽनुमितिदशायामिच्छायाः सिद्धिविशिष्टत्वेऽपि सिद्धिविशिष्टान्यत्वमव्याहतं प्रकृतपक्षकप्र तत्पूर्वं
कृतसाध्यकानुमितिविषयकसमूहालंबनेच्छाया वा द्वयोः स्वपक्षकानुमितेरस्वसाध्यकानुमितेर्वा विषयता
नन्तत एतादृश्यानुमित्यनंतरं प्रकृतानुमितिनिर्वाहाय प्रकृतपक्षकप्रकृतसाध्यावगाहितिस्वस्य विशे नि ३
षणं तद्विशेषणमनंतरं व्याप्यवत्त्वादिप्रकारकेच्छायाः दृश्यगुत्तेजकतांगीकारात्तादृशेच्छाबलादनुमि
त्यनंतरंऽनुमित्युपपत्तिः द्वित्वप्रकारकेच्छायाश्च ज्ञानानुमितिद्वयानंतरमनुमित्यंतरं तावत्पर्यंतमिच्छा
या एवानवस्थानात् योग्यताया उत्तेजकतामते द्वित्वादिप्रकारकेच्छायोग्यतायां द्वित्वाद्यवच्छिन्नानुप
हितत्वेनैव दृश्यक् दृश्यगुत्तेजकतावाच्येत्यलं विस्तरेण न चेच्छायाः इच्छाघटितनिरुक्तयोग्यताया वाच्य
त्वाबेन विशिष्टयोः सिद्धेर्न विरुद्धपक्षताते नत्साध्यकपक्षकस्यैकदाऽपि इदपिकस्यचिदिच्छा न जा
ता तत्र पक्षतासिद्धिरित्याशंकायां विरुद्धविषयिणी न गदवदिच्छामादाय केचिच्चित्वसमाधानमाहुस्तं

तादृशस्थले इच्छाविर[illegible]हाविशेषितसिध्यभावं पक्षतेति समाधत्ते पक्षसाध्येति पक्षतावच्छेदकसाध्यताव
५० छेदकभेदेनेत्यर्थः पक्षताभेदादिति सिद्धिपदार्थस्य प्रकृतपक्षतावच्छेदकादिघटितत्वादिति भावः यत्रे
पक्षक त्ति यादृशी यादृशसाध्यकस्य इत्यर्थः सिध्यनंतरं कदाप्यनुमितिर्न जायते इति सिद्धिकाले परामर्शोत्पत्तिस
तेऽनुमित्साया असमवधानादिति भावः सिध्यभावमात्रमिति इच्छाभावाविशेषिताभाव एव सिद्धेरभा
व इत्यर्थः सिद्धिकालीनानुमित्यनुरोधेनैव विशिष्टसिध्यभावस्य पक्षतात्वोपगमात् इति भावः तेने
ति यत्रानुमित्सोत्पत्तिरपि सिषाधयिषावषिनामित्युत्पादोपयोगिनी तत्र विशिष्टाभावस्य पक्षता
त्वस्वीकारे प्रयोजनविरहेणेत्यर्थः उक्तिसाधारण्येति सर्वत्रैव पक्षतायाः सिषाधयिषाविरहविशिष्ट
सिध्यभावपदार्थत्वसंपादनायेत्यर्थः नोपादेय इति शब्देकस्यानुपादेयतायाकारणतावच्छे ५०
दकगौरवसहिष्णुताया अन्याय्यत्वादिति भावः ॥ परामर्शपूर्वकालोत्पन्नानुमित्सानाशे अनुमि

त्वांतरमकल्पयित्वा योग्यतायाश्चैतजनकत्वमनादृत्यानुमितिमुपपादयतः सार्वज्ञौमस्य मतमहा यतितिसिसा
धयिषानाश्चेपियादृशासिद्ध्यनंतरंमनुमितिस्तस्याः सिषाधयिषाविरहविशिष्टोयः स्वक्षणस्तदव्यवहितोत्त
रक्षणोत्पन्नेनुमितिकतयानिव्यांतनिवेशात् तदप्रतिबंधकत्वोपपत्तिरिति सिसाधयिषाविरहविशिष्टत्वं
स्वक्षणस्यस्वाधिकरणीदेशावच्छेदेन बोध्यं तेन सिसाधयिषावतोपि कालस्य सिषाधयिषानवच्छेदक
देशावच्छेदेन सिषाधयिषाविरहविशिष्टत्वात् यत्र क्रमेण सिषाधयिषासिद्धिपरामर्शानुमितयस्तत्र
सिषाधयिषाविरहविशिष्टत्व विशेषणेनोपपाद्यस्य अनुमित्युत्पत्तिक्षणाव्यवधानस्यैवानुपपत्तिरिताद्दव
स्यंनिरस्तंप्रतियोगिवैयधिकरण्यस्याभावविशेषणतामाहत्ससिषाधयि षाधिकरणक्षणावारणं पुन
रनुपादेयंप्रतियोगिपदेन सिषाधयिषाविरहप्रतियोगिन एव विशिष्याव्ययंनिवेशनीयतया सिसाध
यिषायाः सिषाधयिषात्वेन निवेशनमुपेक्ष्य सिषाधयिषाविरहप्रतियोगित्वेन निवेशनस्य शिरोवेष्टनेन

५ सर्वेषामेव क्षणानां

त्वनासिकास्पर्शतुल्यत्वात्सिषाधयिषानधिकरणत्वनिवेशेत्वसिषाधयिषाविरहांशवैयर्थ्यात्तत्स्वसमा
५२ णक्षणत्वनिवेशनव्यावृत्त्यसंगतेः सर्वेषामेव क्षणानां सिषाधयिषाविरहविशिष्टपूर्वक्षणध्वंसाधिकर
रणक्षणध्वंसाधिकरणतया तादृशध्वंसानधिकरणत्वरूपाव्यवहितत्वास्य क्षणेऽप्रसिद्धिरतः सिसा
धयिषाविरहविशिष्टक्षणे स्वाधिकरणत्वनिवेशः स्वपदं नेहप्रतियोगितत्तत्सिद्धिव्यक्तिपरं सिद्धिसामा
न्यपरत्वेऽपि पूर्वपूर्वसिद्ध्यधिकरणकालध्वंसाधिकरणकाध्वंसाधिकरणतया पूर्ववदप्रसिद्ध्यापत्तेः इच्छा त्व
विरहविशिष्टस्वक्षणाव्यवहितोत्तरत्वनिवेशे तानेछयोर्युगपदुत्पादमते यत्रानुमित्सातत्तीयक्षणे घटे
च्छासीध्यात्मकपरामर्शोतितदुत्तरंचानुमितिस्तत्र तादृशतत्सिद्धेरिच्छाविरहविशिष्टस्वाधिकरणाप्र
सिद्धेच्छाविरहविशिष्टस्वाधिकरणक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्ति कानुमितिकभिन्नैवसासिद्धिरनुमि ५२
त्साविरहविशिष्टतदनावस्य परामर्शोत्पत्तिक्षणेऽसत्त्वात्तदुत्तरमनुमित्यनुपपत्तिरतः सिषाधयिषाप

र्यंतानुधावनं ज्ञानेच्छयोर्यौगपद्यानभ्युपगमे इच्छासामान्यनिवेशे यत्र घटेच्छानंतरक्षणे सिध्यात्मकपरामर्श
स्तदनंतरक्षणे सित्यावप्रामाण्यग्रह स्तदनंतरनुमितिः सिद्धेरप्रामाण्यज्ञानानास्कंदिताया एवानुमितिप्र
तिबंधकत्वात्तत्र तादृशानुमित्युत्पत्तिक्षणे स्येच्छाविरहविशिष्टसिद्धिद्वितीयक्षणाव्यवहितोत्तरतया सिद्धेः
ना स्वपदेनोपादानसंभवे विराधितया ऽप्रामाण्यग्रहकाले ऽनुमितिवारणाय सिसाधयिषापदं तथा सत्यनु
मित्युत्पत्तिक्षणस्य सिसाधयिषाविरहविशिष्टसिद्ध्युत्पादक्षणाव्यवहितत्वापत्तिः ज्ञानेच्छयोर्यौग
पद्यानभ्युपगमेपि यत्रानुमित्याद्वितीयक्षणे सिध्यात्मकपरामर्शस्तदनंतरं घटेच्छा तत्र तादृशसिद्ध्यधि
करणक्षणस्य कस्यापि इच्छाविरहविशिष्टत्वाभावात् स्वपदेनोपादातुमशक्यतया सिसाधयिषाविरहवि
शिष्टतदभावो नानुमित्यव्यवहितपूर्वक्षण इति तत्रानुमितिनिर्वाहायेच्छासामान्योपेक्षणमिति तु न साध्वी
यः घटेच्छोत्पत्तिर्यत्र क्षणे दर्शितात ऽत्र पूर्वमनुमितिसामग्रीसत्वेन तदानीमनुमित्युत्पादवीजस्य दुर्घट

त्वात्तत्वानुमित्सापूर्वकालोत्पन्नापेक्षाबुद्ध्यात्मकबाधादिवशात्तदानीमनुमित्यनुत्पादसंभवः अपेक्षाबुद्ध्य
५२ नंतरक्षणे विशेषगुणांतरानुत्पत्तावेव तस्याः क्षणत्रयावस्थानसंभवात् यत्तु यत्रानुमित्सानंतरं घटेच्छा तद
नंतरं सिद्ध्यात्मकपरामर्शस्तदनंतरं चानुमितिस्तत्रानुमित्युत्पादक्षणे नेच्छाविरहविशिष्टसिद्ध्यधिकरण
क्षणाव्यवहितोत्तरत्वमिति तादृशसिद्धेस्तदनुमितिप्रतिबंधकत्वनिर्वाहाय सिसाधयिषापर्यंतानुधावंमिति न
तदसत् इच्छाविरहविशिष्टस्य क्षणाव्यवहितोत्तरत्वशरीरे अव्यवधानप्रतियोगित्वक्षण एवेच्छाविरहवि
शिष्टत्वनिवेशस्य प्रयोजनवत्तयोत्तरत्वप्रतियोगिनि स्वक्षणे तद्विशिष्टत्वस्यानिवेशनीयतयोक्तानुमि
त्युत्पत्तिक्षणस्येच्छाविरहविशिष्टतत्सिद्ध्यधिकरणक्षणाव्यवहितत्वतया तादृशसिद्ध्युत्पादक्षणोत्तरतर
याच तादृशसिद्धेरिच्छाविरहविशिष्टस्वक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकानुमितिकतयाऽनुमित्यनि ५२
र्वाहविरहात् प्रथमविशिष्टं तस्य व्याप्तत्रिस्थले सिसाधयिषापूर्वस्यापि नः कस्यचित्स्थूल[redacted]काल

१ न अन्यथा तत्कालीरेकतराभावप्रयुक्तस्य सिषाधयिषाविरह सिध्युभयाभावस्य सर्वक्षणावच्छेदेनैवसत्वे विरोधेन तदुभयत्वावच्छिन्नोभयाधिक-
२ रणतायाः अनिर्वाहात् ॥ तदुभयवत्ताप्रतीतेर...च्यनुपपत्तेः एवं चैकक्षणावच्छिन्नसामानाधिकरण्यसंबंधेनैकविशिष्टापराधिक-
३ रणत्वमेवोक्तस्थूलकालस्यासंभवति तस्यैकक्षणावच्छिन्नोभयाधिकरणतानियतत्वात् क्षणघटितत्वात् तत्संबंधनिवेशापेक्षया
४ स्वाधिकरणक्षणत्वनिवेशस्यैवोचितः वस्तुतस्तु केवलसामानाधिकरण्यसंबंधेनैकविशिष्टापराभावो यदा कदाचि...

स्य परामर्शोत्पत्तिकाले विनाशे पूर्वकालावच्छेदेन सिसाधयिषाविरहविशिष्टसिध्याधिकरणतादृशकालध्वं
साधिकरणपरामर्शोत्पत्तिक्षणध्वंसाधिकरणस्यानुमित्युत्पत्तिक्षणस्य सिसाधयिषाविरहविशिष्टसिध्य
धिकरणकालाव्यवहितोत्तरत्वानुपपत्तिरतः कालपदमुपेक्ष्य क्षणपदं अर्पं सिसाधयिषाविरहविशिष्टस्व
निरूपिताधिकरणत्वनिवेशेउक्तस्थूलकालस्यविभिन्नक्षणावच्छेदेन सिसाधयिषाविरहसिध्युभयाधि
करणत्वेपि सर्वदैवविशेष्याभावविशेषणाभावान्यतरप्रयुक्तविशिष्टाभाववत्त्वस्याविशिष्टाधिकरणत्वा
संभवात् क्षणत्वनिवेशानंतरेणैवव्यावृत्तिः संभवति नं चासिसाधयिषापूर्वक्षणादेः सिद्धिक्षणादेश्च म
त्वेकं विशिष्टाभावावच्छेदकत्वेपि तदुभयानुयायानुगमकान्यतरत्वावच्छिन्नस्यैकक्षणावच्छिन्नत्वाविशे
षितसामानाधिकरण्यसंबंधेन सिषाधयिषाविरहविशिष्टाः सिद्धेरधिकरणत्वावच्छेदकत्वबाधकाभा
वादेकरूपावच्छिन्नस्यैवविशेषोभयावच्छेदकत्वविरोधादिति वाच्यं सिसाधयिषापूर्वक्षणस्य सिसाधयि

णा २ वाच्यमित्यारभ्य प्रतिभाति स्यं तावद्‌र्थद्वये न कप्य अधिकपाठः

१ षणावलिविशेष्याभावादेव तु विशेषणाभावात् तथा च शिषाधयिषाविरहवत्यपि स्थूलकाले सिषाधयिषासिध्युभयसत्क्षण
२ न सिसाधयिषाविरहस्य विशेषणाभावान्न विशिष्टसिध्यभावस्तु तादृशस्थूलकालस्य विशिष्टाधिकरणत्वं निराबाधमेव

तेन सिषाधयिषापूर्वक्षणस्य सिध्य
अधिकरणत्वेन स्वानधिकरणकाल
स्यदेशे व्यापककालेच स्वव्त्तोअनन

१ ...कत्वेन स्थूलकाले सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिध्यधि
२ ...दकत्वमिति साध्याह...पावच्छिन्नस्य विशिष्टसिध्याधि
करणतावच्छेदकत्वेपि न क्षति रिति स्वपाठः

न च

तिवाच्यं

षाविरहाधिकरणतयातत्साधारणान्यतरत्वावच्छिन्नस्योभयाधिकरणत्वेऽपि विशेष्यवत्त्वानवच्छेदकतत्क्ष
५२ णसाधारणरूपावच्छिन्नस्य विशिष्टाधिकरणत्वासंभवान्नैवं एकक्षणावच्छिन्नत्वविशेषितसामानाधिक
रण्यसंबंधेन एकविशिष्टापराभाववत्त्वविशेषणाग्रदत्तस्य विशेष्याधिकरणकाले विशेष्यदत्तस्य विशेषणव
त्त्ववर्तिनि केवलसामानाधिकरण्यसंबंधेनैकविशिष्टापराभावस्य कदाचिद्विशेषणवति विशेष्यस
त्त्वदशायामेव नवर्त्तते रेतदुक्तस्थूलकालस्य सिद्धिदशायां विशिष्टसिद्धिसत्त्वमप्याहतमेवात एव का
लांतरे सिसाधयिषाविरहवत्त्वात्मनि शिशाधयिषाकाले तद्विरहविशिष्टसिद्ध्यभावनिर्वाहाय एक
क्षणावच्छिन्नस्यैव सामानाधिकरण्यस्य सिद्धौ सिसाधयिषाविरहवैशिष्ट्यरूपतागमेधकता स्वीकरि
ष्यते॥ (अयं वास्तवं पाठः॥) ॥नन्वेवं सिद्ध्यनधिकरणक्षणस्य स्थूलकाल(अयं मुक्तोलिपाठः टिप्पणीसांकपद)
(स्य धपिपर्यंतं काले) सिसिधिवृत्तौ नावच्छेदकत्वसंभवः देशवृत्तौ कालस्येव तत्त्वावचनांतर कालस्यापि स्वधिकरणी ५३

१ वकात्वे

अयमपि काचित्कः पाठः=

स्य तस्यैवावच्छेदकत्वात् तथा च विशेषणीभूतसिद्ध्यनवच्छेदकस्य विशिष्टसिद्ध्यनवच्छेदकतयानन्यसाधारणरूपाव
च्छेदेन विशिष्टाधिकरणतावच्छेदकत्वं न संभवतीति वाच्यं एवं सति विभिन्नर्द्ध्यवच्छेदेनोत्पन्नवृत्तिकालेउत्पन्न
त्वविशिष्टवत्ताया अपि दुर्घटत्वापत्तेः भिन्नैकाधिकरणक्षणस्य तदुत्पन्नत्वविशिष्टानधिकरत्वेनोत्पन्नत्ववि
शिष्टत्वासंभवात् भिन्नैकाधिकरणक्षणयोरनुगतरूपेणावच्छेदकत्वानुपपत्तेः न च्यैकरूपावच्छिन्नस्याधिक
रणं रूपावच्छेदकं पातरावच्छिन्नस्य तस्यानधिकरणमप्यवच्छेदकं न वितुमर्हतीति देशाद्यधिकरणपुरुषाद्यधिकर ला
णादिवसाद्यवच्छेदेन सामादोद्उविशिष्टपुरुषत्वाद्यवच्छिन्नस्यावृत्तित्वात् यद्दिवागमनादुत्पन्नत्वविशिष्टाद्य
नधिकरणयोरपि भिन्नैकाधिकरणक्षणयोरननुगतरूपेणोत्पन्नत्वविशिष्टाद्यधिकरणत्वमुपेयते तद्देक
स्थले सिसाधयिषाविरहक्षणसिद्धिक्षणोत्पन्नयान्यतरावच्छेदेन सिषाधयिषाविरहसिद्ध्युत्पन्नयाधिकरणता
वतः स्थूलकालस्य तदवच्छेदेन सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिद्ध्यधिकरणत्वमनपवादमेवउत्पन्नत्वविशिष्ट

वे
धिकरणेऽस्यैवलाघवेन एकविशिष्टापराधिकरणतारूपत्वोपगमात् अत्र विभिन्नकालावच्छेदेनोभयाधिकरणे
५४ विशेष्यमात्रसत्त्वेऽपि न केवलसामानाधिकरण्यसंबंधेनैकविशिष्टापराभावः अपि तु एकक्षणावच्छिन्न-
सामानाधिकरण्यसंबंधेन एकविशिष्टापराभावः अत एवैकक्षणावच्छिन्नैकात्मवृत्तित्वं सिषाधयिषाभावस्य
सिद्धौ वैशिष्ट्यमित्यग्रिमदीधितिकारोक्तमपि संगच्छते एकक्षणावच्छिन्नत्वनिवेशेनैव सिषाधयिषाका-
लेसिद्धिसत्त्वे सिषाधयिषाभावविशिष्टसिद्ध्यभावनिर्वाहात् नचैवं विशिष्टाभावस्यानतिरिक्तत्वमते एके-
वलसामानाधिकरण्यसंबंधेनैकविशिष्टापराभावस्य विशेषणाभावसत्त्वेऽप्यसत्त्वात् असौ विशेष्याभा-
व एव वाच्यः तथा च तादृशसंबंधेन रूपविशिष्टद्रव्यत्वाद्यभावः पवनादौ नावतिष्ठेत विशेष्याभावसत्त्वा-
दिति वाच्यं तादृशद्रव्यत्वाद्यभावस्यानतिरिक्तत्वमतेऽपि रूपादिमन्निष्ठद्रव्यत्वाद्यधिकरणत्वाभावरू- ५४
पतया एवोपगमेन नीरूपद्रव्यादौ तत्सत्त्वविरहात् एवं चोक्तस्थूलकाले केवलसामानाधिकरण्यसंबे

धेनसिषाधयिषाविरहविशिष्टसिध्यभावासत्वात्विशिष्टसिधिसत्वमव्याहतमेवएकक्षणावछिन्नसामानाधि
करण्यसंबंधेनविशिष्टस्याधिकरणत्वनिवेशापेक्षयाचसाधयिषाविरहविशिष्टसिध्यकरणकालेक्षणत्वनि
वेशनमेवसम्यक्मातिभातियद्यपिसिसाधयिषाविरहवैशिष्ट्यावछेदेनस्वाधिकरणत्वनिवेशोपितादृशकाले
कालांतरीणसिषाधयिषाविरहवैसिष्ट्यस्यतन्निष्ठसिध्यधिकरणतानवछेदकत्वात्तादृशकालमादायउक्त
दूषणस्यानवकाशःतथापिसिषाधयिषाविरहविशिष्टेपलक्षितेसिध्यधिकरणत्वनिवेशाभिप्रायेणक्ष
णोपद्दोषापादानेयद्यपिक्रियादिरूपस्थूलकालस्यात्वक्षणावछिन्नस्वक्षणतयाक्षणत्वनिवेशनेपितद्दोष
तादवस्थ्यंतथापिस्ववृत्तियावद्ध्वंसविशिष्टत्वरूपक्षणत्वावछेदेनसिषाधयिषाविरहविशिष्टत्वनिवेशा
न्नदोषःसिषाधयिषाविरहविशिष्टक्षणेस्वाधिकरणत्वंअवश्यं सिसाधयिषाविरहवैशिष्ट्यावछिन्नंता बोध्यं
दृशस्थूलकालेस्वाधिकरणत्वस्य तदवछिन्नत्वेनियमइतिसिषाधयिषाविरहवैशिष्ट्यावछेदेनस्वाधि
दि

करणत्वज्ञानायैव क्षणपदोपादानं ननु क्षणत्वमपि निविष्टमिति तु तत्त्वं अव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिः स्वा
५५ धिकरणावच्छेदेन बोध्या अनुमितिपदं वा स्वसमानाधिकरणानुमितिपरं तेन महाप्रलयानभ्युपगमे सकल
सिद्धीनामुत्तरमसंख्यातानामात्मनां कस्मिंश्चित् अवश्यमनुमित्युत्पत्त्या सिषाधयिषाविरहविशिष्ट
ए तादृशस्वक्षणानंतरक्षणोत्पन्नानुमितिकत्वान्नासिषाधयिषाद्वयोत्पत्तिमत्क्षणोत्पन्नासिद्धिरेव सिषाधयि धीश्वरी याच
षाविरहविशिष्टतदधिकरणक्षणसिद्ध्या स्वपदेन तस्या एवोपादातुमशक्यत्वात् तस्याश्च सिद्धेरिच्छा
विरहविशिष्टत्वाभावात् सिषाधयिषाविरहविशिष्टनिरुक्तसिद्धिभिन्नसिद्ध्योरप्रसिद्धिः महाप्रलयस्य
प्रामाणिकत्वेपि यदुत्तरमनुमितिः क्वचिदपि नोत्पन्ना तादृश्याश्चरमसिद्धेरेव प्रतिबंधकत्वं स्यात्तासामसा
इत्यनुपपत्तेर्नावकाशः अव्यवधानांशनिवेशेन सिद्धिनाशोत्तरं तदधिकरणक्षणेऽनुमित्युत्पत्तावपि तस्याः न ५५
प्रतिबंधकत्वानुपपत्तिः स्वपूर्वसकलक्षणानामेव स्वाधिकरणक्षणध्वंसाधिकरणक्षणध्वंसानधिकर

णत्वरूपस्वक्षणाव्यवहितत्वाक्रांतनन्याऽजनादौ संसारे सार्वर्सामेव सिद्धीनां पूर्वं कदाचित्स्वाधिकरणेऽनुमित्युत्पत्ता
सिषाधयिषयोरंतरोत्पन्नासिद्धिरेव सिषाधयिषाविरहविशिष्टस्वक्षणाव्यवहितक्षणोत्पन्नानुमितिकत्वेनाप्र
तस्याः सिषाधयिषाविरहविशिष्टत्वाभावादेवाप्रसिद्धिरतउत्तरेति स्वाधिकरणक्षणध्वंसाधिकरणान्यकं सक
ळसिद्धीनामेव स्वक्षणाव्यवहितोत्तरत्वाक्रांतस्वतृतीयक्षणाविनष्टानुमित्युत्पत्तिपर्यंतं स्वपूर्वस्थायिस्थूळ
कालोत्पन्नानुमितिकत्वात्पूर्ववदसिद्धिरतोऽत्राक्रांतविनष्टस्थायिपर्यंतं स्थूलकालविशेषणं दीयते इति चिंतं।
द्वितीयक्षणपादे अनुमित्यात्मकसिद्धीनां स्वाव्यवहितोत्तरक्षणवृत्तित्वात्मकानुमितिकत्वाऽप्रतिबंध
कत्वापत्तिरतउत्पत्तिनिवेशः यद्यपि स्वाव्यवहितत्वस्याप्यनुमितिविशेषणत्वेप्येतद्दोषवारणसंभवस्तथाप्यपेक्षा
बुद्धेः क्षणत्रयावस्थायित्वस्य तदुत्तरं तत्समानाधिकरणविशेषगुणांतरोत्पादस्य चोपगमे यत्रापेक्षाबुद्ध्या
त्मकानुमितिद्वितीयक्षणे नाहंशीमत्स्यक्षादिरूपासिद्धिस्तत्स्याश्चतुर्थक्षणेऽनुमित्युत्पादवारकत्वस्त्रतिबं

धकत्वं नोपपद्येतेति गुरुशरीरतया अनुत्पन्नेर्निवेशनं अव्यानुमित्यव्यवहितप्राक्क्षणवृत्तिसिद्धिभिन्नत्वं निरू
५६ क्तक्षणोत्पत्तिकानुमितिकसिद्धिभिन्नत्वापेक्षया लघीयः कथमुपेक्षितं इति चेन्नत्या हि सति यत्र क्रमेण सिद्धिसि
साधयिषानुमितयः तत्रेच्छाजनकसामग्र्या अनुमितिप्रतिबंधकत्वेनैवेच्छोत्पत्तिक्षणेऽनुमितिवारणसंभवात् त
अव्यवहितपूर्वत्वघटकानुमित्युत्पत्तिक्षणे तदव्यवहितप्राक्क्षणे वा सिसाधयिषाविरहविशिष्टत्वस्य तद्वारणा
ती नुरोधेन निवेशवैयर्थ्यात् तादृशास्य लघीयसिद्धेस्तत्क्षणेऽनुमित्युत्पत्त्यविरोधितया सिद्धौ सिषाधयिषावि
रहविशिष्टत्वनिवेशनमंतरेणैवोपपत्तेः मूलोपात्तं सिद्धिविशेषणं सहकृतांतं निष्प्रयोजनं स्यादिति मूलवि
रोधः तथा चेच्छाजनकसामग्र्या अनुमितिप्रतिबंधकत्वमतेपि मूलाविरोधोपपादनाय उक्तगुरुशरीरादरः
अत्र कल्पे वक्ष्यमाणानुपपत्तिं तृतीयक्षणसाधारणाव्यवहितोत्तरत्वं निवेश्योद्धर्तुकामस्त्वगत्या इच्छासामग्र ५६
ग्र्या अनुमितिप्रतिबंधकत्वमास्थितः मूलोपात्तं सहकृतांतं सार्थकयिष्यतीत्यवधेयं अनुमितेर्व्यवहितपूर्वसि

न्तस्याव्यवहितपूर्वव्याप्तिनो घटत्वादेरविरोधितो न प्रयत्नयेत्सिद्धिपदं अवगतद्वितीयसिसाधयिषाविशेषणप्र विरह
योजनस्तत्र संप्रतिपत्तिं दर्शयन्नव्यमसिषाधयिषाविरहविशेषणप्रयोजनं पृच्छति अथेति तृतीयक्षणे स्वा
धिकरणकालध्वंसाधिकरणकालध्वंसाधिकरणत्वसामान्याभावरूपपक्षवघाताभाव[redacted]स्फुटीकरणाय तृती
यक्षणाव्यवधायकत्वं द्वितीयक्षणस्याभिहितं तृतीयक्षणाव्यवधायकत्वं तृतीयक्षणवृत्तिध्वंसप्रतियोगित्वे प
सति स्वाधिकरक्षणध्वंसाधिकरणत्वं सिद्धिनाशक्षणे सिषाधयिषोत्पत्तौ सिध्युत्तरसिषाधयिषानाशक्षण
णेऽनुमितिसुत्पत्तौ वा विशेष्याभावादेवानुमितिपूर्वपक्षतानिर्वहतीति अतोऽविरहेति पक्षतासंपत्तये इति सिद्धे
च [redacted]त्ति साधयिषाविरहविशिष्टस्याविशेषणत्वे उक्तस्थले [redacted] द्वितीयक्षणेऽनुमित्युत्पत्त्यापत्तेस्तस्याः स्वक्ष सिद्धि
णाव्यवहितोत्तरसिद्धौ क्षणोत्पत्तिकानुमितिकत्तिल्लतयासिषाधयिषोत्पत्तिक्षणेऽनुत्ता तादृशासिद्धिसत्त्वेन
तदभावरूपपक्षताया अनिर्वाहादिति भावः प्राथमिकत्वेति सिषाधयिषाविरह इत्युपपत्ते स्वक्षणस्ये

२.नु

य
त्तिविशेषणमित्यनुरोधस्तेतु त्वरौ इति यत्रेति तत्रानेच्छयोर्युगपदुत्पादमते सिषाधयिषोत्पत्तिकाले सिध्युत्पादेऽ
५७ सिद्धेर्वा परामर्शरूपत्वे परामर्शोत्पत्तिकाले सिषाधयिषासत्त्वाद्देवविशिष्टाभावो निर्वहतीति क्रमेणोत्पत्तिअ
विरहक्रमेणोत्पत्त्यर्थः सिषाधयिषासिद्ध्योरन्तराक्षणैकविलंबे सिषाधयिषाविरहेण क्षणं विशेष्याभावेपि पक्ष
तानिर्वाहस्य वक्ष्यमाणत्वात् सिद्धिपरामर्शयोः परामर्शानुमित्योर्वा कालव्यवधाने तोत्पत्तौ विशेष्याभा
वादेव विशिष्टा[redacted]भावसंपन्नेश्च सिषाधयिषाऽनुमितित्वप्रकारकेच्छाऽनुमित्यात्मकसिद्धाविच्छायोऽ
स्वविषयसिद्ध्युपहितत्वान्नडुत्तरमनुमित्यंतरोत्पत्तिरेव न संभवतीति मतसिद्धिकीतिषक्षतासंपत्त्यर्थमिति
षाधयि सिषाविरहस्य क्षणविशेषणस्यानुपादाने तत्रानुमित्युत्पादक्षणक्षणस्य सिद्धिक्षणध्वंसाधिकरणपरामर्शो
त्पत्तिक्षणध्वंसाधिकरणत्वेन सिद्धिक्षणाव्यवहितत्वविरहात्तादृशसिद्धेरपि प्रतिबंधकतापत्त्यापक्षतानु ५८
पपत्तिः तद्विशेषणोपादाने च सिध्युत्पत्तिक्षणस्य सिषाधयिषाविशिष्टत्वात् सिषाधयिषाविरहविशिष्ट

क्षणः स्वपरामर्शोत्पत्तिक्षणावृत्तिध्वंसाधिकरणकालध्वंसानधिकरणक्षणत्वरूपमव्यवधानं अनुमित्युत्पाद
क्षणस्यावश्यकतमेवेति पक्षतोपपत्तिरिति भावः एवमुक्तदिशा अप्रामाण्यतानानावोपि निवेशनीयः तेना[illegible]क्र
तायः मेण यत्र सिषित धर्मिकाप्रामाण्यग्रहानुमित्यस्तत्र द्वितीयक्षणे पक्षतासंपत्तये शेषदिशि तन्निवेशः प्रथम
दिशि तन्निवेशस्तु यत्र व्युत्क्रमेणापि धर्मिकाप्रामाण्यस्तानसिद्धिपरामर्शानुमितयस्तत्र पक्षतासंपत्त्यर्थ
मिति एवं तृतीयक्षणसाधारण्याव्यवहितोत्तरत्वमते यत्र क्रमेण सिषित धर्मिकाप्रामाण्यस्तानानुमितय
स्तत्र प्रथमक्षणे पक्षताविरहसंपत्तये उत्तरक्षणे तन्निवेशः सिद्धौ तन्निवेशस्तु द्वितीयक्षणे पक्षतासंपत्तय
इति बोध्यं पक्षताविरहेति सिद्ध्युत्पादक्षणस्यापि सिषाधयिषाविरहविशिष्टतयाऽनुमित्युत्पादक्षणस्य
तादृशक्षणध्वंसाधिकरणकालध्वंसाधिकरणतया तत्सामान्याभावात्मकतादृशक्षणाव्यवधानविर
हादिति भावः यद्यपि सिषाधयिषाविरहविशिष्टानुमित्यव्यवहितपूर्वक्षणवृत्तिसिद्धिभिन्नत्वविशिष्टसि

ध्वनावस्यपक्षतात्वमंगीकृत्याप्युक्तानुपपत्तिः शक्यतेवारयितुं नाप्यव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिघटितपक्ष
५८ तायक्षस्याक्षिप्तत्वात्तन्नैवदर्शितदोषोद्धारं तृतीयक्षणसाधारणाव्यवधानं [illegible] निवेश्यशंकतेअथेर
त्तितृतीयस्यापिक्षणस्याव्यवहितोत्तरत्वमितिक्षणद्वयानुगमकस्वक्षणत्वेनस्वक्षणमनंतरर्भाव्यमातिस्वे
करूपेणस्वक्षणस्याव्यवधानशरीरेनिवेशनीयत्वात्तृतीयक्षणेचस्वोत्पत्तिक्षणध्वंसाधिकरणद्वितीय
क्षणध्वंसाधिकरणत्वेपिस्वाधिकरणद्वितीयक्षणवध्वंसाधिकरणकालध्वंसानधिकरणत्वेनस्वक्षणाव्य
वधानस्याक्षतत्वादितिभावः द्वितीयतृतीयक्षणसाधारणंस्वक्षणध्वंसाधिकरणकालध्वंसाधिकरणका
लध्वंसानधिकरत्वरूपानुगतव्यावधानविशेषणंतुनसंभवतिअपेक्षाबुध्यात्मकसिद्धेश्चतुर्थक्षणोत्पत्ति
चम याधयिपायं ४ क्षणोत्पन्नानुमितौव्यभिचारताद्रवस्थ्याच्चतुर्थक्षणसाधारणानुगताव्यवहितोत्तरत्व ५८
स्यकथंचिन्निवेशेचतुर्थक्षणोत्पन्नानुमितिकापेक्षाबुध्यनात्मकसिद्धेरप्रतिबंधकतापत्तिरिति ध्येयं

धा

अपेक्षानुमितिद्वितीयक्षणावधिकक्षणत्रयतद्भिन्नतरबुद्धिद्वितीयतृतीयक्षणसाधारणानुगताव्यवहितोत्तरत्वप्रका
रान्तरेणनिर्वाहेस्वध्वंसेतिउत्पत्त्यकालपदंकालिकसंबंधेनस्वध्वंसवत्त्वाभावमतेनसर्वस्मैवक्षणेस्वस्व
र्व नाशविषयकपूर्वपूर्वज्ञाननाशवत्त्वेपिनतत्संतामसिद्धिः नवास्वपूर्वकालस्यापितत्पूर्वकालीनस्ववि
षयकज्ञाननाशवत्त्वेपितदुत्तरत्वस्यतत्साधारण्यप्रसंगः एवंसतियत्रसिषाधयिषासिद्धिपरामर्शानु
मितीनांक्रमेणोत्पादस्तत्रतत्सिद्धेः स्वक्षणेसिषाधयिषाविरहविशेषणमंतरेणापिअव्यवहितोत्तर
क्षणोत्पत्तिकानुमितिकत्वनिर्वाहादुक्तप्रथमविशिष्टंतद्व्यावृत्त्यसंगतेः स्वबलांस्यतरेतद्व्यावृत्तिमाह
तथाचेतिप्रथमक्षणपक्षतावारणायेतितादृशसिद्धेस्तृतीयक्षणोत्पन्नानुमितिकत्वानिरुक्तसि
द्धिनिष्ठत्वविरहेणपक्षताप्रसक्तेरितिभावः प्रथमक्षणेपूर्ववर्त्तिसिषाधयिषाविरहविशेषणसत्त्वेपि
स्वनाशाधिकरणकालध्वंसानधिकरणत्वघटिताव्यवहितोत्तरत्वनिवेशकल्पेनोक्तातिप्रसंगवारणसं

भवः अनुमित्युत्पत्तिक्षणेतत्सिद्धिनाशाधिकरणकालध्वंसानधिकरणत्वस्यसिषाधयिषाविरहविशि
५६ ष्टतत्सिद्ध्यधिकरणप्र[illegible]मक्षणध्वंसाधिकरणत्वस्यचसत्वादितोव्यावर्तितोत्तरक्षणेतस्यविशेषणताया ५
हउत्तरेतितथाचोक्तस्थलेसिद्ध्यव्यवहितोत्तरतृतीयक्षणेपिसिषाधयिषासत्वात्सिषाधयिषाविरहवि
शिष्टतादृशक्षणोत्पत्तिकत्वंनानुमितेरितितादृशासिद्धेरनुमितिप्रतिबंधकतानिर्वाहः द्वितीयविशिष्टांत
स्यतत्प्रयोजनकत्वंवद्विशेषणत्वंचप्रागुक्तिहितमिदानीमपितस्यतद्विशेषणत्वंतत्प्रयोजनकत्वेन
तुप्रथमविशिष्टांतवदस्यादृशामितिप्रदर्शयितुंपूर्वोक्तमप्यनुवदतिद्वितीयंत्वितिसिद्धेर्विशेषणमि
त्यनुषज्यतेतत्रैवेतियत्क्रमेणसिद्धिसिषाधयिषानुमितयस्तत्रैवेत्यर्थः द्वितीयक्षणइतितृतीय
क्षणेऽनुमितिनिर्वाहाय्यमित्यादिः पक्षतासंपत्त्यइतिविशेषणाभावेनविशिष्टाभावरूपपक्षतानिर्वा ५६
हायेत्यर्थः अन्यथाउक्तक्रमेणतादृशासिद्धेर्निरुक्तसिद्धिनिष्ठतयाविशेष्यसत्वेनपक्षतानुपपत्तेरि

न

तिभावःऽनुदर्शितिस्यजेप्रथमपक्षेपक्षतासत्वेपिनक्षतिःसिषाधयिषाकालेअनुमित्युत्पत्त्यादस्येछासा-
मग्र्याप्रतिबंधेनाप्यसंभवात्‌इत्यंबनिष्प्रयोजनकतयाप्रथमनिविशिष्टांतानुपादानेद्वितीयमपिनिष्प्र-
योजनकंतादृशासिद्धेःस्वाप्यवदितोनरत्तनीयपक्षणोत्पन्नानुमितिकतयैवाप्रतिबंधकत्वेनतत्नीयपक्ष-
एवऽनुमितिनिर्वाहादित्याशक्ष्येनेछासामग्र्याअनुमितिप्रतिबंधकतामतेतदुभयं यत्किंजनतिमद्विवे-
तिरछासामग्र्यपेक्षयाअनुमितिसामग्र्याहिनेबलत्वेपिअनुमितीछाविशिष्टायाअनुमितिसामग्र्याः
छाप्रतिबंधकताकल्पनस्यावश्यकतयातस्याःप्रबलवत्वकल्पनमुचितंअन्यथाइछासामग्र्यपेक्षया
बाधादिरूपानेकप्रतिबंधकाभावघटिततयागुरुतरशरीरतयाऽनुमितिसामग्र्याःप्रतिबंधकतायामिछा-
निवेशनेगौरवादितिमुक्त्यातानेछयोर्योगपद्यस्वीकारसंभवेनन्वेछासामग्र्याअनुमितिविरोधिताव्यव-
स्थापनेनसंभवतीत्यनेनाशयेनयः॥दिचेत्सुकंसिषाविरहविशेषणसार्थक्यस्याशक्यत्वेअनुमित्यव्य-

बाधायि

ति

वहितपूर्ववर्त्तित्वं परित्यज्याव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकानुमितिकत्वरूपगुरुविशेषणोपादानमनुचितमित्या
६० शयेनाह ॥ अनुमित्यव्यवहितेति अनुमितिपदं स्वसमानाधिकरणानुमितिपरं अतो व्यधिकरणानुमित्य
व्यवहितपूर्ववर्त्तिसिद्धेः स्वाश्रये अनुमित्युत्पादकतानिर्वाहः यत्किंचिन्नान्तरमनुमितिरुत्पद्यते तादृश दोपपा
सिद्धेरप्रतिबंधकतावारणाय अव्यवहितत्वोपादानं स्वानुमितिपूर्वकालीनध्वंसाप्रतियोगिकत्वरूपपूर्वक्ष त
णसिद्धावेव वा विशेषणं पूर्वकालीनत्वंच कालिकसंबंधेन तत्प्रागभाववत्त्वमेव ध्वंसस्य कालोपाधितया
यातदुपपत्तिः सर्वासामेव सिद्धीनां पूर्वजातत्वात् यत्किंचिदनुमितिनिरूपितनिरुक्ताव्यवधानवेत्यनुमित्य ति
व्यवहितसिद्धिभिन्नसिद्धप्रसिद्धिरतः पूर्वक्षणवृत्तित्वविशेषणं पूर्वत्वं प्रागभाववत्त्वं स्वानुमित्यादिपर्य्यं त
तावस्यापि स्थूलकालमहाकालसाधारणमित्युक्तदोषतादवस्थ्यमतः क्षणपर्यंतनिवेशः प्रागभावा ६०
वच्छिन्नवृत्तित्वनिवेशोऽप्रतियोगितांतस्य सिद्धिविशेषणत्वे क्षणत्वमनुपादेयमेव न्यूनमात्रस्य

कालोपाधित्वे तु कालिकसंबंधेन प्रागभाववत्त्वं सिद्धावेव विशेषणं देयं प्रागभावानभ्युपगमेव क्षणत्वंतु
त्वन्निक्षणोत्पत्तिकध्वंसप्रतियोगित्वरूपमव्यवहितपूर्वत्वमेव क्षणविशेषणं तद्धरितं [illegible]नो व्याप्तिर
गेव्यक्तिं न विध्यति अनुमित्यव्यवहितपूर्ववृत्तिं न आत्ममनोयोगादेस्तादृशसिद्धिभिन्नतया प्रसक्तप्र
तिबंधकतावारकघितासिद्धिप्रदसाधर्म्यात्प्रथमासिद्धिपदं न च प्रत्यक्षाद्वा नाशीति न्यायेन तदुभय
परित्यागेनैवोन्वितइति वाच्यं तथा सति बाधबुध्यादेरपि निरुक्तरूपेणैव प्रतिबंधकतया स्वतंत्रप्रति
बंधकताव्याघातात् न च व्याहन्यतां प्रतिबंधकत्वांतरं न हि न तत्क्षतिभावइति किंतु तावता वक्तव्या लाघव
मेवेति वैतिवैयर्थ्यदोषोदुर्वारएवेति वाच्यं एतद्दोषस्य वैयर्थ्याद्यसिद्धेरित्यनेन स्वयं प्रदर्शनीयत्वा मध्ये
त्ययद्यप्येवं प्रथमासिद्ध्यनुपादानेपि बाधाद्यैः स्वतंत्रप्रतिबंधकताविज्ञापनीरूपेण द्वितीयासिद्धिप्र
दोपादानेन विरुध्यते अखंडाभावसंपादकत्वेन लक्षणे दोषासंस्पर्शादिति प्रथमं तदुपादानमनुचि

नि

तेनप्याप्यनुमित्यव्यवहितपूर्ववर्त्तिनांस्वत्वघटितेनरुक्तरूपेणानुगमासंभवेनतत्तद्व्यक्तित्वेनतेषांभेद
६१ कूटस्यैवनिवेशनीयतयासिद्धौसिध्यतिरिक्ततादृशपदार्थभेदानामव्यावर्त्तकानांनिवेशेगौरवात्सिद्धि
व्यक्तीनामेवभेदानिवेशनीयाइत्येतत्सूचनायप्रथममसिद्धिपदोपादानंअतएवानेनतत्तद्व्यक्तित्वेनैवसि
द्धिव्यक्तीनांभेदनिवेशेनेदानींविशेष्यविशेषणभावविनिगमनाविरहेणमहागौरवात्फलानुसाराद्
नियतसिद्धिव्यक्तीनांतत्तद्व्यक्तित्वेनप्रतिबंधकतापक्षएवसाधियानुसिषाधयिषाविरहविशेषणाप
रित्यागश्चानुचितःसिषाधयिषाकालीनसिद्धिव्यक्तीनामनंतानांतत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नभेदकूटनिवे
शि शापेक्षयाकथंचिदनुगमप्रकारदर्शःपवितनीयइतिसिद्धेर्वैयर्थ्यमित्याशयेनवैयर्थ्याद्यासिद्धेरिति
वक्ष्यतितादृशसिद्धीनांत्रिनातपरित्वैयसिद्धिव्यक्तीनांनिरुक्तरूपेतिनिरुक्तसिद्धिभिन्नत्वविशिष्ट
सिद्धित्वेनेत्यर्थः॥अगत्याकार्यकारणभावा[redacted]नेत्समदोषायेत्यतआह[redacted]तादृशेतितत्तद्व्यक्तित्वे ६१

३ला ३ द्विशोषणवानस्यैवयुक्तत्वादिति

ति के

नकस्यमानप्रतिबंधकतासंपर्षः यादृशासिद्ध्युत्तरं सिषाधयिषोत्पन्नावनुमितिः सिषाधयिषोत्पत्ति
क्षणेऽनुमित्सनुदयवारणाय कस्यचित्प्रतिबंधकताकल्पने तादृशव्यक्तौ सिषाधयिषाविरहवैशिष्ट्य
निवेशनस्यावश्यकतया सकलेति ननु क्वचित्सिषाधयिषाविरहविशेषणस्यावश्यकतया तादृश
न्यायेनैवमुक्तेतदुपादानसंगतिरतो दूषणांतरमाह तत्तत्समयेतितत्तद्व्यक्तिनिष्ठयोः सिषाधयि
षाविरहविशिष्टसिद्ध्यभावातिरिक्तसकलकारणसमवधानाधिकरणीभूतक्षणसंबंधव्यक्तयस्ता
सां विनिगमनाविरहेणाक्रमिकसिद्धिसिषाधयिषानुमित्युत्पत्तिस्थले सिषाधयिषोत्पत्तिक्षणेऽनु
मितिवारणाय सिद्धेः सिषाधयिषाविरहविशिष्टत्वेनैव क्लृप्तत्वेन प्रतिबंधकतापेक्षया लाघवेन प्रतिबं त
धकतापत्तेरित्यर्थः तथा च मूलोक्तस्य सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिद्ध्यभावस्य पक्षतात्वव्याघा
त तइति भावः यथाश्रुतमपि पाठांतरं ननु तत्समयैः समं तत्तद्व्यक्तीनां संबंधाः स्वस्वभावातिरिक्ताः तथा

च तत्तद्व्यक्तिस्वरूपस्य तत्तत्समयस्वरूपस्य वा संबंधस्य प्रतिबंधकत्वे तत्तद्व्यक्तिजन्यद्व्यक्तितत्तत्समये चान्य

६२ मित्यनु व्यक्त्यनुपपत्तिरतोऽन्यस्य प्रतिबंधकतां प्रसंजयति तत्तत्समयावच्छिन्नेति सिध्यनंतरसिषाधयिषाद्वि

तीयक्षणोत्पन्नानुमितिस्थल इत्यादिः सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिध्यभावेनरसकलकारणाधिकर

णतत्तत्क्षणावच्छिन्नानां तत्तद्व्यक्तिनिष्ठतत्तद्व्यक्तितत्तज्जन्यत्वयोगादीनामित्यर्थः सामानाधिकरण्यसं

बंधेन सिषाधयिषाविरहावच्छिन्नाभावस्तत्तत्सिद्धिव्यक्तेः प्रतिबंधकत्वापेक्षया लाघवादित्यर्थः नि

यामकाभावात् नियामकाभावप्रसंगात् सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिद्धिसत्त्वे द्वितीयक्षणेऽनु

मितिनिर्वाहाय निरुक्तसिद्धिभिन्नसिध्यभावादिरूपपक्षतया अनुमित्युत्पादनिर्वाहस्य तदभाव

स्य चान्योन्याश्रयग्रस्तत्वापत्त्याऽनुमित्युत्पादानुत्पादप्रयोजकत्वासंभवादिति भावः तादृशान्योन्याश्रयस्या व ६२

दोषत्वाभावादिति प्रतिबं[illegible]निरस्यति नव्येत्यादिना एवकारार्थे वाकारः कार्येत्यादेः कारणतावच्छेदकाव

या

या
अत्र अन्योन्याश्रयदोषं प्रति बंस्वीकारस्येति तथा स्यात् ~~...~~ ति

छिन्नसमासाधीनत्वकथनेन तस्याः कारणतावच्छेदककुक्षिनिवेशेऽन्योन्याश्रयः सूचितः तथासति प्रायश्चाः
कारणतावच्छेदकावच्छिन्नसमाजस्यापि अग्रे तत्र कार्योत्पत्त्यधीनत्वापातात् निविशते निविसमानमर्मपराणावहस दृ
या यथोक्तपक्षतोः कार्योत्पत्तिनियामकत्वमेव तस्मादिनानिराकृतं कारणतावच्छेदकोटाविस्यादेः कार्योत्पत्ति नवे
नियामकतावच्छेदकघटकमित्यर्थः यद्यपि स्वक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकत्वं स्वत्वघटितत्वेन तच्छ्य व
क्तिविश्रान्तमिति तन्नेदप्रतियोगितावच्छेदकगर्भेन तन्निवेशनैरर्थक्यात् तत्परिचयव्यक्तीनां तत्तद्व्यक्ति
त्वेनैव तन्नेदोः सिद्धौ निवेशनीयः तथा च कारणतावच्छेदकस्य नोत्पत्तिघटितत्वं तथापि तन्नेदकूटनिवेशे
। ने ओघण विशेष्यतावैविनिगमनाविरहेण कारणतानन्त्यं तस्य परिहरमेवेति भावः कार्योत्पादादिकमित्यादिप दृ
देन तादृशगौरवप्रयोजकतन्नेदकूटस्यापि संग्रहेः तस्य कारणतावच्छेदकत्वे तृतीयप्रतिबंदेरेव संगतेः
अत्रान्योन्याश्रयदोषान्तरं प्रति बंद्योः स्वीकार्यत्वे तथा सतीति अनुमित्सव्यवहितपूर्वोत्पन्नपराम

र्णादितोनुमित्युत्तरमनुमित्यापत्तेर्वारणाय उत्पत्तिकालावच्छिन्नत्वविशेषितेनेति स्वाधिकरणसमयध्वंस
६३ वदन्यकालसंबंधविशेषितेत्यर्थः तादृशध्वंसवत्त्वं कालिककालिकसंबंधेन तेनोत्पत्तिक्षणस्यापि प्रतियोगि
त्वादिसंबंधेन स्वाधिकरणकालध्वंसावच्छिन्नत्वेपि न क्षतिः एवं च कालिकसंबंधेन तादृशध्वंसवदन्यात्मसं
बंधविशिष्टस्य सत्तानादेः सत्वादुक्तापत्तिप्रसंगतादवस्थ्यमतः कालपदं तादृशसंबंधस्य उपलक्षणविधया
ऽवच्छेदकत्वे स एव दोष इत्यतो नो विशेषणविधया तथात्वलाभायोत्तरत्वानुयोगित्वावच्छिन्नांतस्य कर्मधा
रयमध्येप्रक्षेपमुपेक्ष्यावच्छिन्नत्वविशेषितेनेत्युक्तं विशेषणत्वं चास्य सामानाधिकरण्यसंबंधेन बोधे
धर्मिणोऽविशेष्यत्वात् कालांतरीणानुमितिसमानाधिकरणघटत्वानादितोऽनुमित्यापत्तिवारणाय
स्वक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पन्नत्वमनुमितिविशेषणं तदर्थस्तु स्वाधिकरणकालध्वंसाधिकरणका ६३
लध्वंसानधिकरणत्वे सति स्वाधिकरणकालध्वंसाधिकरणीयः क्षणस्तदुत्पन्नत्वं सत्वं विशेषणं तु स्वो

द्वि२ ति२ स

तृतीय त्तरदिवसाद्यंतरितक्षणोत्पन्नानुमितिकर्त्तानादितः तद्द्वितीयक्षणेनानुमितिप्रसंगः तादृशानुमितिकसंस्का
रादि द्वितीयक्षणेऽनुमितिवारणाय स्वाधिकरणत्वे सतीत्युपेक्षितं तृतीयादिक्षणस्य तानाद्यनधिकरणत्वे
पि संस्काराद्यधिकरणत्वात् ततः तादृशापेक्षाबुद्धि द्वितीयक्षणेऽनुमितिवारणानुरोधस्तु न तदुपेक्षाबीजं
तदानीं समानाधिकरणविशेषगुणांतरस्याप्यनुत्पत्तेस्तत्प्रयोजकादेवानुमित्यनुत्पादोपपत्तेः अपेक्षा
बुद्धिद्वितीयक्षणे समानाधिकरणविशेषगुणान्तरानुपगमे तु अपेक्षाबुद्धेस्तृतीयक्षणावस्थितायामेवानुप
पत्तेः वस्तुतस्त्वपेक्षाबुद्धेर्द्वितीयक्षणावस्थायित्वमत एवैतत्प्रतिबंदिग्रहदर्शनमन्यथासिद्धं द्वितीयक्ष ध्यादि=
णोत्पन्नापेक्षाबुद्ध्यात्मकपरामर्शात् तृतीयक्षणेऽनुमित्युपपत्तेस्तस्यास्तृतीयक्षणपर्यंतावस्थायिता म
ते द्वितीयक्षणे विशेषगुणांतरानुत्पत्तेः तानिमुत्पत्तिकालावच्छिन्नसविषयकत्वस्य दुर्घटत्वादिस्त्ववधे स
यअनुमितेः स्वसमानाधिकरणानुमित्युत्तरोत्पन्नात्तानांतराद्यअनुमितिप्रसंगवारणायाधिकर

स्य३

णां तं क्षणविशेषयोः स्वपूर्वकालोत्पन्नानुमितेरपि स्वाव्यवहितोत्तरत्वाक्रान्तस्वधीयणां क्षणपर्यंतस्थायिस्व क्षण
६४ ल्पकालोत्पन्नतयानन्तोषतादवस्थ्यमिति क्षणत्वनिवेशः अनुमितेः स्वक्षणाव्यवहितोत्तरवृत्तिस्वसमाना
नाधिकरणस्वात्मकानुमितिकतया तत्कारणायोग्यत्वनिवेशः वस्तुतस्तु स्वात्मत्वनिवेशादप्युत्पत्ति
निवेशप्रयोजननिर्वाहः नच तथासत्यपेक्षाबुद्ध्यात्मकानुमित्यनन्तरोत्पन्नतानादनुमित्यापत्तिः ता
दृशतानस्यस्वाव्यवहितोत्तरक्षणवृत्तिपूर्वक्षणोत्पन्नानुमितिकत्वा दितिवाच्यं अपेक्षाबुद्धिद्वितीय
क्षणेविशेषगुणांतरानुत्पादादपेक्षाबुद्धेर्द्वितीयक्षणमात्रावस्थायित्वनियमनरावेषोप्रतिबंदिरित्युक्तत्वात्
गु (वस्तुतस्तु अपेक्षाबुद्धिद्वितीयक्षणोविशेषगुणांतरानुत्पादेनानुमितौ स्वात्मत्वनिवेशादप्युत्पत्तिनिवेश)
प्रयोजननिर्वाहो बोध्यः तथासत्यपेक्षाबुद्ध्यात्मकानुमित्यनंतरोत्पन्नतानादनुमित्यापत्तेरसंभवात्) ६४
पुरुषांतरीयानुमित्यव्यवहितपूर्वोत्पन्नतानात्तद्धतः पुंसोनुमित्यापत्तेर्वारणाय स्वसामानाधिकरण्य

मनुमितिविशेषणतांशकपुरुषीयानुमितित्वव्यवहितपूर्वोत्पन्नत्वाद्वित्वादितः नद्वतः पुरुषांतरस्यानुमित्सामिपत्तेर्वारि
णाय सविषयकत्वनिवेशनं अनुमितित्वव्यवहितपूर्वक्षणोत्पन्नज्ञानोत्पत्तिनियमनशंकियात्तानत्वमुपेक्षितत्वक्लीन
विष्यतित्वेदमुपरिष्टात् बहुव्रीहिप्रतिपाद्यसं[illegible]धां[illegible]स्याधिकस्यानिवेशात् बहुव्रीहिपरिसमस्ये पुरुषांत रा
अत्राप्य रोमहित्वसमानाधिकरणेति[illegible]त्पत्तिकालावच्छिन्नत्वविशेषितेनेत्यनुपपत्तेअन्यथाऽनुमितित्वव्यवहितपूर्वो
त्पन्नज्ञानादेरेवानुमितित्वादक्षणोऽपि अत्राप्रि सत्वान्तरनंतरमनुमित्यंतरापत्तेः नचानुमितित्वव्यवहितपूर्व
क्षणोत्पत्तेर्विशेषणात् येवसामंजस्ये उत्पत्तिकालावच्छिन्नत्वस्य एष्यपि विशेषणत्वमयुक्तमिति वाच्यं अव्य
वहितपूर्वक्षणोत्पत्तेर्विशेषणात्वेतत्त्रुटकवत्वंशविशेषणात् येवसामंजस्ये लक्षणोस्याधिकरणोकामध्वंसा
नधिकरणत्वरूपस्योत्पत्तिघटकांशस्य वैयर्थ्यापातात् प्रसक्तावनाधीतिन्यायेन तदंशमपि परित्यज्य स्वसमा रा
नाधिकरणानुमितित्वव्यवहितपूर्वक्षणवृत्तित्वविशिष्टज्ञानत्वेन कारणताप्रसंगोग्रे प्रदर्शयिष्यते एवमनुर

प मितौ सामानाधिकरण्यविशेषणप्रयोजनं पूर्ववदनुमित्यव्यवहितपूर्वत्वं प्रागभावसत्वेन प्रागभावाधिकर
६५ णकालप्रागभावानधिकरणत्वे सति प्रागभाववत्वं अनुमितिपूर्वविनष्टस्य नञुत्तरोत्पन्नस्य च घटत्वानादेर्वा
रणाय दलद्वयं अव्यवहितोत्तरत्वघटकातस्वाधिकरणकालध्वंसाधिकरणकालध्वंसानधिकरणत्वरू
पसत्वं तादृशदीर्घसत्वं तस्य लघुत्वादृष्येतत्कल्पे लाघवं बोध्यं प्रागभावानंगीकारे तु इदघटितं वक्ष्यमाणा
व्यवहितपूर्वत्वमेव निवेश्यं अनुमित्यव्यवहित० पूर्वोत्पन्नतदुत्तरस्थायिस्थूलकालेऽनुमित्युत्तरमुत्पन्न
स्य घटादित्वादेस्त्वारणाय क्षणत्वनिवेशनं अनुमितिप्रागभावविशिष्टोत्पत्तिकत्वविवक्षणे क्षणपदं पूर्व
कालपरमेव अनुमित्यव्यवहितपूर्वक्षणपर्यंतस्थायिनस्तत्पूर्वजातघटादिसानतोऽनुमितिपूर्वमनुमिते
र्वारणाय उत्पन्नत्वनिवेशनं पूर्ववद्धित्वादिवारणाय स्वविषयकत्वनिवेशनं ज्ञानत्वापेक्षया विजनमपि पूर्ववद्बोध्यं व ६५
अन्योन्यं च स्वत्वादिघटितत्वेन तत्तद्व्यक्तिविश्रामाद्ननुगम इति प्रतियोगिनि स्वत्वमेतत्प्रत्यानुगतमेव

कूटघटितधर्मेण कारणतां प्रसंजयति स्वक्षणोत्तिस्वक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणानुत्पत्तिकत्वसमानाधिकरणानु
मितिकत्वं अनुमितिसामग्र्यसमवधान क्षणोत्पन्नघटत्वानादिकमेवतदन्यसविषयकोऽनुमित्यव्यवहि
ए तपूर्वोत्पन्नतत्समानाधिकरणपरामर्शादिरतस्तोतोऽनुमित्युपपत्तिस्ताहशादेवपरामर्शादनुमित्यनंतरम
नुमित्यापत्तिवारणायाज्ञाप्युत्पत्तिकालावच्छिन्नत्वविशेषितेनेत्यनुपपन्नेन चैवं स्वो॥मन्निक्षणावच्छिन्नत्वर
न स्यानुयोगिनिप्रवेशेनानुगमस्यावश्यकतयाप्रयासोयमफल इति वाच्यं तत्र वस्तुनिष्ठतन्नदधिकरणसम
समय यध्वंसाधिकरणसंबंधानामन्यावत्कूटविशिष्टत्वस्यैवात्रोत्पत्तिकालावच्छिन्नार्थत्वात् ताहशस्य चानुग
तत्वात् स्वसमानाधिकरणानुमितित्वावच्छेदेन स्वक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकत्वं विवक्षणीयं तत्तो नु
[redacted]नुमित्युत्पादकपरामर्शाद्यधिकरणक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणानुत्पत्तिकत्वस्य तत्परामर्शसमानाधिकर
न णकालांतरीणानुमितौ सत्वेपि नैन्यसविषयत्वेन दोषप्रसिद्धिः स्वक्षणाव्यवहितोत्तरत्वं पूर्वनिरुक्तंग्राह्यं तत्तु
क कूटा

नु

रुपीययादृशाघटत्वानाद्युत्तरंतद्वियानुमित्यार्वेतन्नायामेवतस्यपुंसोमुक्तिस्वादृशमेवघटत्वानादिकंस्वाधिक
६६ रणासमयोत्तरक्षणानुत्पत्तिकस्वसमानाधिकरणानुमितिसामान्यकंपरामर्शाद्यसमवहितात्तदन्यौघटत्वा र
ऴ= त्वादितोनुमित्यापत्तिस्तत्स्यसहाय यानभ्युपगमेस्वाधिकरणसमयोत्तरक्षणोत्पत्तिकस्वसमानाधिकर=
णानुमितिसामान्यकत्वाप्रसिद्धिः अनुमितिसमान्वस्यनाधिकरणवृत्तुमात्रस्यैवाधिकरणोत्तदधिकर=
=णकाक्षोत्तरंद्वाविदनुमितेरुत्पत्त्यमानत्वात्तन्महाप्रलयानभ्युपगमेपिस्वपदेनोपादानासंभवात् अतो
ऽव्यवधाननिवेशः निरुक्ताव्यधानस्यानुमित्यनुत्पादकघटत्वानादेः पूर्वकद्वाविंदुत्पन्नायाअनुमितिर
रुत्पत्त्यधिकरणक्षणेऽव्यवहितोत्तरत्वस्यतादृशानुमित्युत्पत्तिमतितादृशे घटत्वानादिद्वितीयक्षणप
र्यंतावस्थायिस्थूलकालेचसत्वात्तादृशंस्वमप्रसिद्धमेवस्मात् अतउत्तरत्वक्षणत्वयोर्निवेशनं अनुमि ६६
तेः स्वाव्यवहितोत्तरवृत्तिस्वात्मकानुमितिकतयास्वपदेनोपादानासंभवात् ततोऽनुमितेन्तरापत्ति

श्रीरामपदपाथोजद्वंद्वनिर्द्वंद्वरेणवः पुनंतु पुनराब्रह्मदेहतो भवेसंतवः १ गदा· पक्ष· २५ एवमुभयविद्वेष्टीति
अथ स्वक्षणे प्रामाण्यज्ञानाभाववैशिष्ट्यानिवेशो सिषाधयिषापर्यंतनिवेशन प्रयोजनप[redacted]राथवेत्सादिमूलग्रंथा
संगतिः घटे छाक्षिसिध्यितद्धर्मिकाप्रामाण्यज्ञानानुमितिस्थले प्रामाण्यज्ञानक्षणस्य[redacted]वरत्वे विशिष्टवै इष्टा
शिष्ट्य प्रामाण्यज्ञानाभावविशिष्टत्वाभावेन तत्र संसिद्धेः स्वद्वितीयक्षणेऽनुमितिवारकत्वसंभवात् न च समग्रं
थः प्रक्षिप्त एवेति वाच्यं तत्तोने छ्यो युगपदुत्पादाभावे सिषाधयिषापर्यंतनिवेशवैयर्थ्यप्रसंगात् नन्वा
यमेव ग्रंथः प्रक्षिप्तो [redacted]स्तु सिषाधयिषावद्प्रामाण्यज्ञानस्यस्त चतुर्थक्षणपर्यंतो नेजकत्वानुपग
माद्देवमाविसिध्यिधर्मिकाप्रामाण्यज्ञानसिद्धिपरामर्शानुमितिस्थलस्यैवाप्रसिध्यास्वक्षणे तदभाव
वैशिष्ट्यानिवेशोपितादृशानुमित्यनुपपत्तिरूपसंतेस्ते अवादितिवाच्यं अविशेषेणासिषाधयि
षावत्त्वचतुर्थक्षणपर्यंतोत्तेजकतायाएव युक्तत्वात् सिषाधयिषाभावविसिध्यप्रामाण्यज्ञानसिद्धि
परामर्शानुमितिस्थले तावतापनुपपत्तिसंभवाच्चेन चानुमित्सानाशकालोत्पन्नसिद्धिस्थली
यानुपपत्तेर्दीधितिकारेणैव वक्ष्यमाणतया न तत्रानुपपत्तेर्वारणीयत्व[redacted]मावत्पक मिति

वाच्यं अप्रामाण्यज्ञानाभावविशिष्टस्वक्षणानिवेशेन वारणासंभवे द्रूषणाभ्युपगमस्यानुचितत्वात्
अ दीधितिग्रंथस्याप्रामाण्यज्ञानविरहस्थलाभिप्रायकत्वसंभवात् अन्यथानुमित्सानाश्यकालो
त्पन्नसंनिहिततदप्रामाण्यावगाहिपरामर्शानुमितिस्थलेऽनुपपत्त्यभावेनासंगत्यापत्तेरित्यपि अत्र के
चित् एवमित्यादिग्रंथः प्रक्षिप्त एव सिद्धौ स्वध्वंसाधिकरणकालध्वंसानधिकरणत्वे सति स्वाधि
करणकालध्वंसाधिकरणीभूतक्षणत्वनिष्ठरूपाप्रामाण्यज्ञानयोग्यताविरहस्यैव निवेशेन स
र्वनिर्वाहादित्याहुः अन्येतु अप्रामाण्यज्ञानानां नानाविधानामनुगमासंभवेन तत्तदभाव
कूटस्यैव स्वक्षणे निवेशपतया घटे छाद्यसंनिहिततदप्रामाण्यज्ञानानुमितिस्थले प्रामाण्यज्ञान
क्षणोत्त्ववानुमितिवारणाय तत्तदप्रामाण्यज्ञानाभावकूटनिवेशापेक्षया लाघवादनुगतसिद्धा
धयिषाविरहनिवेशस्यौचित्येन पूर्वोत्तरयोर्द्वयोरपि ग्रंथयोः सामंजस्यमित्याहुः

रतउत्पत्तिनिवेशः अधिकरणानुमितित्वावच्छिन्नपूर्वोत्पन्नघटादिज्ञानवारणाय सामानाधिकरण्यमनुमिति
विशेषणं द्वितीयकल्पेऽनुमितित्वावच्छिन्नपूर्वक्षणोत्पत्तिमुपलक्षणीकृत्य ध्यगुत्पत्तिकालस्य विशेषणत ए
यानिवेशापेक्षया तादृशक्षणोत्पत्तिघटकतादृशक्षणवृत्तित्वस्य विशेषणतयानिवेशनमेवोचितं तावतैवा
तिप्रसंगभंगादित्याशयेनाह किंवेति पदव्यावृत्तिः स्फुटैव यादृशपरामर्शाद्द्वितीयक्षणे किमपि ज्ञानं नोत्प
न्नं तृतीयक्षणेऽनुमितिर्जाता तत्र परामर्शरूपज्ञानस्यैव स्वाव्यवहितपूर्वक्षणावृत्तित्वाविशिष्टस्यानुमि
त्यव्यवहितप्राक्क्षणे सत्वात् ज्ञानत्वमुपेक्ष्य स्वविषयकत्वनिवेशनमफलमित्यतो ज्ञानत्वमेवात्रविवे
क्षितं अत्रानुयोगिरनिस्वात्वांतर्वैमानानुगमस्तु नाशंकनीयः॥ पूर्वकल्पद्वयेपि तत्तत्वात् गौरवा
त्स्वत्वाधिक्याच्च तत् अनुगमसंत्रिष्टतायां तु तत्तद्वस्तुनिष्ठतत्तद्वस्तुसमानाधिकरणानुमितित्वव्यवहि
तपूर्वत्वानुधिकरणक्षणसंबंधानामभावकूटविशिष्टज्ञानत्वेन कारणत्वमस्तु किंबोध्यानचोपदर्शिति

गा   घ

सकलरूपापेक्षयालिंगपरामर्शत्वास्यलघुतयातेनैवरूपेणपरामर्शहेतुत्वमुचितमितिनमतिबंअवकाश
६७ इतिवाच्यंउक्तरूपेहेतुत्वेकारणांतरविरहदशायामुक्तरूपावछिन्नविरहेणेवानुमितिवारणसंभवात्का
रणांतरस्याकल्प्यनियतयालिंगपरामर्शत्वापेक्षयातच्छरीरगौरवस्याकिंविरत्वात्ननुयत्रघटत्वानादि
द्वितीयक्षणेलिंगपरामर्शस्तदुत्तरंमनुमितिस्तत्रपरामर्शोत्पत्तिक्षणेप्यनुमितिप्रसंगःप्रथमक्षणमपेक्ष्य
द्वितीयस्येवद्वितीयक्षणमपेक्ष्यतृतीयस्यापिक्षणस्याव्यवहितोत्तरत्वेनतादृशघटत्वानादेःस्वक्षणा
व्यवहितोत्तरक्षणोत्पन्नानुमितिकत्वादिमतआहाव्यवहितोत्तरस्येतिद्वितीयक्षणस्यैवेतिअव्यवहि
तोत्तरत्वमध्ये।स्वक्षणस्यनप्रातिस्विकरूपेणनिवेशःकिंतुस्वाधिकरणकालत्वेनतथाचस्वाधिकरण
कालध्वंसाधिकरणकालध्वंसाधिकरणत्वसामान्याभावस्यस्वतृतीयक्षणेऽसत्वान्नतस्याव्यवहितो ६७
त्तरत्वमितिभावःपूर्वकल्पत्रयेतानंत्यमुपेक्ष्य।सविषयकत्वनिवेशनैस्फुरयितुमाशंकतेनचादिमेपि

फलं

तिरोधकत्वेविनश्यदवस्थपरामर्शेनमानुमितिस्थलेऽव्यवहितपूर्वक्षणावृत्तित्वविशिष्टस्यपरामर्शस्यै
वानुमितित्वव्यवहितपूर्वक्षणेसत्त्वान्नानुपपत्तिरितिसततआदिमेपियुक्तंअतएवात्वादितिद्वितीयक्षणे
ऽनुमित्यनुत्पत्तौतत्कारणतानवच्छेदकानाक्रान्तत्वात्उत्पत्तिक्षणावच्छिन्नस्याप्यनुमित्यव्यवहितप्राक्क्ष
णेऽसत्त्वाच्चेत्यर्थः अनुमित्युत्पत्तिक्षणएवदर्शितस्थलेऽनुमितिपूर्वमपिपरामर्शेनप्रतिबंधादनुव्यवसा
यादेर्नोत्पत्तिरनुमर्हतीतिशंकानिरासायानुमितिसामग्र्याविरोधित्वाविरहेणेतिपरामर्शमात्रंनप्रतिबंध
कमपितुअनुमितिसामग्र्येवनतदातत्सामग्रीतस्याःफलाव्यवहितोप्राक्कालएवसत्त्वादितितदानीं
तादृशपरामर्शाद्वितीयक्षणेअनुव्यवसायादेरित्यादिनासंनिकृष्टवस्त्वन्तरज्ञानपरिग्रहः ननुयत्र
परामर्शोत्पत्तिकालेसमानेविषयेलौकिकचाक्षुषादिप्रत्यक्षस्यापिभिन्नविषयेचशाब्दबोधस्यसाम
ग्र्यासीत्तत्रद्वितीयक्षणेविनिगमनाविरहेणकिमपिज्ञानंनजायतेसकलज्ञानसामग्रीषुप्रतिबंध

कस्मवधानस्यतुल्यत्वादतस्तत्र द्वितीयक्षणोत्पत्तक्षणादिसामग्रीविगमेपितृतीयक्षणेनानुमितिः स्यात्
६८ उक्तकारणतावच्छेदकाक्रांतत्वानविरहादत एवाह अंततइतिकथंचित्तत्वानानुत्वादेपीत्यर्थः संस्कारा
दितितस्यापिसविषयकत्वघटितत्वत्कारणतावच्छेदकाक्रांतत्वादित्यर्थ इति भावः नन्वयमत्रपरामर्शादिरू
पेस्यात्मकः तत्र कागतिरितिवाच्यं फलानुरोधेन तत्र संस्कारकल्पनाया आवश्यकत्वेन परामर्शादिरू
पेस्यात्वस्यैवासिद्धेः नन्वनुमितेः संस्कारजन्यत्वोपगमे तस्याः स्मृतित्वापत्तिः संस्कारजन्यत्वानत
स्यस्मृतित्वप्रयोजकत्वादत आह संस्कारजन्यत्वेनेति निरासादिति संस्कारत्वेन संस्काजन्यत्वस्यैवस्मृ
तित्वप्रयोजकत्वात् अन्यथाकालोपाधिविधयात्वानांतरोपस्थाप्यमानलिंगकरणतामतेव संस्कारलिं
गकानुमितौ संस्कारस्यजनकत्वेनातिप्रसंगादितिभावः प्रकृतसाध्यायकार्यानुत्पत्तिनिर्वाहकतो ६८
वच्छेदकरूपेणप्रतिबंधकत्वमेवप्रसंजयतिससमानाधिकरणेति प्रत्यक्षादृत्तिरनुमितत्वव हि

न पूर्ववर्त्तिसिसिषाविनत्वसिध्यभावपक्षतावृह्योव्यासिव्याप्त्यात्मकपरामर्शानन्तरं सिषाधयिषोत्पत्तिकालेन
दात्मसमवेतधर्मनाऽमात्रस्याप्रामाणिकत्वे यत्र न तन्नाशस्तत्र प्रतिबंधकतावच्छेदकावच्छिन्नस्यास
त्वेन प्रतिबंधकांतरप्रसंजयातिप्रसंगाभावात्कस्यांतरमादुस्वसमानाधिकरणेत्युक्तस्थले परामर्शा
देरनुमित्यव्यवहितपूर्वक्षणवृत्तित्वेपि तदुत्पादक्षणस्यानुमित्यव्यवहितपूर्वत्वानधिकरणत्वात न वृत्ति
त्वविशिष्टत्वेन परामर्शादेरेव प्रतिबंधकत्वात्त्र प्रकल्पे तादृशस्थले सिषाधयिषोत्पत्तिकाले अनुमि
तिप्रसंग इति वाच्यः अत्रानुमितेरव्यवहितपूर्वत्वं वक्ष्यमाणेन तदुत्पत्तिक्षणोत्पत्तिकध्वंसप्रतियोगित्वं त
त्र क्षणत्वानिवेशे अनुमित्युत्पत्त्यधिकरणमहाकालोयुत्पत्तिकध्वंसमादाय क्षणमात्रस्यैवाव्यवहित
पूर्वत्वस्यादिति क्षणत्वनिवेशनमावश्यक एवं च तत्तदपेक्षया तादृशानुमित्युत्पत्त्यनधिकरणसमयो
त्पत्तिकध्वंसप्रतियोगिक्षणवृत्तित्वविशिष्टत्वेन प्रतिबंधकत्वमेवोचितं अनुमित्युत्पत्त्यनधिकरणसम

यस्य क्षणत्वेनानिवेशेऽपि क्षतिविरहात् अनुमित्युत्पत्त्यनधिकरणस्थूलकालोत्पन्नध्वंसप्रतियोगित्व
६६ स्यानुमित्यव्यवहितपूर्वक्षणात्तिन्न क्षण एव सत्त्वात् चरमक्षणे क्षणत्वनिवेशनं चोनमत्तैवावश्यकं अ
नुमित्यव्यवहितप्राक्क्षणेऽपि तदुत्पत्तिक्षणोत्पत्तिकध्वंसप्रतियोगित्वानधिकरणमहाकालादिवृत्ति
स्यन त्वविशिष्टसत्वेनानुमित्युत्पत्त्यनधिकरणसमयोत्पन्नध्वंसप्रतियोगिस्थूलकालविशेषवृत्तित्वविशिष्ट
सत्वेन चानुमितिमात्रानुत्पत्तिरित्याशयेनाह स्वसमानाधिकरणेति यदि च पूर्वकल्पे क्षणत्वानिवेशोऽ
नुमित्युत्पत्त्युपलक्षितकालोत्पत्तिकत्वनिवेशनं एवान्यकालावच्छेदेनानुमित्युत्पत्त्यधिकरणमहाका
लादुत्पत्तिकध्वंसमादायातिप्रसंगः ननु तदुत्पत्तिविशिष्टसमयोत्पत्तिकत्वनिवेशे तथापि क्षणत्व
मुत्पत्त्यधिकरणकाले न निवेश्यमेवेत्युच्यते तदापि तदुपलक्षितोत्पत्तिकत्वापेक्षया तदुत्पत्तिविशिष्टो ६६
त्पत्तिकत्वस्य गुरुशरीरतया केवल्यान्तरानुसरणसंगतिः नचैतत्कल्पेऽप्यनुमित्युत्पत्त्यधिकरणत्वविशि

ष्टसमयोत्पत्तिकत्वमेव ध्वंसे निवेश्यं अनुमितित्वत्वाधिकरणात्तिन्नोत्पत्तिकत्वनिवेशे यत्रानुमित्यात्मकपराम
र्शानंतरजातानुमित्यंतरे दुर्बलात् पुनरनुमितिस्तत्रानुमित्योत्पत्तिकालस्य तत्पूर्वपर तो वा अवस्थानावश्य
कतया अनुमितित्वत्वाधिकरणत्वनियमेन प्रथमानुमित्युत्पत्तिक्षणस्यानुमितित्वानधिकरणसमयोत्पन्न
ध्वंसप्रतियोगितायाः दुर्घटतया अनुमित्योत्पत्तिकाले ऽनुमित्यापत्तेः अनुमितित्वत्वाभावोपलक्षितसमयो
त्पत्तिकत्वनिवेशेपि हर्शितस्थले अनुमितित्वव्यवहितप्राक्क्षणस्यापि तदुत्पत्तनावाधिकरणस्थूलकालोत्प
त्तिकध्वंसप्रतियोगितया तद्वृत्तिपरामर्शादावनुमितिविरोधितापत्तेः तथा च साम्प्रमिति वाच्यं क्षणिकक्षणा
भ्युपमे अनुमितित्वत्वानधिकरणत्वोपलक्षितसमयोत्पत्तिकत्वनिवेशेपि हर्शितस्थले अनुमित्योत्पत्ति
क्षणस्यानुमितित्वाद्यनधिकरणतयोक्तदोषानवकाशात् एतत्कल्पे लाघवसंभवात् अनुमितित्वानधि
करणतत्समयविशेषणत्वे अनुमित्युत्पत्तिक्षणस्याप्यनुमित्यधिकरणसमयविशेषणत्वे वाव्यव

हितपूर्वतयातदुत्तरमनुमित्यापत्तिरतस्तदुत्पत्त्यनधिकरणत्वपर्यंतविवेशः समयाव्यवहितपूर्वत्वं समयो
७० त्पत्तिरकध्वंसप्रतियोगित्वमेव न तु वक्ष्यमाणतदुत्पत्तिक्षणोत्पत्तिकध्वंसप्रतियोगित्वं तदुत्पत्तिक्षणानिवे
शप्रयोजनाभावात् प्रागभावनिरूपणं तन्नये तदुत्पत्तिकालीनध्वंसप्रतियोगित्वं तत्पूर्वत्वं तथा च तदुत्पत्ति
कालीनध्वंसप्रतियोगिकालवृत्तिध्वंसप्रतियोगित्व रूपाव्यवहित त्वस्यस्थाने क्षणनिवेशनमफलं त
दुत्पत्तिकालीनत्वस्थाने तदुत्पत्तिकाद्योत्पत्तिकत्वनिवेशनेऽव्यवहितपूर्वकालवारणसंभवादित्याशयेन
नानुमित्यव्यवहितपूर्वत्वमनुमित्युत्पत्तिक्षणोत्पत्तिकध्वंसप्रतियोगित्वरूपमेववाच्यमित्याह तदव्य
वहितेति अनुमितिस्थितिक्षणोत्पन्नध्वंसप्रतियोगित्वमनुमित्युत्पत्तिक्षणसाधारणमतस्तद्वृत्ति विशि
ष्टस्य विरोधित्वोपपत्तये प्रथमोत्पत्तिनिवेशः उत्पत्तिविशिष्टोत्पत्तिकत्वनिवेशे तद्व्यावृत्तावेव क्षणपदं द्वि ७०
तीयकल्पानुसरणबीजमत्र तं प्रथमकल्पदोषं कथंचिदुद्धर्तुं मोशंकते नन्वात्रेति सिषाधयिषोत्पत्तिका

ऽेकस्य चिदात्मधर्मस्य नाशे तस्यैवानुमितिपूर्ववृत्तित्तिन्नत्वेन विरोधितयानसिषाधयिषोत्पत्तिकाले अनुमि-
त्यातिप्रसंगः न च इति न द्विनाशस्य ज्ञानुसरणे अस्मदीयधर्मनाशेपि तेन धर्मेण प्रत्यासन्नतया अस्मदीया
नुमितिप्रतिबंधासंभवात्‌ तत्पुरुषीयस्येत्युक्तं यद्यपि परामर्शानंतरं सिषाधयिषोत्पत्तिस्थले परामर्शव्यव
हितप्राक्क्षणे फलेच्छावश्यमेवस्वीकार्या तथा च न स्यात् एव सिषाधयिषोत्पत्तिकाले अवश्यं विनाशः तथाप्यु
पेक्षाबुध्यात्मकफलज्ञानात्‌ यदि परामर्शोत्पत्तिकाले फलेच्छा स्वीक्रियते तदा परामर्शोत्पत्तिद्वितीयक्षणे आ
त्मधर्मविनाशः न संभवतीत्यभिप्रायेण इदं अनुमितौ सुखत्वज्ञानम इष्टायां पक्षे [illegible] छामंतरेणैव सुखत्वप्र
कारेणानुमितीच्छा संभवति इत्यभिप्रायेण वा सिषाधयिषानंतरमनुमित्यनुत्पादे तत्पूर्वोत्पन्नपरामर्शादे
रेवानुमित्यव्यवहितपूर्ववर्त्तित्वनियततया विरोधित्वेन नापत्तिसंभवः अतो अनंतरमनुमितिरित्युक्तं अ
नवरतेति अनवरतं परिस्पंदमानानां अपरिमितपरमाणूनां चेतनेनात्मना समं यः संयोगसंतानः

धनादि

संयोगधारानंतर्गतव्यक्तीनां प्रतिक्षणमेव नाशादित्यर्थः अपरिमितानामपि घटादीनामिवास्थिरत्वे
७१ सदागतिस्वभावानामपि राकेध्याद्रिरूपत्वे प्रतिक्षणं न संयोगोत्पादविनाशासंभव इत्यपरीमितानां प्रति
क्षणमात्मसमवेतसंयोगादिनाशस्यसंभवेपि नप्रामाणिकतेत्याशंक्याह ॥ फलानुत्पादेति कल्पनासं
आ भवादिति अनुमितित्वत्व नेरुक्तकारणसत्वे [redacted] वश्यकत्वात तदनुत्पादस्य तादृशसंयोगादिनाशमंत
रेणानुपपद्यमानत्वादिति भावः ननु तत्रानुमितित्वेलाहनिर्वाहाय सिध्याभावादिरूपकारणांतरमेवकल्प्य नु
तां तद्विरहेणापितत्र तदुत्पत्तेरित्यत आह कारणांतरेति नन्वनुमितिसव्यहित पूर्ववर्त्तित्वतावछिन्ना
भावस्य कारणतास्तिधौउक्तस्थले नुमितिसनुत्पादनिर्वाहाय तादृशकारणाभावोपपादकः संयोगादि
विनाशः कल्पनीयः प्रथमं च तादृशकारणता [redacted] त्यह एवं न संभवति उक्तस्थले तदानीं तादृशाभावरू ७१
पकारणसत्वस्य संदिग्धत्वात अन्वयव्यभिचारसंदेहादित्यत आह अन्वयव्यभिचारसंदेहस्येति कार

व

णेऽदृष्टविरोधित्वादितिकारणतायाः कार्यव्यापकतागर्भाया अदृष्टाद्यभावावगाहितया व्यतिरेकव्यभिचार
अदृष्टस्यैव विरोधित्वात् सामग्रीनिष्ठकार्यव्याप्यस्य कार्यकारणभावाघटकतया तादृशव्याप्तिविरोधे अन्वयव्य
भिचारं अदृष्टस्य कार्यकारणभावघटकविरोधित्वाभावादिति भावः ननु प्रतिक्षणमात्ममनःसंयोगादिविना
ऽपि यत्र दर्शितस्य जेसिभिरनुमितिरूपात्तत्र तद्वितीयक्षणे विनष्टसंयोगादेरनुमितिपूर्वमपि सत्त्वेनाविरोधि
तयोक्तापत्तिस्तदवस्थैवेत्यत आद्य उपादीयंतामिति प्रतिबंधकतया स्वीक्रियंतामित्यर्थः समयविशेषाः
यदीयत्वात्मन्यनुमितिर्नोत्पद्यते नन्न तत्क्षणाव्यवहितपूर्वक्षणरूपाः तत्संबंधस्यानुमित्यव्यवहितपूर्वमभावात्
एवंच सति प्रतिबंधकतास्वरूपसंबंधेनैव वाच्या सर्वत्र क्षणविशेषसंबंधस्यैव प्रतिबंधकतासंभवेन सिद्धा
द्विसाधारण्यविरहेपि क्षतिविरहात् क्षणसंबंधस्य स्वरूपातिरिक्तत्वमभ्युपेत्येदं अननतिरिक्तत्वाभिप्रायेणा
नुगतेनाप्येतत्कूटघटितलघुरूपांतरेण कारणतां प्रसंज्य प्रतिभवेष्विति एकपुरुषीयानुमित्युत्पादक्षणे सर्वा

त्वन्नामनुमित्यापत्तेर्वारणायनतुरूपीयत्वनिवेशः स्वरूपस्यकारणतावच्छेदकतादृशरूपेणः तदुत्तरंकार्यमितिकालि
७२ कमत्वासत्वाबोध्यात्तत्तदात्मसमवेतत्वावच्छिन्नंप्रतितत्तदात्मत्वेनकारणत्वाद्दैशिकादिसंसर्गोबोध्यः परामर्‍ गभं
र्शसाधारण्येनुरोधेनादतादृशेतितदीयानुमित्यव्यवहितपूर्वत्वंपर्यः यद्यप्यत्रपूर्वोपदर्शितस्वसामानाधिक
रण्यस्यानुमितिविशेषणतयाप्यतिप्रसंगःशक्यवारणः तथापितत्रस्वत्वांतर्भावेनाननुगममाशंक्यतत्पुरुषी
यत्वघटितैतत्कर्त्वनुसरणंबोध्यंनचैवंपुरुषभेदेनकारणताभेदात्सामानाधिकरण्यसंबंधालिंगपरामर्शत्व त्यास
सिद्ध्यभावत्वादिकारणताकल्पनमेवोचितंइतिवाच्यंलिंगपरामर्शादेरपिलिंगादिभेदेनकारणताभेदस्यावश्य
कत्वात्पुरुषापेक्षयालिंगादीनामेवान्यस्त्वात्तदुक्तरूपेणकारणतास्वीकारेणअनिष्टंप्रदर्शयतितथाचेति
उपमानादेरित्यादिनाऽऽशंकापरिग्रहः प्रमाणांतरत्वंअनुमानबहिर्भूतप्रामाण्यंसर्वत्रैवेतिउपमानादिस्थ ७२
लेलिंगपरामर्शादिघटितानुमितिसामग्र्यानियमात्तत्रप्रमित्यंतरमुपेयमतेनअतउपमानादेःप्रमाणांतर

ताअनुमितेस्तत्पत्तिमात्रनिर्वाहस्योक्तकारणस्यानुमितिसामग्रीत्वेतुतस्याःसर्वत्रैवसंभवेनउपमित्यादि
रूपविलक्षणप्रमितेरेवाप्रसिध्द्यापत्तिरितिभावःननुसर्वत्रैकजातीयप्रमितिसामग्रीसंभवेपिउपमितेर्नो
निश्चयोमिअनुमिनोमीत्यनुभवसाक्षिकंप्रमितिवैलक्षण्यंवदुरूपं[illegible]त्वमेवेतिनोपमानादेःप्रमाणा
तान्तर्भंगइत्यतोन्यदोषमाहविजातीयतेतिउक्तरूपेणपरामर्शादेरपिकारणत्वात्परामर्शत्वादिनेतिअनुमितेः
व्यवहितपूर्ववर्तितनियतत्वादिनाबाधादेरपिप्रतिबंधकत्वात्बाधत्वादिनेतिकार्यांतरेषुप्रत्यक्षादिषुकार
णानांसर्ववादिसिद्धकारणतावच्छेदकेंद्रियसन्निकर्षत्वाद्यवच्छिन्नानांप्रतिबंधकानांसर्वसम्मतप्रतिबंधक
तावच्छेदकत्वेपत्वाद्यवच्छिन्नानामतथात्वेअकारणत्वप्रतिबंधकत्वं[illegible]सानामकारणत्वोनांसर्वानुम सर्वानुम
तानांकार्याव्यवहितपूर्ववर्तितनियतानामुदासीनवस्तूनांतथात्वेकारणत्वादिकंप्रसज्येतेतितेषामप्युक्तकार
णतावच्छेदकादिरूपाक्रांतत्वादितिभावःअतएवेतिअनुमितिव्यवहितपूर्ववर्त्तिसिद्धिनिवृत्तसाध्यीनांतत्तच्च
त

क्तित्वावच्छिन्नाभावस्य हेतुत्वे नं तत्कारणताप्रसंगात् नाहशासिद्धिभिन्नसिद्धित्वावच्छिन्नाभावस्य हेतुत्वे तस्मा

७३ नुमित्युत्पत्त्यधीनतयाऽन्योन्याश्रयदुष्कसिद्धिनेह कूटवत्सिद्धित्वावान्नाछिन्नावहेतुत्वे सिद्धिभेदानां विशेष

णविशेष्यभावे विनिगमनाविरहादेवेत्यर्थः एतन्मतेधिकदूषणमाह वैयर्थ्येति अनुमित्यव्यवहितपूर्ववर्त्ति च्चेति

८ भिन्नत्वावच्छिन्नत्वाभावस्यैव कारणत्वसंभवा बाध्यबुध्याहेरनाऽवस्य परामर्शादिस्य कारणतांतेर विल

यप्रसंगस्येष्टत्वादिति भावः एतन्मतन्दर्शितत्तीयक्षणसाधइणाव्यवहितोत्तरत्वाघटितस्वक्षणा

व्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकस्वसमानाधिकरणानुमितिकभिन्नसिद्ध्यभावरूपक्षतापक्षेपि पूर्वोक्तसि

द्धिप्रदर्शनासंगतेस्तद्वैयर्थ्यबोध्यंनच तानेछयोप्यैगिद्धेसिषाकालोत्पन्नानुमितिपूर्ववर्त्तिपरामर्शा प

देः सिसाधयिषाविरहविशिष्टस्वाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पन्नानुमितिकभिन्नतया पूर्वं सिसाधयिषावि ७३

रहविशिष्टतयाचानुमितिविरोधित्वंस्यादिति तत्सार्थकतेति वाच्यं तानेछयोप्यैगपद्येसिषाधयिषाऽ

कालोत्पन्नसिध्युपादानेपिमन्न पूर्वोत्पन्नसिसाधयिषा चतुर्थक्षणेसि अनंतरं पुनस्सिषाधयिषानुमिती
युगपत्तत्रसिद्धेर्विरोधितापत्तेर्दुर्वारत्वात् न च तत्रसिध्यनुपादानेसिसाधयिषाविरहविशेषणस्यापिवैय
र्थ्यमापतितं यत्रक्रमेणासिद्धिसिषाधयिषानुमितयस्तत्रसिद्धेरनुमितत्वविरोधित्वेपिसिषाधयिषोत्पत्ति
कालविनष्टफलेच्छादीनां विरोधितयैव सिषाधयिषोत्पत्तिक्षणेअनुमितिवारणसंभवादितिवाच्यं सिद्धेरनुमि
तिरूपत्वेइच्छाकालविनष्टस्य फलेच्छादेरनुमित्यव्यवहितपूर्ववर्त्तितयाविरोधित्वासंभवादिति समानवि
षयकप्रत्यक्षादिसामग्रीकालेपक्षताविरहेणानुमितिवारयतो मूलस्य साधकमानपदं सिद्धिसाधकप्र
मानविशेषपरं । तत्परतयावर्णयतउपाध्यायस्य मतमाह सिसाधयिषेति सिद्धाविव साधकमानेअप्यनु
मितित्वस्याप्युत्तेजकत्वात्सत्त्वेकं तदभावविशेषणत्वेगौरवमितिसमनन्तरत्वावच्छिन्नेसकृतद्विशेषणतालाभायप्र
समासउपेक्षितः अनुमितिपूर्वमनुमानरूपस्यैव साधकमानस्य नियमेन सत्त्वात्सिसाधयिषां विना कदा

त्वं

प्यनुमितिर्न स्यादित्यनुमानातिरिक्तं साधकमानविशेषणं साधकपदार्थघटकसिद्धावनुमित्यन्यत्वविशेषणा

७४ पर्यवसिते इदं च लाघवमाशंक्याग्रे निराकार्यं साधकमानपदं वितर्क्य दूषयति साधकमानं हीति तदुपहितं स

सिद्धि जन्मविशिष्टं तत्सामग्री वा सिद्धेः कारणसमुदायः अनुमित्सासत्वे तदभावविशिष्टसाधकमानाभावस्यासत्

त्वात् विनानुमित्सामिति अनुमित्यभावप्रसंगादिति कालिकप्रत्यासत्त्या प्रतिबंधकत्वाभिप्रायेण समवाये

न प्रतिबंधकत्वे आत्मनि सर्वदैव चक्षुरादिप्रमाणाभावादिति प्रसंगो बोध्यः प्रत्यक्षसामग्रीसत्वे अनुत्पन्ने

प्रत्यक्ष इति शेषः ननु तत्रानुमितिवारणाय अन्यदेव प्रतिबंधकमास्थेयं सिध्यभावपक्षतामतेपि तदावश्यक

त्वात् तत्राह अनुमित्यनातिरिक्तेति तं स्यासति पक्षता शारीरे अनुमानातिरिक्तसाधकमानांतर्भावस्य निष्फल

त्वेप्येः। त्वादि सिषाधयिषासमवहितसामग्रीदशायामनुमितिवारणस्यैव तत्फलत्वात् साधकमानपदेन सिद्ध्युपहि ७४

तविवक्षणे च तदनिर्वाहादिति भावः केचित्तु यथा तानुरोधेनानुमानातिरिक्तेति तन्मात्रपरमेव न च सा

मग्र्याः पृथक्प्रतिबंधकत्वे साधकमानपदार्थस्य सिध्युपहितस्यापि निवेशनमफलमेवेति वाच्यं यत्रविष
ये प्रत्यक्षाद्युपहितसंन्निकर्षादिघटितप्रत्यक्षादिसामग्रीदशायामेव परामर्शादिसमवधानं तत्रानुमिति
६२१ वारणाय तौसा धक मा नस्यैव पक्षतायां निवेशमितुमुचितत्वान्न च तत्रापि सिषाधयिषाप्रतिबंधकतयैवोप
पत्तौ सिध्युपहितनिवेशनमफलमिति वाच्यं शाब्दसिध्दिकाले ऽशाब्दत्वानं जायतामितीच्छाबलादनुमित्य
पपत्तये सिषाधयिषा तादृशेच्छाया अवश्यमुत्तेजकत्वोपगमात् तथाविधेच्छाबलादुपदर्शितप्रत्यक्षसामग्र्यनंत
रं अनुमितेर्वारणाय साधकमानांतर्भावसार्थक्यात् न च सिध्युपहितचक्षुस्संयोगादिसत्वे आलोकसम
वधानाद्यसत्वे तादृशेच्छाबलादनुमित्युत्पत्तेः साधकमानेऽपि तादृशेच्छायाउत्तेजकताया अवश्यकत्वात्पक्ष
तायां तदंतर्भावेऽपि उक्तापत्तिवारणासंभवः इति वाच्यं यत्र विषयविशेषप्रत्यक्षोपहितचक्षुस्संयोगादिस
त्वे इतरकारणसमुदायसत्व एवाशाब्दत्वानं जायतामितीच्छा न तु इतर कारणाभावविशिष्टतादृशाच्छ

स स्तुसंयोगादित्वेन तत्र तादृशेच्छात्वावस्यप्रत्यक्षोपहितेन च स्तुसंयोगादिरूपसाधकमानविशेषणत्वानुपगमा
७५ त्तादृशविषयविशेषीयप्रत्यक्षतायामेव तथाविधसाधकमानां तत्प्राग्भावसार्थक्यादित्याहुः अनुमितिसाम
ग्र्यभावत्वेन प्रत्यक्षस्य कारणत्वमिति अन्यथा अनुमीत्साधीनानुमित्युत्पादकाले प्रत्यक्षापत्तेरिति भावः प्रत्य
क्षसामग्र्यभावत्वेन सिद्धिप्रत्यक्षसामग्र्यन्यतराभावत्वेन अन्योन्याश्रयादिति अनुमितिसामग्र्यभावे
प्रत्यक्षकारणकालपर्यान्तर्गतिमत्तात्वाप्रत्यक्षसामग्र्या अज्ञानात् तद्ज्ञानेन च तदभावघटितानुमितिसा
मग्र्या अज्ञानात् तदभावज्ञानादिति भावः अथवा कारणसमुदायत्वेन सामग्र्यां निवेशे समुदायभेद
स्य प्रत्येकं सकलकारणेष्वेव सत्वेन व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकाभावानुपगमे सामग्र्यां सा
मग्रीभिन्नभिन्नत्वं दुर्घटमिति कार्याव्यवहितप्राक्क्षणावच्छिन्नत्वेनैव सामग्रीं निवेश्य व्याप्यवृत्ति ७५
धर्मावच्छिन्नभेदस्याव्याप्यवृत्तितामभ्युपेत्य अन्यदा कार्याव्यवहितप्राक्क्षणावच्छिन्नभेदवत्त्वं कार्या

व्यवहितप्राक्क्षणेचतादृशज्ञानेऽवच्छिन्नत्वेइवत्वंफलोपधायकस्यउपपादनीयंतथाचपरामर्शादिसत्वेप्र
त्यक्षासत्तिकालेअनुमित्यनुत्पादःप्रत्यक्षोत्पत्तिनिर्वाहःउक्तानुमितिप्रतिबंधक स्यप्रत्यक्षोत्पत्तिमंतरे
णानिर्वाहात्प्रत्यक्षोत्पत्तिरप्यनुमित्यनुत्पादमपेक्षतेतदुत्पादेअनुमितेर्व्यवहितप्राक्कालावच्छिन्नस्यप्रत्य
य क्षप्रतिबंधकस्यानस्यंसत्वादन्योन्याश्रयइतिभावःअत्रैवकल्पेऽन्यों दूषणमुपन्यस्यतिस्या णुत्वाभावे द्वीयं ४
तिस्वोक्तदोषस्याप्येतदनुमततयाग्रकारसंगतिःपत्रविशेषदर्शनानंतरक्षणजातप्रतियोग्यारोपात्तस्या
णुत्वाद्यभावप्रत्यक्षंतत्रेत्यादिःतदभावानुमिति[illegible]प्रत्यक्षेस्याणुत्वानावनुमित्यापत्तेःतथाचानुमित्यन्यत्र त्ता
सिद्धिसामग्र्यभावस्यकार्यकालवृत्तितयादृष्टयगेवकारणत्वमावश्यकमितिभावः॥ ॥श्रीरामायनमः॥
प्रतियोग्याऽरोपकारणतायाअवस्यासंमततयाकेचिदितिननुपक्षताघटकप्रत्यक्षसामग्रीनानुमितिसाम
ग्र्यभावघटितकारणसमुदायरूपाअपितुतदतिरिक्तकारणप्रत्यक्षासाधारणैसमुदायरूपैववाच्याज्ञ
कारण

७६ नुमित्साविशिष्टसमानविषयकानुमितिसामग्रीदशायांसिषाधयिषारूपोत्तेजकबलादेवानुमित्युपपत्तेः
एवंप्रत्यक्षंप्रतिअनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतयापिनिरुक्तपक्षतानिवेश्यतेअपितुलाघवादनुमित्सा
वैशिष्ट्यमेवासत्यामनुमित्सायांसमानेविषयेप्रत्यक्षोत्पत्तेरावश्यकत्वात् तत्सत्वेचपक्षतायाआवश्यक
त्वात्तथाचनप्रथमान्योन्याश्रयावकाशः एवंसामग्र्याःकार्याव्यवहितप्राक्क्षणावच्छिन्नत्वेनप्रति
दि बंधकत्वेपिसमानविषयकप्रत्यक्षंप्रतिबंधकतायांअनुमित्सावैशिष्ट्यंनिवेश्यतेतथाचोक्तस्थलेप्रत्य
क्षोत्पत्तिर्नानुमित्यनुत्पादमुपजीवति अनुमित्सादेप्यनुमित्साविरहेणप्रत्यक्षप्रतिबंधकासत्वा
त् अपितुअनुमित्साविरहमेवेतिनापरोन्योन्याश्रयः अन्यथासामग्र्याःपक्षतायामनंतर्भावेपिदृष्टस्यकु
प्रतिबंधकतायाअवश्यकत्वेनानिरासादित्यत आह वस्तुतस्त्विति स्वतंत्रान्वयव्यतिरेकशालित्वंसिर ७६
धित्वादिरूपप्रत्येकवृत्तिधर्मावच्छेदेनकार्यानुत्पादंप्रत्यन्वयव्यतीरेकानुविधायित्वंनन्वन्यतरत्वेनप्र

तिबंधकत्वेपिनिर्णीयतसिद्धित्वावच्छिन्नस्यकार्यानुत्पादान्वयनियमेपितत्तदवच्छिन्नव्यतिरेकस्यचकारणांतर त

परामर्शादिसहितस्यकार्योत्पादनियतत्वंसंभवतीतिनैतावतासिद्धित्वादिनाप्रतिबंधकतासिद्धिरित्यतो

दूषणांतरमाहनियमेनेतिप्रथमोपस्थितत्वात्प्रत्येकरूपावच्छिन्नस्यतदवच्छिन्नान्यतरत्वापेक्षयाप्रथम

२ मुपस्थितिलाघवामुक्ताशरीरलाघवमाहलाघवादितिउक्तरूपद्वयमध्येयस्यतदन्यतरत्वघटितस्या

धिकत्वेदादिघटिततस्यागुरुत्वादितिभावःप्रत्येकंसिद्धित्वादिनातथात्वंप्रतिबंधकत्वंअन्यथाप्रतिबं

धकतैक्यानुरोधेननानाधर्मावच्छिन्नानांतत्तदवच्छिन्नभिन्नभिन्नत्वेनप्रतिबंधकत्वेबाधादेरित्यादिना

सत्प्रतिपक्षाद्यादिपरिग्रहःअत्रैवपक्षतायामेवांतर्भावप्रसंगात्घटकताप्रसंगात्सिद्धिबाधसाम

ग्रीविशेषान्यतमत्वावच्छिन्नाभावस्यपक्षतात्वप्रसंगादितिसमुदायार्थःअन्यथाबाधबुद्ध्यभावस्यका

रणांतरस्यकल्पनापत्तेरितिभावःनन्वेवंह्रदादिनिष्ठयाप्रतिबध्यायामपिवह्निमान्पर्वतोघटवानित्या

घनुमितौवह्न्यभावादिनिश्चयस्यप्रतिबंधकतायावह्न्यादिप्रकारताघटितरूपावच्छिन्नंप्रतिवह्न्यभावादि
७७ निश्चयस्यप्रत्यक्प्रतिबंधकत्वांतरमावश्यकमितिकथंसौमंग्री साध्यतदभाववत्त्वीयस्वयानामेकरूपेण
प्रतिबंधकता[redacted]प्रसक्तिरितिवाच्यंवह्न्यादिप्रकारकानुमितौवह्न्यभावादिप्रकारकनिश्चयस्यद्रव्यक्
प्रतिबंधकत्वविरहेपिवह्निमान्पर्वतोघटवानितित्रि[redacted]घनुमितिहेतुपक्षतायामाश्रयासिध्यादिनिश्च
यांत[redacted]र्भावेनैवताद्दशनिश्चयद्दशायांतयाविधानुमितिवारणसंभवात्अवछेदकगौरवस्यप्रवतैवा
प्रयोजकीकृतत्वात् नचतथापिबाधकालेप्रत्यक्षादेरप्यनुत्पत्त्या विशिष्टतानसामान्यंप्रतिबाधबु
द्धेःप्रतिबंधकत्वांतरकल्पनमावश्यकमितिपक्षतायांतद्। तत्प्रवेशोनिरर्थकइतिवाच्यंतत्रापिनि
त्यविषयकानुमितिसामग्र्यादीनामवश्यकल्प्यनित्यप्रतिबंधकतायांबाधबुध्यादिसाधारण्या ७७
न्यतरत्वादेरवछेदकतयैवोपपत्तेः[redacted]र्बाधबुद्धेः सामान्यप्रतिबंधकत्वासिद्धेःप्रत्यक्षस्यलेरच्छा

६ नानुमितेजनकताऽपातिरसिद्धेः केचित्तु अन्वयेऽपि दृष्टाऽप्रतिबंधकतायामेव प्रतिबंधकांतरसाधारणधर्मांतर न्य

तावच्छिन्नप्रतिबंधकतायामेवेति यावत् अंतर्भावप्रसंगात् अवच्छेदे घटकताप्रसंगात् तदभावव्याप्यव के

त्त्वज्ञानादिसाधारण्यान्यतरत्वेनैव बाधादेः प्रतिबंधकताप्रसंगादिति समुदायार्थः तथा च पक्षतायां

बाधांतर्भावपरत्वाभावान्नोक्तातिप्रसंग इत्याचक्षुः केचित्तु तदभावनिश्चयदशायां यादृशाकार

विशेषधर्मितावच्छेदककाद्यनुमितेः कारणीभूतविरहादेव नियमतो सित्सादरस्तत्साधकस्थलाभिमा नु

यकोयं ग्रंथस्तात्पर्यकः ननु सिद्धिसामग्रीविशेषयोरुभयोरेवानुमित्साया उत्तेजकत्वात्तयोरनुगतरू

पेण प्रतिबंधकत्वे अनुमित्साविरहस्यान्यतरत्वावच्छिन्नेस हकृद्विशेषणतया लाघवं अनुमित्सावि

रहविशिष्टसिद्धिसामग्र्यन्यतरत्वापेक्षया तद्विशिष्टसिद्धित्वतद्विशिष्टसामग्रीत्वद्वयोरेकस्यापि

विशेषणस्य द्विधा निवेशगौरवात् अन्यतरत्वघटकाधिकाऽप्रवेशापेक्षया सिसाधयिषाविरहस्य गुरु

पाठांतरे तद्विशेषणतया

७९ त ताया स्फुटत्वात् अत एव बाधादौ स्मृत्यादिप्रतिबंधकत्वापत्तिरूपप्रतिबंदेरपि नावसरः बाधसिद्ध्यन्वितविशेष
सामान्यस्यैतन्मात्रेण प्रतिबंधकत्वेनुगतरूपावच्छिन्नाशासिद्ध्यादिपक्षविरहविशेषणतायां सिध्यादिकाले इव ३५
बाधकालेप्यनुमित्या बलादनुमित्यापत्तेः सिद्धित्वावच्छिन्न एव हेत्वक्रस्य तन्निवेशानीयते यावत्काणवानव
काशात् तद्विशिष्टबुद्धिसामान्ये बाधतदभाववत्ताव्यवस्थतानादीनामेकरूपेण प्रतिबंधकत्वे उक्तदिशा लाघवा
त्तेन वेनावच्छेदकगौरवस्यादुष्परिहरत्वात् नन्वप्रत्यक्षस्थले बाधबुद्धौ तदभाववत्ताबुद्धौ वेच्छायाउत्ते
जकतयात्वाऽनुगतरूपेणैतयोः प्रतिबंधकत्वे इच्छाविरहस्य सहविशेषणतया लाघवमप्यस्मुणामेवेति वा
च्यं बाधादौ प्रत्यक्षेच्छाया उत्तेजकत्वेनानाप्रतिबंधकताप्रसंगेन तदनभ्युपगमात् तत्र नाहार्यत्वस्य प्रतिबंध
तावच्छेदकत्वमंगीकृत्यैव बाधादिसमये आहार्यस्योपपादनीयत्वादित्याशंकां निरस्यति नचेत्यादिना गौर
वमित्यंतमाशंका अनुमितेरुत्पादादित्यंतिमप्रत्यक्षादिसाधारणत्वे अनुमित्युत्पत्तेरेव तादृशेच्छाविषयसिद्धे ७९

याः स्वीकरणीयतया विशिष्टस्यावच्छेदत्वस्यावश्यंभेदात् न चाखंडस्य तस्य स्वरूपत एवावच्छेदकतासंभवात् उ
क्तविशेषणपुरस्कारेणानावच्छेदकत्वमिति कथं विनिगमनाविरह इति वाच्यं अभावस्याखंडत्वेपि स्वरूपतोवच्छे
दकतायाः सिद्धांतविरुद्धत्वात् यस्य स्वरूपतो भानं तस्यैव तथावच्छेदकतायाः सिद्धांतसिद्धत्वात् विशेषणे
पुरस्कारेणाचोपस्थिते अवच्छेदकत्वग्रहस्य विशेषणावच्छिन्ने अवच्छेदकत्वावगाहित्वनियमात् किंचिद्रूपेणाभा
समाने स्वरूपतोवच्छेदकत्वस्य प्रमाणेनास्पर्शाच्च न च तत्तद्व्यक्तित्वेनैव भेदस्यावच्छेदकत्वं स्वीकरणीयं न तु स्व
रूपतस्तथा च नोपदर्शितविनिगमनाविरहावकाश इति वाच्यं भेदनिष्ठस्य तत्तद्व्यक्तित्वस्य भेदस्वरूपातिरि
क्तस्य दुर्वचत्वात् भेदस्वरूपस्य च तस्य स्वरूपतो विशेषणत्वासंभवात् एतेनाखंडाभ्यंतरत्वावच्छिन्नाभा
वस्य तत्तद्व्यक्तित्वेनैव हेतुत्वमिति परास्तं यत्तु सिद्धिभेदसामग्रीभेदयोः समानाधिकरण्येपि न मिथो विशे
षणविशेष्यभावापन्नयोः ननु भेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वे न विनिगमनाविरहः स्यात् अपि तु धर्मिविशेषण ये

तापन्नयोरेवव्यासज्यवृत्त्यवच्छेदकत्वं तथाविधयोर्पि अवच्छेदकतापर्याप्तेः महानसीयवह्निर्नास्तीतिर
प्रतीत्याअवगाहनादितितदपिन महानसीयवह्निर्नास्तीत्यादिबुद्धौ वह्नित्वाद्येकधर्मितावच्छेदकावच्छिन्न
एव महानसीयत्वाद्यपरविशेषणताभानं नियमः इत्येकत्वानेकेषामवच्छेदकत्वेप्याद्ये धर्मितावच्छेदकाव
च्छिन्नविशेषणतापन्नस्यैवावच्छेदकत्वम् द्वितीये तु धर्मितावच्छेदकावच्छिन्नेविशेषणतानापन्नस्येति नियमेन
प्रकृते कस्य धर्मितावच्छेदकतापन्नस्य कस्य वा तदवच्छिन्नविशेषणतापन्नस्यावच्छेदकत्वमित्यत्र विनिगम
नाविरहेणावच्छेदकताभेदस्यावश्यकत्वात् अवच्छेदकविषयतावैलक्षण्यस्यावच्छेदकतावैलक्षण्यनियत
त्वादित्यलमत्र विस्तरः अन्यतरत्वेनोभयोरननुगमेपि प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधाननुगमान्नतयोरैक्यंभाव का
स्यकारणतासंभवत्यादृ आत्मनिष्ठस्येति समवायसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकसिद्ध्यभावः आत्मत्वसा ८०
सन्न तथाकारणं आत्मक्षणसाधारणत्वगुरुत्वसंयोगादिरूपसामग्र्याः तत्त्वाश्रयसंयुक्तमनस्संयोगादिरूप

रितिभावः अनुमितिविषयकेच्छाविरहस्यानुमितित्वाप्रकारकं तादृशेच्छासाधारणानुगतरूपावच्छिन्नवि
रहस्य तादृशं स्वरूपं प्रागेवावेदितं अनुमित्सनुत्पादादिति प्रत्यक्षोत्पत्त्यापत्तितादृशेच्छाविषयसिद्धेरिति भावः
अनुमितित्वादिप्रकारकेच्छाविरहस्यानुमितिप्रत्यक्षान्यज्ञानत्वप्रकारकेच्छात्वावच्छिन्नाभावस्य द्यगोवय
प्योयोगं सिद्धित्वप्रत्यक्षसामग्रीत्वाद्यवच्छिन्न एव नत्वनुमितित्वादिप्रकारकेच्छातत्प्रकारकेच्छाभावमनुगत
रूपावच्छिन्नाभाव एवान्यतरत्वावच्छिन्नो विशेषणं वाच्यं प्रत्यक्षादिसामग्रीदशायामुक्तेच्छावलादनुमितेर्वा
रणाय चानुमितीभिन्ना लौकिकप्रत्यक्षान्यस्वविषयतावच्छेदकावच्छिन्नसामग्रीसमवहितान्यत्वेनेच्छाविशेष
णीयाअनुमितिसामग्र्याउपनीतभानसामग्र्याश्च समवहिताया इच्छायाः संग्रहाय तेन द्वयमवच्छिन्नां
तविशेषणं अनुमितित्वादिप्रकारिकायाः प्रत्यक्षसामग्रीसमवहितेच्छायाः संग्रहायावच्छिन्नांतं एवं उक्त
लाघवमक्षुण्णमेवेत्यत आह स्वनिवर्त्तकेति स्वनिवर्त्तकत्वं विषयतया बोध्यं अतिगौरवमितिअतिगुरुशरीर

ताद्दशेच्छाविशेषणस्याधिक[redacted]स्यनिवेशादिति भावः ननेवमपि प्रतिबंधकत्वैक्यनिबंधनलाघवं[redacted]दुर्वा
७९ रमेव प्रतिबंधकांतरकल्पने एकत्रावच्छेदकगौरवस्याकिंचित्करत्वात् अनेकविधपक्षताहेतुताया एकैकविधवह्नि यं॥
त्वावादिनिरूप्याणामनंतरप्रविश्यानंतस्थले ऽवच्छेदकगौरवात्स्वातंत्र्येणैव तत्प्रतिबंधकताकल्पनस्योचितत
याबाधादेः पक्षतांतर्भावे प्रतिबंधनवकाशात् प्रतिबंधेरनुत्तरत्वाच्चेत्याशयेनान्यतरत्वेन प्रतिबंधकतामते
पिविनिगमनाविरहेण प्रतिबंधकताद्वयमापादयति अन्यतरत्वेति अन्योन्याभावयोः सिद्धिभेद सामग्रीभेद
योः तथात्वासिद्धिभेदविशिष्टसामग्रीभेदावच्छिन्नभेदस्सामग्रीभेदविशिष्टसिद्धिभेदावच्छिन्नभेदयोर्विनि
गमनाविरहात् प्रतिबंधकतावच्छेदकद्वयावच्छेदकभेदात्प्रतिबंधकताभेद आवश्यकः न च तादृशभेदयो
रसमनियततया ऽभेदान्नावच्छेदकभेद इति वाच्यं॥ ॥तादृशभेदाभेदेऽपि सिद्धिभेदविशिष्टसामग्री ७९
भेदावच्छिन्नभेदत्वेन सामग्रीभेदविशिष्टसिद्धिभेदावच्छिन्नभेदत्वेन च विनिगमनाविरहेणावच्छेदकता

परंपरात्मकभिन्नसंबंधावच्छिन्नाभावरावात्मप्रत्यासन्नतयाकारणंवाच्यमित्यर्थः विषयचक्षुस्संयोगादिः
समवायेनाभावस्यसर्वदैवात्मनिसत्त्वात्तादृशाभावकारणतायाअतिप्रसंगावारकत्वादितिभावः ननुवि
षयचक्षुस्संयोगादेर्नप्रतिबंधकत्वंस्वीक्रियतेयेनसंबंधानतुगमः स्यात्किंतुचक्षुस्संयोगादिविशिष्ट
मनुयोगस्यैवसमवायेनप्रतिबंधकत्वंवाच्यमित्यतआह मणीतिवह्नेरित्यनंतरंदाहंप्रतितीमनयोगा
देरित्यनंतरंप्रकृतइतिचपूरणीयंप्रतिबंधकत्वायोगादितिमनोयोगस्यानुमितावपिहेतुत्वात्कारणस्यप्र
तिबंधकत्वायोगादितिभावः यद्यपिकारणस्यापिरूपांतरेणप्रतिबंधकत्वेक्षतिविरहः दाहप्रतिबंधकत्वे
वह्नेः प्रयोजनविरहादेवानिवेशः प्रकृतेतुसंबंधैक्यानुरोधादेवमनोयोगादेरनुप्रवेश इत्यकिंचित्करमे
तत्तथापिमनोयोगस्याधिकस्यनिवेशनीयतयागौरवमेवबाधकंबोध्यंनचसामग्र्यास्तत्रप्रतिबंधक
तामतेपिआत्मनिष्ठतासंपत्तयेचक्षुस्संयोगादेः संबंधतयामनोयोगादिप्रवेशस्यावश्यकत्वात्ना

धिक्यमेतन्मतेपि काळनिष्ठतयासामग्र्यभावहेतुत्वेनतत्तत्तुरूपीतनिवेशस्यावश्यकतयागौरवादिति वाच्यं
८२ तथापि मनोयोगादिसंबंधस्याधिकस्यनिवेशानीयतयागौरवस्यदुर्वारत्वात् विषयभेदेनप्रतिबंधकताभे
दविरहात्तुरोधेन विषय [illegible] प्रत्यासन्नतयात्वस्तुस्ते योगादिप्रतिबंधकतापसस्यैवस्वतंत्रसामग्रीप्रति
बंधकतावादिनि राम्यमपणीयतयातत्रमनोयोगादेर्निर्विशेषाभावाद्यतयात्वेतिरवंरीत्याप्रतियोगितावच्छेदक
संबंधभेदस्यावश्यकत्वेत्यर्थः पूर्वप्रतियोगितावच्छेदकभेदेनसिद्धिसामग्रीविशेषणयोः सिषाधयिषाविर
हयहार्थयोर्नदात्रद्विशेषप्रवेशपार्थक्यंव्यवस्थापितमीदानीं संबंधभेदेत्तद्विशेषणताभेदेस्वेव्यवस्थापय
ति एककालेति एवकक्षणावच्छिन्नैकात्मवृत्तित्वमित्यर्थः यद्यपि संबंधमध्ये एकक्षणावच्छिन्नत्वानंतर्भावे
पि सिषाधयिषाकाले तद्विरहरूपविशेषणाभावात् अतोविशिष्टाभावोक्षतएवतत्कालानंतर्भावे सिषा ८२
धयिषाकालेपि सिद्धौ कालांतरावच्छिन्नतद्विरहवत्त्वात्मनिवृत्तिरूपवैशिष्ट्यं वर्तते अस्मात्मनि घटादौच

तादृशविशेषणांन्वेतिविशिष्टसिद्धिसत्वमव्याहतमितिकथं विशिष्टाभावेनवर्त्तितव्यं कालांतराभावे तु तादृशा
कालांतराभावात्ननतद्दानींतद्घटितवैशिष्ट्यमितिविशिष्टसत्वादिविशिष्टाभावोस्तु इति वाच्यं सिषाधयिषाका
लस्यतदधिकरणानिष्टत्वस्याबाधिकरणतानवच्छेदकतयातादृशाधिकरणताघटितसामानाधिकर
ण्यरूपतदिच्छासामानाधिकरण्यासिद्धिनिष्टवैशिष्ट्यस्यप्रवर्त्तनेच्छेदकत्वात्तत्कालावच्छेदेनसिद्धिसत्वेपि ब
तदिच्छाधिकरणीतदिच्छाविरहविशिष्टसिद्धिसत्वानुपपत[illegible]त्तेरन्यथास्वाधिकरणीतकालावच्छिन्नत्व ५५
पया स्वस्वाधिकरणवृत्तितावित्वेपितत्कालस्याप्यन्याधिकरणावच्छिन्नस्वाधिकरणतयाकालविरहप्रयुक्त
त्रै। वैशिष्ट्याद्विविरहस्यानिर्वाहात् विष्पीन्द्रततत्तत्सिध्यकरणावच्छिन्नस्वाधिकरणकालत्वेनकाकस्य
संबंध[illegible]घटकत्वेनानुगमाद्दितितथापिविभिन्नकालेविशेषणविशेष्ययोः सामानाधिकरण्यसत्वे
पिएकस्यणावच्छेदेनसामानाधिकरण्यस्यैवविशिष्टसत्वनिर्वाहकत्वमित्येतत्तत्वनापैवैककाला

वच्छिन्नत्वकल्पनं केचित्तु कालस्य विशिष्टाभावप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधघटकत्वे न तु प्रत्यक्षि
७२ तात्माभावान्न विशिष्टाभावस्य वैलक्षण्यानिर्वाहः प्रतियोगितावच्छेदकावैलक्षण्यात् सर्वदा हेउरहितपुरु
षाधिकरणे दंडोपलक्षितपुरुषाभावस्यैव सत्वेन पुरुषत्वादिमात्रस्य तत्प्रतियोगितावच्छेदकता
संभवात् ताहशपुरुषांतरस्यावृत्तिकानुगतधर्मांतरविरहेण सत्वेवाप्रतियोगिकोटौ तस्याभानेन
प्रतियोगितावच्छेदकेन दंडतदभाववासंत्त्वादित्याहुः तच्चिन्त्यम् अन्याहशामिति स्वाश्रयीभूतात्मसुक्तप्र
रेपरासंबंधेन संबंधत्वरूपमित्यर्थः ननु प्रत्यक्षता शरीरे प्रत्यक्षसामग्र्यन्तर्भावेन तदभावस्यानुर
मितौ स्वतंत्रहेतुताकल्पनमावश्यकं तथा च तस्यैव पक्षपदप्रवृत्तिनिमित्तत्वं स्वीक्रियतां न तु सिर
ध्यभावस्य तथा च पक्षपदप्रवृत्तिनिमित्तमिदमिति मूलविरोध इत्यत आह सामग्रीति हेतुत्वेपि अ ८२
साधारणकारणत्वेपि लाघवात् लघुशरीरत्वात् ननु लाघवस्य पक्षपदप्रवृत्तिनिमित्तत्वोपष्टंभक

त्वेबाधाभावास्यैवतथात्वमुचितंतत्रासिषाधयिषाविरहाविशेषणंतायत्रहिचसिद्धसाधनस्थलेपक्ष
व्यवहारोनास्तीतिसिद्ध्यभावस्यतथात्वमित्युच्यतेतदाबाधदशायामपितद्विरहात्सोपिनिर्विश्यता
मित्यतआहफलानुपहितेतिस्वविषयसिद्ध्यनुपरिहितइत्यर्थः।तच्चातिगौरवस्तत्त्वनाप्यसिद्धसाध
नस्थलेसाध्यनिश्चयदशायामपिपक्षव्यवहारविरहेणपक्षव्यवहारस्यसत्त्वानुत्पत्तिप्रसक्तेनगौरवादिति विरहु
बाधस्थलेव्यवहारस्यसविवादत्वाद्गौरवसहिष्णुतायाअन्याय्यत्वादितिभावः।ननुसमवायसंबंधाव
च्छिन्नसिद्ध्यभावस्यात्मसंबंधप्रत्यासन्नतयैवानुमितिहेतुतयातस्यपक्षप्रवृत्तिनिमित्तत्वेऽनात्मन्येवर पद्
पक्षव्यवहारप्रसंगइत्यतआहविशिष्टेतिसिषाधयिषाविरहविशिष्टेत्यर्थः।तत्सन्निधानंचसिद्धेः
पक्षतिष्ठायाउद्देश्यतासंबंधेनानुमितिप्रतिबंधकत्वासंभवप्रदर्शनायप्रवर्तितेवह्निमनुमिनुयाम
हानसेवह्निमनुमिनुयामित्याद्याकारकानुमित्यानामेकत्वोत्तेजकत्वेऽतिप्रसंगेनद्व्यगेवोत्तेज

कयोर्नैयत्सामेदेनकारणताभेदस्यावश्यकतयाआत्मनिष्टप्रत्यासत्तेरेवोचितत्वात् अन्यथापुरुषांतरविशेषा
८३ याभंतर्भाविनीयतयागौरवात् समानप्रकारिकायाअसमानविशेष्यकसिद्धेरनुमितिप्रतिबंधकतयाविष
यनिष्टप्रत्यासत्त्यसंभवो बोध्यः परंपरासंबंधादितिस्वप्रतियोगितावच्छेदककोटिप्रविष्टविशेष्यतावच्छे
दकवत्त्वरूपादित्यादिः नचसिद्धिकालेपिएतादृशसंबंधेनपक्षेसाध्याभावोवर्त्ततेअत्यंताभावस्यनित्यत्वा
दित्यतिप्रसंगइतिवाच्यंतत्रात्मवृत्तिविशिष्टस्यैवसिद्ध्यभावस्यतादृशसंबंधेनतत्पुरुषंप्रतिपक्षव्यवहा
रनियामकत्वात् ननुविषयचक्षुस्संयोगादिरूपायाः प्रत्यक्षसामग्र्याआत्मनिष्टप्रत्यासत्त्यानप्रतिबंध
कत्वसंभवः उक्तपरंपरयाअतिप्रसक्तत्वात् संबंधत्वेमानाभावाच्च तथाचयदातादृशसामग्रीतदुत्तरक्ष
क णेनानुमितिरितिकालिकप्रत्यासत्त्यैवप्रतिबंधकत्वंकल्पनीयं तथाचपुरुषांतरीयप्रत्यक्षसामग्र्या ८३
पिपुरुषांतरीयानुमितिबंधःस्यात् एवंकालिकसंबंधावच्छिन्नानुमित्याविरहस्यैवदैशिकसंबंधघटित

प्रति

सामानाधिकरण्यसंबंधेनसामग्रीविशेषणत्वंस्वीकार्यंतथाचपुरुषांतरीयानुमित्साकालीनायाअपि
स पुरुषांतरीयप्रत्यक्षसामग्र्यास्तदीयानुमितिप्रतिबंधकतापत्तिरित्याशंकांचक्षणसंयोगादौतत्पुरुषी
नु यत्वमंतर्भाव्यनिराकरोतिएकस्येतिअनुमित्सुत्मादिसंतमुत्पन्नक्षणंअन्यस्यप्रत्यक्षसामग्रीसत्वे[illegible]ः
न्यस्यतद्विरहिणोअनुमित्सुत्मादाश्चेतिद्रष्टव्यंतत्पुरुषीयानुमित्सायाःकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियो
गिताकाभावस्यदैशिकसंबंधेनाधिकरणंयःक्षणःतत्रकालिकसंबंधेनवर्तमानत्वंकालीनार्थः
सामग्रीविशेषणमप्यवासमवायावच्छिन्नप्रतियोगिताकतदात्मवृत्तित्वविशिष्टअनुमित्साभावावँव
च्छेदकक्षणेकालिकसंबंधेनवृत्तित्वमेवतदर्थःतेनतत्पुरुषीयानुमित्साक्षणस्यापिअन्यदेशाव
च्छेदेनदैशिकसंबंधेनकालिकसंबंधावच्छिन्नतदवच्छिन्नाभाववत्वेपिनक्षतिःतत्पुरुषीयप्रसिद्धसा
मग्रीविशेषविरहइतिकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकःपक्षनिष्ठतदीयेंद्रियसन्निकर्षविशि

ष्टसाध्यनिष्ठतद्धीयेंद्रियादिसंनिकर्षादिर्विवहेरित्यर्थः वैशिष्ट्यमेककालीनत्वमेव विशेष्याविशेषभावेविनि
८४ गमनाविरहान्नानेककारणताकल्पनमगत्यानदोषायप्रयावत्वेनतत्तदसाधारणकारणसमुदायस्यप्रति
बंधकत्वंपुनरनुपादेयमेवयावत्वस्यदुर्वचत्वात् पर्वतोवन्हिमानित्याद्यनुमितिसमानविषयकचाक्षु
कं षादिसामग्र्याः प्रतिबंधकतायांरूपादिनां [redacted] तर्भावनीयंतत्रसाध्यपक्षयोरूपादिमत्तानियमेन
दृश्यवा तन्निवेशेप्रयोजनाभावात् किंतुपर्वतोनद्रव्यंवन्हिमत्द्रव्यंजन्यवत्दरित्याद्यनुमितौवाय्वादौइंद्रियस
न्निकर्षस्याविरोधितोपपत्तयेयथायोगंसाध्यपक्षादौरूपादिमत्वनिवेशानिर्ध्ये अथप्रतिबंधकसा
मग्रीसत्वेपिकाले [redacted] तदनधिकरणादिशावच्छेदेनतदभावस्यसुलभत्वात् अमित्यापत्तिः नचप्रतिकंधंबं गु
सत्तायाः कार्यानुत्पादप्रयोजकतानतत्सत्वेकथंकार्योत्पत्तिरितिवाच्यंसामग्र्याः कार्योत्पत्तिप्रयोजिर ८४
न कायाः प्रतिबंधकसत्वेपितदभावसत्वेनाक्षतत्वेकार्योत्पत्तेर्दुर्वारत्वादितिचेन्नयादृशकारणता

४ नदेशभेदानवच्छिन्नवृत्तिशीर्षितकार्यसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिता ४   १ प्रतियोगिवैयधिकरण्यं

घटकनियमे देशांतरावच्छेदेन कार्यसमानाधिकरणकारणाभावस्यव्यावर्तकं देशभेदानवच्छिन्नत्वम
स्यदाविशेषणमनावेनिवेशयते यथा समवायादिसंबंधावच्छिन्नसंयोगत्वानादिनिष्ठकारणताघटक
नियमे तद्व्यक्तिकारणतावच्छेदकावच्छिन्नस्य देशभेदानवच्छिन्नवृत्तिरेवाधिकरणे कार्योत्पादप्रयोजि
काउक्तप्रतिबंधकाभावस्य कारणता च न तादृशी किंचिदवच्छेदेन तत्र प्रतिबंधकसत्व एव तत्कार्यानु
त्पत्यातादृशाभावविशेषणाप्रवेशे प्रयोजनाभावात् तथाच देशभेदावच्छिन्नप्रतिबंधकाभावबलात्‌ अनुमि
त्यापत्तिः एतेनात्मनिशरीरविशेषावच्छि[illegible]देन सिध्यादिरूपप्रतिबंधकसत्वे घटाद्यवच्छिन्नतदभावबला
दनुमित्यापत्तिरपि निरस्ता न च सिध्यादिमत्यात्मनि तत्काले वा घटाद्यवच्छिन्नतदभावस्य यावृत्तिस्तदन्य
देशभेदानवच्छिन्नतद्वृत्तेरप्रामाणिकत्वात् सिध्याद्यसत्वेप्यनुमित्याद्यनुपपत्तिरिति वाच्यं तादृशवृत्त्यन
भ्युपगमे सिध्याद्यसत्वदशायां तदभावस्यात्मनि दैशिकव्याप्यवृत्तितायाः सर्वानुभवसिद्धाया अनुपपत्तेः

या

२ सौभीक्रामव्यूहः गर्भांतरानुसरणस्तु अवच्छेदकतासंबंधेन तत्पुरुषीयानुमितिं प्रति अवच्छेदकतासंबंधेन तत्पुरुषीयसिद्धिप्रतिबंधिका।

यदि च कायव्यूहस्थले एकात्मनि शरीरांतरावच्छेदेन सिद्ध्यभावाद्यभावस्य सिद्ध्यादेः सत्वे ऽन्यशरीरावच्छेदे
८५ नानुमित्याद्युत्पत्तिः प्रामाणिकी तदा सिद्ध्यभावनिष्ठकारणताघटकनियमशरीरे अभावांशे उक्तविशेषणप्र
वेशस्यावश्यकत्वात् घटाद्यवच्छिन्नसिद्ध्यभाववत्त्वात् सिद्धिदशायां अनुमित्यापत्तेर्वारणाय गत्यंतरमेवानुस
रणीयमिति दिक् उत्तेजकाभिमतसिषाधयिषायाः कारणतां स्वीकृत्य सिद्ध्यभावस्य कारणतामाक्षिपति
अथेत्यादिना। वेदिस्वं तेन एतावतैव विना सिषाधयिषां सिद्ध्यनंतरमनुमितेर्वारणसंभवादिति भावः प्रतिबं
द्धि मा शंकते नैवमिति उत्तेजकस्य मंत्रौषधविशेषादेः प्रतिबंदिमुद्धरति उत्तेजकानामिति मण्यादिस्थली
यो त्तेजकमंत्रौषधादीनामित्यर्थः अननुगतत्वादिति तथा चानुगतकार्यं प्रति व्यभिचारेण कारणत्वासंभवा
दिति भावः इहापि सिसिधिस्थलेपि दर्शितिरितियादशया दशो छासत्वरत्यादिनेत्यादिः सिषाधयिषायाउत्तेज ८५
कीभूतायाइत्यादिः तथा च तुल्यमुक्त्या उत्तेजकाभावकूटविशिष्टायाः सिद्धेरभावः एव द्दाहा दौमण्यार

४५ ध्यभाववद्धेतुर्न वर्ततीति भावः ननु तावदभावकूटविशिष्टसाध्यनिरूप्याभावत्वापेक्षया लघीयसी अंतत
स्तावदन्यान्यत्वेनैवानुगमः संभवति सिषाधयिषाणामित्यत आह सिध्युत्तरानुमितित्वं चेति अनुगतस्य तस्य
सिद्धिसमानकालीनप्रागभावप्रतियोगित्वरूपस्यानतिप्रसक्तस्य च तत्तत्सिद्धिनाशकालीनप्रागभावप्र
तियोगित्वे सति तत्तत्सिद्धिकालीनप्रागभावप्रतियोगितात्मकस्यैव संभवादनुगतानतिप्रसक्तेस्तूभयमु
पात्तं प्रथमधर्मस्य कार्यतावच्छेदकत्वे सिषाधयिषामंतरेण सिद्धिनाशोत्तरकाले जायमानायामनुमितौ
सिषाधयिषाया व्यभिचारादुत्तरस्य तथात्वे चानंतकार्यकारणभावप्रसंगादिति भावः सिद्धिस्थितिकाली
नामिति स्वक्षणवृत्तिप्रागभावप्रतियोगित्वस्वक्षणवृत्तित्वोभयसंबंधेन सिध्यवच्छिन्नमित्यर्थः आद्यवा
याह स्वेतरेति स्वभिन्नत्वस्वक्षणवृत्तिभिन्नत्वोभयसंबंधेन सिध्यवच्छिन्नभिन्नमित्यर्थः पक्षत्वमेव्याहृ
त्तिः स्फुटैव संबंधविधया स्वक्षणवृत्तित्वादिनां निवेशान्न सर्वत्रानुगमनिबंधनो दोषाः संबंधमध्ये स्वपदार्था

निवेशेपिअन्याधिकरणावृत्तित्वादेरन्यसंबंधघटितत्वाभावेनातिप्रसंगविरहात् नाशकालेनाशोत्पत्तिक्षणेऽनुमित्यु

८९ त्पादोदुर्वारइतिसिद्धिनाशसमयोत्पन्नानुमितेरुक्तसिषाधयिषाकार्यतावछेदकानाक्रांतत्वादितिभावः

ननुस्वक्षणवृत्तिप्रागभावप्रतियोगित्वस्वनाश[illegible]क्षणवृत्तिप्रागभावाप्रतियोगित्वोभयसंबंधेनसिद्ध्यव

च्छिन्नानुमितित्वमेवसिषाधयिषाजन्यतावछेदकंवाच्यंएतच्चसिद्धिनाशकालोत्पन्नानुमितिसाधारण

मेवेतिनातिप्रसंगः नचसामान्यतोनाशक्षणवृत्तिप्रागभावाप्रतियोगित्वंजन्यमात्रस्यैवनसंभवतीतियत

दधिकरणक्षणवृत्तिप्रागभावाप्रतियोगित्वंतद्व्यक्तिनाशएवविशिष्यनिवेश्यः इत्यननुगमतादवस्थ्यमि

तिवाच्यंसंबंधाननुगमस्यादोषत्वात्कथंचिदनुगमस्यापिसंभवाच्चेत्सतोदोषांतरमाहैकस्येतिसिद्धिस

त्वइतिअव्यवहितपूर्वकालइत्यादिः अनुमित्युत्पादप्रसंगइतिपुरुषांतरीयसिद्धव्यवहितोत्तरोत्पन्नपु ८९

रुषांतरीयानुमितेरप्युक्तसिषाधयिषाजन्यतावछेदकाक्रांतत्वादितिभावः सामानाधिकरण्यस्याप्यधिक धर्म

स्यदर्शितकार्यतावच्छेदकताघटकसंबंधमध्ये निवेशने पुरुषांतरीयसिध्यनंतरोत्पन्नानुमितौ सिषाध
यिषायाव्यभिचारवारणसंभवात् दोषांतरमाह अपिचेति सामान्यसामग्रीतः अनुमितिसामान्यहेतुभू
तपरामर्शादितः ननु विशेषसामग्रीसहिताया एव सामान्यसामग्र्याः कार्योत्पादकत्वानापत्तिसंभवः इति
शंकायामाह नहीति विशेषेति सिषाधयिषारूपेत्यर्थः जनकत्वं उपधायकत्वं नास्तीति न हीत्यर्थः सिध्यस न्व
त्वे सिषाधयिषां विना पि परामर्शादेरनुमित्यनुत्पादकत्वादिति भावः तथा च तत्रैव सिद्धिदशायामपि प
रामर्शादिसत्वे सिषाधयिषाविरहेनानुमित्यनुत्पादप्रयोजकत्वमिति पर्यवसितं ननु विशेषसामग्री
विरहकूट एव सामान्यसामग्रीदशायां सामान्यकार्यानुत्पादप्रयोजकं सिध्यसत्वस्थलीयविशेषसाम
ग्रीविरहघटितस्य च कूटस्य सिषाधयिषाविरहसहकृतसिद्धिरूपैव सत्वेन नतु सिध्यसत्वस्थल इति न ले
दोषइत्यत आह नचेति अन्यत्रापि सिध्यसत्वस्थलेपि विशेषसामग्र्यंतरमिति सिध्यभावस्यैवैतन्मतेपि

अहेतुत्वादिति भावः ननु अनुमितित्वस्य तदुत्पादकतत्तत्परामर्शव्यक्तीनां विशेषसामग्रीत्वेपि अनुमित्सुत्प
९७ नु त्तिकालेपि तत्तत्वेन तदनंतरमनुमित्युत्पादप्रयोजकविरहः ननु व्यक्तिविरहोक्तानंतानां सामान्यकार्यानु प्रा
त्पादप्रयोजकत्वे गौरवमन्यथा बहुतरसामा न्यकारणतायाउच्छेदप्रसंग इति भावः अत्राहुः सिद्ध्युत्तर नु
मनुमितौ सिद्ध्यभावस्य हेतुत्वांतरकल्पनमेवेदृशातिप्रसंगवारणसेनवात विशिष्टसिद्ध्यभावहेतुत्वम
युक्तं सिषिसिषाधयिषाविरहयोर्विशेषणविशेष्यभावे विनिगमनाविनिगमनाविरहेण प्रतिबंधकता
द्वयस्य तन्मतेप्यावश्यकत्वात् प्रतिबंधकतावच्छेदकगौरवस्याधिक्यात् न च सिषाधयिषाहेतुतापक्षे
पि कार्यतावच्छेदककोटौ अव्यवहितोत्तरत्वनिवेशाधिक्येन गौरवमिति वाच्यं तल्लिंगकेच्छाविरहविशि
ष्टसिद्ध्यभावस्य पूर्वापरलिंगति समूहालंबनजन्यानुमितौ व्यभिचारवारणायाव्यवहितोत्तरत्वसंबंधेन ९७
तादृशासिद्ध्यनवच्छिन्नानुमितिमात्रस्यैव हेतुतायामावश्यकतापि याच्यत्वादिति ॥ सिद्धिस्थलेविनापि सिषाधयि

षं सामान्यकार्योत्पत्तावपि तादृशं कार्यस्योक्तविशेषसामग्री कार्यतावच्छेदककोटौ तास्मात् तथा च विशे
षसामग्रीं विना तदुत्पन्नौ तत्र तस्याव्यभिचारात् कारणतैव व्याहन्येत इति न तत्र तदुत्पत्त्यापत्तिरिति शंकते र
हेति कार्ये साहप्रयोजकसामग्रीसत्त्वे प्रयोजनक्षतिर्न कार्योत्पत्तिं विरुणद्धि तथा च प्रकृते सिषाधयिषा
घटितायाः सामान्यकार्यप्रयोजकसामग्र्याः सिषिकालेऽपि सत्त्वे विशेषसामग्रीविरहेण तत्कार्यतावच्छे
दकावच्छिन्नोत्पत्त्यसंभवेऽपि सामान्यधर्मावच्छिन्नोत्पत्तिर्दुर्वारैवेत्याह सामान्यनिष्ठेति सा सिध्युत्तरानुमि
तिः कार्यानुत्पादस्यानत्यधर्मावच्छिन्नानुत्पादस्य विना कारणविरहं तद्धर्मावच्छिन्नोत्पादप्रयोजकसाम
ज्ञाति ग्रीविरहं विना अनुमितिपक्षतासहितपरामर्शत्वेनैव हेतुतानन्तु पक्षतापरामर्शयोः पृथक्कारणता
वश्यं गौरवान्नन्वविशेषणविशेष्यभावे विनिगमनाविरहः परामर्शस्यानुमित्यहेतुत्वे तस्य व्याप्तिज्ञान
रूपकारणव्यापारत्वासंभवात् व्यापारतायाः फलजनकतागर्भत्वात् इत्यस्यैव विनिगमकस्य संभवाद्र

इतिकेषांचिन्मतंतद्दूषयतिकरणेत्यादिनापरामर्शस्येतिषष्ठ्यर्थोवृत्तिःतस्याः२कारणतायामन्वयःनिमि
८८ ते त्तकारणस्यदंडादेःसमवायिकारणेतिकपालादिनिष्ठघटत्वाद्यवच्छिन्नकारणतेत्यर्थःसमवायिनिय
म्यतत्कारणतायाआवश्यकत्वादितिभावःजन्यसत्त्वाद्यवच्छिन्ननिरूपितायांसमवायिकारणतायां
दंडादेर्व्यभिचारेणप्रवेशासंभवात्यथासंभवमियुक्तंकारणत्वतदवच्छेदकत्वयोरुक्तविनिगमकस
त्वेननियतत्वेपिसिद्ध्यभावसहितपरामर्शत्वयोरेकविशिष्टस्यैवएकविशेष्यतावच्छेदकतापन्नस्यैवा
परस्यावच्छेदकत्वंतत्रविनिगमनाविरहोदुर्वारएवेतितुनतंनतुसिद्ध्याभावस्यैवानुमितिहेतुत्वंअ
नुमित्यांविनाकस्यानुमितिर्नोपपद्यतेमणिसंभवथानोत्पत्तिकालेसहानुत्पत्त्याप्रतिबंधकाभाव
स्यकार्यकालसत्तायाःस्वकार्योपधानप्रयोजकत्वात्अनुमितिकालेचसिद्ध्यभावासत्त्वादित्यगत्या ८८
तस्यकारणतावच्छेदकत्वमेवनतुकारणमितिशंकतेअथेतिकार्योत्पत्तिक्षणावच्छेदेनापिकार्याधिक

रणेनियतसत्वंयत्कारणत्वंघटितंतत्कारणतावच्छेदकंयस्यैवकार्योत्पत्तिक्षणेसत्वंकार्योत्पत्तिप्रयोजकंय
स्यामात्रमनावश्यकः सिद्ध्यभावस्यप्रतिबंधकाभावरूपत्वेपिनियतप्राक्सत्वमेवकारणतावच्छेदकं ननु
कंमपीतितस्यस्वप्राक्सत्वमात्रंफलो[illegible]पत्तौतंत्रमितिनानुपपत्तिरितिसमाधत्तेयस्येतिअन्वयेति
सच्चाहेरदर्शनमात्रेणैवप्रतिबंधकाभावेकार्यसहभावेनहेतुतासिद्धाविष्टत्वर्थः प्राभाकरास्तिस
हभावनिरूपकस्यैवकारणतावादिनेत्यादिः यत्तुअनुमितौप्रत्यक्षसामग्र्याःप्रतिबंधकतांतरकल्प
नेगौरवात्तत्सामग्रीदशायामनुमित्यापत्तिवारणायानुमित्सन्यसिद्ध्यभावस्यकार्यकालवृत्तित
याहेतुत्वमेवमुक्तंअनुमित्साभावस्यस्वप्राक्सत्वमात्रेणहेतुत्वांतरंकल्प्यतामितितदसत्सिषाधर
यिषानंतरजातसिद्धिद्वितीयक्षणेअनुमित्सनुत्पादप्रसंगात्कार्यकालेऽनुमित्सानाशेनतदभाव
९ विशिष्टसिद्धिसत्वात्प्रत्यक्षादिसिद्धिसत्वेअसत्यांतत्सामग्र्यांवह्नित्वानंतरंजायतामितीछाबलादनु

मित्युक्तत्वात्अनुमित्यन्तसिद्धौतादृशेच्छायाउत्तेजकत्वात्तादृशेच्छाबलात्प्रत्यक्षसामग्र्यनंतरंप्रत्यक्षा
८९ द्युत्पादसमयेऽप्यनुमित्यापत्तेः सिद्धावप्रामाण्यग्रहसत्वे प्रत्यक्षाद्युत्पादसमये अनुमित्यापत्तेःश्चे
तिपक्षतायांअनुमितिहेतुत्वमनंगीकुर्वतांगुरूणांमतमाह प्रत्याकरास्त्वितिअनुमित्साप्रयोगतायाउत्ते
जकत्वे द्वित्वत्रित्वादिप्रकारकेच्छाबलात्अनुमितिद्वितीयक्षणोत्पन्नपरामर्शात्तृतीयक्षणेऽनुमित्यंतरोत्पादः
स्यपक्षतांताहेतुत्वमतेऽप्युपपत्तेः विनानुमित्सामितिकंचित्प्रतिबंधकांतरासत्वस्थले परामर्शानुमितिप्र
वाहस्यक्रमोत्पन्नपरामर्शानुमितिसमूहस्यापलापनिराकरणायसमूहपर्यंतानुसरणे पूर्वपूर्वानु
मितिनाशे द्वितीयादिपरामर्शादनुमित्यंतरोत्पत्तौ बाधकाभावादाह अविरहस्येतिननुतत्रागत्या
एकैकक्षणविलंबेनानुमितिः स्वीकार्या इत्याह कालघ्नेदेतिमागत्याभावात् मानाभावात् युक्त्यभावात् ८९
क्षताहेतुत्वस्यासिध्यागत्यंतरविरहस्यैवासिद्धेरितिभावः नन्वेवं सिद्धसाधनस्यादूषणतायापरा

र्यस्थले तदुद्भावनानुपपत्तिरित्यत आह परार्थेति अर्थांतरेति सिद्धेऽर्थे आकांक्षाविरहादिति भावः नच
पक्षताया अनुमित्यहेतुत्वे अनुमित्यनंतरं जातकौ रेव कथं नोत्पद्येते तत्कारणाभ्यां तत्तद्व्यक्तितत्त्वप्रागभाव
व्यक्तीनां विशिष्यानंतहेतुताकल्पने गौरवमिति वाच्यं तत्तदनुमितिव्यक्तिपूर्वतन्मात्रज्ञानस्वरतो वा कदा
चित्तत्साध्यमानविषयकानुमित्यंतरोत्पादस्य समये तत्र ध्यात्त्यापत्तौ वारणाय तत्र परामर्शव्यक्तीनां
विशिष्य हेतुताया अवश्यभ्युपकत्वात् तत एव तत्र व्यक्तीनां पुनरनुत्पादवारणसंभवात् नच परामर्शा
नां तत्तद्व्यक्तित्वेन तत्तदनुमितिव्यक्तिहेतुत्वेपि विनश्यदवस्थानुमित्यव्यवहितपूर्वोत्पन्नपरामर्शा
त्तु न तत्तदनुमित्यापत्तिरिति वाच्यं एतन्मते कार्यसमवर्त्तिनः फलाजनकत्वात् अनुमितित्वावच्छिन्न
भावहेतुतयापि तादृशापत्तिवारणसंभवात् तदनुरोधेन गुरुतरस्य पक्षतासाधारणनिश्चयत्वेन
प्रतिबंधकत्वासिद्धेः अत्र केचित् पक्षताया अनुमित्यहेतुत्वमते विनापि वन्ह्यादिलिंगकवन्ह्यनुमि

गा॰ ९

९० तीतादृशानुमित्युत्पत्त्यातादृशानुमितौतादृशानुमितीछाविरहविशिष्टमत्पक्षादिसामग्र्याभावस्यकार
णताधिक्यात्गौरवंपक्षतावछेदकतामेनेतादृशानुमितेरिछानियततत्वात्तछाया लघीयस्याहेतुत्वे
बोपपत्तेःपक्षतापितत्रैवेत्याहुः॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥गदाधरायनमः॥ ॥श्रीदक्षिणामू
र्तयेनमः॥पक्षताहरस्यं॥श्रीआकल्पंजयतु॥ आदि॰ स्व सुद्ध नवंकुर्ग केर्न न श्री राम श्री राम॥